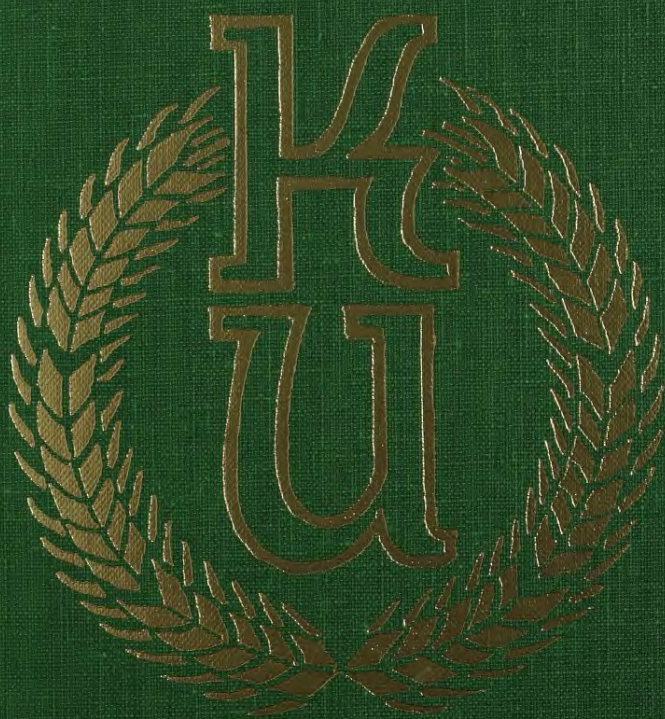

KAM DROSMĒ IR

JĀNIS LABSVĪRS
ALFRĒDS BĒRZIŅŠ

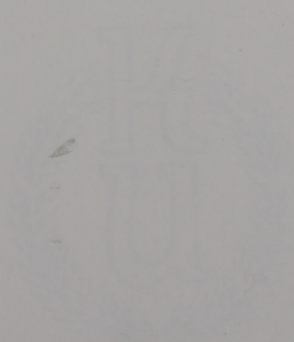

JANIS LAŠVINS + ALFREDS PĀZINS

KAM DROSMĒ IR

1992

JĀNIS LABSVĪRS • ALFRĒDS BĒRZIŅŠ

KAM DROSME IR

B₁L

CETURTAIS PAPILDINĀTS IESPIEDUMS

SAULESKALNS

L 94-5
5

dubl. L
9

JĀNIS LABSVĪRS
ALFRĒDS BĒRZIŅŠ

KAM
DROSMIE
IR
PAGĀTNE UN TAGADNE
VĒRTĒJUMU LOKĀ

1990

55

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~95-13 914~~

0301009843

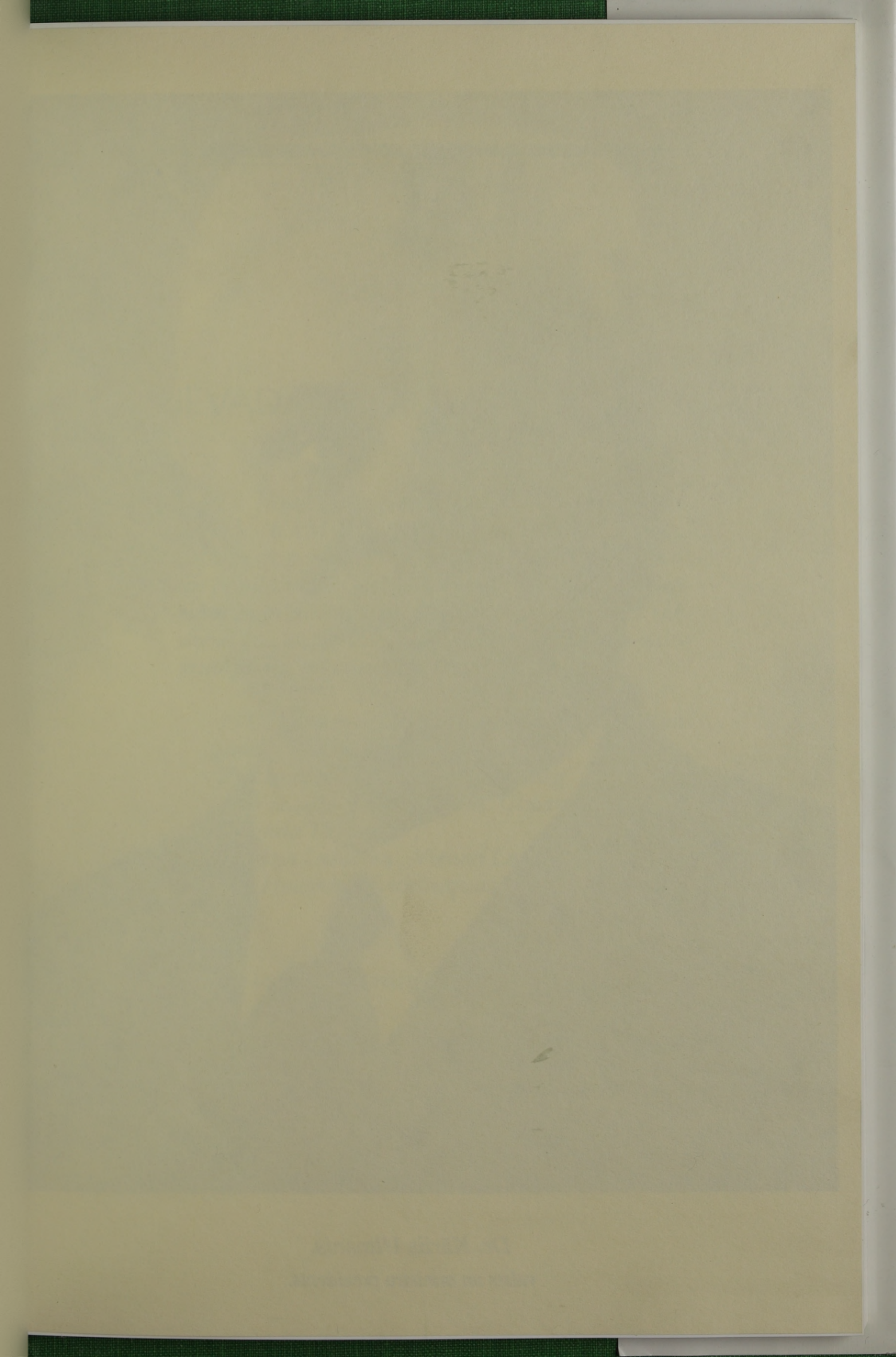
Arnolda SILDEGA vāks, apvāks
un grafiskā apdare.

Korrektore: Zinaīda Ābele

© Copyright 1990 by Dr. Jānis Labsvīrs.

Printed by
FORREST PRINTING
Holland, Michigan USA

SAULESKALNA teksta salikums.

*Dr. Kārlis Ulmanis,
valsts un ministru prezidents.*

IEVADAM

Šī Jāņa Labsvīra un Alfrēda Bērziņa grāmata — *KAM DROSME IR* — ir viņu grāmatas „Atmiņas par Kārli Ulmani” ceturtais pārlabotais un papildinātais iespiedums kopš 1947. gada. Grāmata papildināta ar okupētās Latvijas autoru rakstiem, kas laisti klajā pēdējā laikā, apcerot tos pašus jautājumus tagadnes skatījumā:

- 1) U. Lasmaņa „Prezidenta pirmais un pēdējais gads”;
- 2) Visvalža Lāma „Tava zeme deg”;
- 3) Visvalža Lāča „Kārlis Ulmanis un 1934. gada 15. maijs”;
- Jāņa Labsvīra „Vienoti Latvijai”;
- „Helsinki-86 aicinājums” u.c.

Šo iespiedumu rediģējis Roberts Zuika.

Arvēds Švābe *Jacobe dux! mums miglā slavas riets,
Un vienāds liktenis šai zemei svētai:
Kad gana svešu kungu gaitās iets,
Tad brīvai kļūstot jātiek upurētai.*

*Var punduri tev ešafotu taisīt
Ja gadu simteņi nāk kurpes raisīt.*

CETURTO IESPIEDUMU KLAJĀ LAIŽOT

Ja šinī grāmatā izcelts pozitīvais par Kārli Ulmani, tad klajā laidēji atzīst, ka nav jāvairās no negatīvā pieminēšanas, ja vien to var pamatot.

Galvenais pārmetums prezidentam Kārlim Ulmanim ir tas, ka, pārņemot varu, viņš lauza 1922. gada satversmi. To neviens nevar un negrib noliegt, bet Ulmanis bija pārliecināts, ka to dara tautas un valsts labā.

Ja dzimtenē sākusies renesanse, apcerot Kārli Ulmani un viņa darbu, tad taču tamdēļ, ka pēc tik ilgas viņa nopulgošanas, tauta tomēr atzīst, ka pozitīvais Kārļa Ulmaņa personā un darbā tālu pārsniedz negatīvo.

Rakstot par 1938. un 1939. gadu, prof. Dr. E. Andersona vērtējums ir šāds:

Latvija plauka un ziedēja un latviešu tauta brīvos apstākļos bija sasniegusi vēl gadu simtos nepieredzētu garīgās un saimnieciskās labklājības līmeni.

Caurmēra cilvēks daudzkārt piecietīs dažus politiskās brīvības ierobežojumus, ja vien valda materiālā un garīgā labklājība.

Valstsvīru darbā ir brīži, kad jāizšķiras par to, ko prasa likuma burts — satversme vai ko prasa valsts un tautas intereses. Izcili valstsvīri izšķīrušies

par pēdējo. Rūzvelts, varenākās demokrātijas prezidents, Otrā pasaules kara laikā ievietoja koncentrācijas nometnē vairāk nekā 100.000 japāņu, kuriem nevarēja pārmest likuma pārkāpšanu. Ja Rūzvelts to darīja, tad tādēļ, ka domāja, ka to prasa tautas un valsts intereses.

Kādā citā savā grāmatā esmu rakstījis:

Arī Indīra Gandī, lielākās demokrātijas premjere pasaulē, kurai vārds demokrātijā no Gandī un Nerū laikiem bija „svētā gous,” 1975. gadā lauza satversmi, nodibināja autoritātīvo valdību, ievēda cenzūru.

Viņa norādīja: ja to nedarītu, Indija kā valsts izirtu. Indīru Gandī vēlāk par to vajāja, demagogi nosodīja, bet 1980. gadā tauta to atkal ievēlēja ar lielu balsu vairākumu par Indijas premjēri. Indīras Gandī vārds bija tik populārs tautā, ka, pēc viņas noslepkavošanas, ar lielu balsu vairākumu par Indijas premjēru ievēlēja viņas dēlu. Te minu tikai divus piemērus, bet tādu ir daudz. Vai renesanse dzimtenē, vērtējot Kārli Ulmani, neliek atcerēties Indīras Gandī likteni, gan ar to atšķirību, ka Gandī nonāvēja paši indieši, bet Ulmani — boļševiku vara.

Šo rindu autors un Alfrēds Bērziņš, izceļot pozitīvo Kārļa Ulmaņa dzīvē un darbā, atzīst, ka nākotnes Latvijai jābūt demokrātiskai republikai, kuŗas pamatā, līdz jaunas satversmes izstrādāšanai, jābūt 1922. gadā uzrakstītajai.

Arī prezidents Ulmanis darbojās gar jaunās satversmes projektu. Būtu gan bijis labāk, ja viņš to būtu pasteidzinājis. Vērtējot Latvijas neatkarības pēdējos gadus, tomēr jāņem vērā toreizējais laiks un politiskie strāvājumi Eiropā. Tas jō sevišķi jāpaskaidro mūsu jaunatnei, lai tā spētu atšķirt karjēristu un demagogu no īstena vēsturnieka.

Nobeidzot šīs rindas, gribu atkārtot starptautiski atzītā zinātnieka prof. Dr. H. Biezā vārdus:

Ulmaņa ceļš ved no īstenības uz mītu, par ko ar laiku ir jāklūst šim lielajam valstsvīram. Tas, ko mēs tagad lasām dažādos rakstos, ir šī ceļa sākums.

Jānis Labsvīrs.

Kārlis Ulmanis

VIENMĒR AUGŠUP

*Ja tu, mana tauta, reiz ļausi
Aiziet zudumā priecas mācībai,
Tad zini, tas ir tavs gals...*

*Tautai, kuŗas dvēselē nav iededzināts
mirdzums*

*Par viņas nākotnes varenību,
Ir lemts iznīkt un bojā aiziet.*

*Vienu nedrīkst zaudēt —
Savu sirds dedzību, savu sirds degsmi,
Šo dvēseles skati, šo vīziju,
Par nākotnes mirdzumu un varenību.
Ja tā paliks dzīva,
Tad tauta varēs uzvarēt visās grūtībās,
Tauta paliks dzīva un dzīvos mūžīgi.*

Prezidents ierodas . . .

KĀRLI ULMANI PIEMINOT

Jānis Labsvīrs

Zīmīgus notikumus kādas tautas, valsts vai pat cilvēces dzīvē ievada lielas personības. Ja runājam par mūziku, neviens nevar paiet garām tādām vārdam kā Bēthovens, ja pieminam literatūru, tad katram intelligentam cilvēkam ir skaidrs, ko devis Dante, ko Gēte, ko Tolstojs. Filozofijā nevar neminēt Kantu un Šopenhaueru, zinātnē — Kochu un Kirī, un tā it visās garīgās un materiālās kultūras nozarēs atrodam vīrus, kas ievada attiecīgā nozarē vai disciplīnā jaunu laikmetu.

Dabiski, ka tādas lielas personības ir arī sabiedriskā un valsts dzīvē. Katrs amerikānis ar cieņu piemin Vašingtonu un Linkolnu, katrs anglis Pitu, Gladstonu un Čerčilu. Napoleons ir franču tautas nacionālais varonis un atdusas Invalidu domā.

Šie vīri ir tie, kas uzsāka jaunus ceļus iet, kas skatīja nākotni ar redzīgākām acīm nekā pārējie, kas ticēja savai lietai un kas neatkāpās no reiz uzņemta ceļa, lai gan tur bija šķietami nepārvarami grūtumi. Šie cilvēki ir idejas cilvēki, kuŗas *ugunīs iedegušies, tie neprasa, vai tie bojā ies*. Viņi ir jaunu ceļu cirtēji, pa kuŗiem tiem vēlāk seko simti, tūkstoši un miljoni. Bez šaubām, šiem vīriem ir cilvēciskas vājības, kas daudzkārt rada tiem pretiniekus un naidniekus, bet, gadiem ejot, arvien vairāk izceļas viņu monumentālitate, kas apēno laikmetisko, un arvien vairāk parādās tas, ko šīs personības devušas pasaulei. Protams, bez šīm pozitīvām personībām vēsture pazīst arī citas, kuŗām varam likt vienu vienīgu apzīmējumu — varmākas. Šie cilvēki visu upurē savai godkārei un varas kārei un, lai to apmierī-

*Raksta
autors
Jānis
Labsvīrs
1947. gadā.*

nātu, ir gatavi samīt un iznīcināt tūkstošiem un miljoniem cilvēku. Šādus asiņainus cilvēkus pazīst kā visvecākie, tā visjaunākie laiki. Ja cilvēki viņus atceras, tad tikai tanī skatījumā, kā velns ir pretstats Dievam mūsu uztverē.

Ja nu vaicājam, vai arī mums, latviešu tautai, ir pozitīvi vērtējamas personības, tad ar pilnu tiesību varam atbildēt ar jā. Krišjānis Valdemārs ir tas vīrs, kas uzskatāms par mūsu saimnieciskās kultūras celmlauzi, kas nebaidījās kā pirmais no izglītotiem latviešiem pateikt, ka viņš ir latvietis. Kronvalds ir tas, kas laikā, kad latviešus uzskatīja vienīgi par zemnieku kārtu, saredzēja mūsu nākotni un nebaidījās pateikt, ka latvieši ir tauta, tauta ar savu valo-

du, ar savu kultūru, ka latviešiem ausīs gaišākas dienas, ka mums būs savas vidusskolas, augstskolas, ka mums būs savī teātri un mūzeji, ka mēs nostāsimies ar savu kultūru blakus vecām kultūras tautām. Toreiz tā runāt bija ne tikai bīstami, bet šādus uzskatus t.s. „reālais cilvēks” atzina par murgiem. Bet Kronvalda vārdi ir piepildījušies, to zinām mēs visi. Tauta dziļā pateicībā piemin šos tautiskās kustības darbiniekus, kas, nesavtīgi strādājot, bija tas dzinēj-spēks, kas Latviju noveda līdz tautiskai pašapziņai, materiālās un garīgās kultūras plaukumam.

Bet arī jaunākos laikos mums ir vīrs, kas latviešu tautas atmiņai nevar zust un nezudīs. Šis vīrs ir Kārlis Ulmanis. Kārļa Ulmaņa vārds ir nesaraujāmām saitēm saistīts ar Latvijas vārdu. Viņš bija tas, kas nebaidījās stāties pirmās mūsu nacionālās valdības priekšgalā laikā, kad šai valdībai ne tikvien kā nekā nebija, bet kad jaunajai valstij mācās virsū ienaidnieki no austrumiem un rietumiem, kad arī pašu latviešu vidū radās cilvēki, kas neticēja Latvijas valsts nākotnei. Ne brīdi viņš nezaudēja ticību Latvijai pat laikā, kad gandrīz visu jauno valsti bija ieņēmis ienaidnieks un Pagaidu valdība bija spiesta doties uz Liepāju. Ja mēdz teikt, ka tieši grūtos brīžos redzams, kāds ir cilvēks, tad Latvijas valsts dibināšanas un brīvības cīņu laiks visspilgtāk liecina, ka Kārlis Ulmanis bija nevien personība, bet izcils valstsvīrs, kuŗa skats spiežas cauri nākotnes tumšajam plīvuram un kas savu ticību prata iededzināt arī citu sirdīs.

Legendārs mūsu vēsturē ir Latvijas valsts brīvības cīņu laiks, kad zemnieks atstāja arklu tūrumā, strādnieks savu darba vietu pilsētā, skolnieks savu skolas solu, lai tvertu ieročus un apliecinātu savu dzimtenes mīlestību, ziedojot tai augstāko, ko cilvēks var dot — dzīvību. Ja cīņās ar boļševikiem, vāciešiem un Bermontu latvieši uzvarēja, tad par to jāpateicas nevien mūsu varonīgajiem karavīriem, bet arī Kārlim Ulmanim, kas ar neatslābstošu enerģiju vadīja jaunās valsts dzīvi.

Sākoties valsts jaunuzbūves darbam, Kārlis Ulmanis galveno vērību pievērsa mūsu lauksaimniecības izveidošanai, būdams saeimā zemniecības pārstāvju vadītājs. Pēc viņa uzskata lauksaimnie-

cība ir un paliks Latvijas iedzīvotāju pamatnodarbošanās. Tomēr, būdams šinī laikā vairākas reizes ministru prezidents, ar savu darbu apliecināja, ka stāv pāri šaurai vienas partijas doktrīnai, atzīdams, ka valsts dzīves progress ir iespējams vienīgi tad, ja sadarbojas un ir apmierināti visi pilsoņi. Viņam, ar plašu pieredzi esot un ātri orientējoties saimnieciskos jautājumos, tikpat tuva bija arī garīgā dzīve. Ja viņš ierosināja kādu lietu, tad zīmīgākais bija tas, ka tā nebija domāta īsam laikam, bet gan paredzēta tuvākās un tālākās nākotnes vajadzībām.

Runājot par Kārli Ulmani, daudzkārt it kā paiet garām šiem viņa nopelniem Latvijas valsts dibināšanas un valsts jaunuzbūves laikā un, pieminot viņu, skata to vienīgi 1934. gada piecpadsmitā maija aspektā, tā ierosinot diskusijas, jo šo notikumu vērtējums konstitucionāli politiskā plāksnē ir dažāds, tā nereti radot pretiltības mūsu tautas locekļu starpā. Šis pretiltības dažkārt vēl paasinājas tamdēļ, ka par daudz tuvu vēl ir Kārlis Ulmanis un viņa laiks, vēl laikmetiskais nav paliekošā apēnots. Mēs atzīstam tos lielos Latvijas sasniegumus, ko latviešu tauta reālizēja visā 20 gadu pastāvēšanas laikā, bet mums jāatzīst arī tas, ka tieši pēdējie gadi bija tie, kas uzskatāmi par gaišākajiem un ražīgākajiem. Ja mēģināsim atmest laikmetisko un izlobīt to, ko nozīmē Kārlis Ulmanis un viņa darbs latviešiem, tad nešauboties varam teikt, ka šai laikā, kopš mums ir vēsturiski pareizas ziņas par mūsu tautas dzīvi un likteņiem, Kārlis Ulmanis ir dižākā personība mūsu tautas locekļu starpā. Šis vīrs ir tas, kas stāvēja pie Latvijas valsts šūplā, šis vīrs ir tas, kuŗa laikā Latvija sasniedza žilbinošus panākumus it visās dzīves nozarēs, šis vīrs ir tas, kas gāja mocekļa ceļu laikā, kad līdzīgs liktenis piemeklēja viņa tautu. Ir pareizi, ja saka, ka Kronvalds ir latviešu tautas modinātājs, bet Kārlis Ulmanis viņa praviešojuma īstenotājs. Viss tas, par ko runāja Kronvalds, Kārļa Ulmaņa laikā tika nevien sasniegts, bet pat pārsniegts. Nav vēl pienācis laiks ietvert Kārli Ulmani un viņa darbus vispusīgā apcerējumā. Mēs nezinām vai viņš vēl dzīvs, vai, izciešot mocekļa nāvi, aizgājis viņšaulē. Nav mums patlaban arī praktiski iespējams dot kaut aptuvenu vērtējumu par viņa

dzīvi, bet tomēr šogad (1947. gadā), kad ceturtajā septembrī paiet 70 gadu no Kārļa Ulmaņa dzimšanas, šīs grāmatas apgādātāji ir gribējuši kaut simboliski godināt prezidentu Kārli Ulmani, iespiežot tā vīra atmiņas, kas ir bijis, ja ne vistuvākais, tad katrā ziņā viens no vistuvākajiem Kārļa Ulmaņa līdzstrādniekiem.

Ja tagadējo grūto apstākļu dēļ arī grāmatas tehniskajā apdarē varētu vēl daudz ko vēlēt, tad tomēr izdevēji cer, ka tā pietāte un cieņa, tas silums, ar ko Alfrēds Bērziņš uzrakstījis savas atmiņas par mūsu tautas izcilāko dēlu, liks katra viena krūtīs atkal atdzīvoties tam laikam, kad Latvijas pilsētās un laukos bij redzams prezidenta smaidošais tēls, liks iedegties krūtīs solījumam, ja es esmu dzīvojis ar tautu kopā labās dienās, tad man jāturas ar to arī ļaunās dienās. Tā ticība Latvijai, kas iemājoja Kārli Ulmani, lai dod mums spēku izturēt līdz tam laikam, kad varēsīm Dzintarjūras krastos atkal dzīvot kā brīva tauta, kuŗas vienīgās ilgas ietvertas vārdos — *Tev mūžam dzīvot, Latvija!*

Prezidenta simtgades sarīkojumā Gaŗezerā, Miŗigenā, ASV (Piektajās dziesmudienās) 1977. g. 14. aug. runā Alfrēds Bērziņš par tematu „Kam tauta tuvāku par draugu stāv”. Šī bija A.B. pēdējā runa plaŗākas sabiedrības priekŗā.

PĒDĒJAIS POSMS

Alfrēds Bērziņš

Kā masīva klints starp pelēkiem laukakmeņiem, pāri laikmetam un cilvēkiem, paceļas Kārlis Ulmaņš neparasti lielā personība. Vadot pēdējos gados latviešu tautas likteni, maz bija tādu, kas viņu neieredzēja, milzīgais vairums viņu apbrīnoja un mīlēja, bet visi to cienīja lielo zināšanu, ideālisma, patriotisma un ārkārtīgo darba spēju dēļ. Kārli Ulmani visvairāk darījis tuvu mūsu sirdīm viņa mūža ilgā kalpošana, pat līdz sevis noliegšanai, latviešu tautas brīvības izcīnīšanai, nostiprināšanai un paturēšanai.

Alfrēds Bērziņš, sabiedrisko lietu ministrs un Aizsargu organizācijas augstākais vadītājs.

Šis atmiņu rindas rakstot, trūkst noteiktu ziņu, vai viņš, svešas, necilvēcīgas varas atrauts tautai un zemei, vēl ir starp dzīvajiem, vai varbūt kaut kur nezināmā vietā, plašajā nelaiemes valstī Krievijā, izbeidzis savas šīs dzīves gaitas. Bet, ja arī Kārlim Ulmanim liktenis nebūs lēmis dzīvam atgriezties latviešu zemē, viņa mūža darbs, ciešanu ceļš un tautas pateicība ievadījusi to latviešu debesīs, kuŗās ir lemts iekļūt tikai nedaudziem Dieva izredzētiem. Un no turienes viņu neizdzīs ne sīku, nožēlojamu cilvēciņu skaudība, ne svešu varu viltus, nedz naidis, jo latviešu tautas debesis ir latviešu tautas sirdsapziņa.

Ja pēc rakstura īpašībām izšķir metodes un intuīcijas ģenijus, tad Kārlis Ulmanis ir pieskaitāms pirmajiem. Nekā viņš neatstāja gadījumam, nekad neteica jā vai nē, iekāms nebija pats sīki iedziļinājies pat niecīgu lietu būtībā. Viņš neuzskatīja par apgrūtinājumu, ja jautājuma skaidrošana aizņēma dienas vai pat nedēļas. Svarīgs bija vienīgi jautājuma pareizais atrisinājums. Darbs bija viss Kārļa Ulmaņa dzīves saturs un arī laime. Tālab viņam nebija grūti veltīt darbam sešpadsmit līdz astoņpadsmit stundu dienā.

Kādreiz, pēc intensīvā darbā pavadītās dienas, vakaram krēslojot, Kārlis Ulmanis, toreiz ministru prezidents, bija uz brīdi nogrimis domās, kas ir īpatas krēslas stundām un nereti aizved cilvēku kādā citā pasaulē, kur reālais sastopas ar fantastisko.

Vērojot seju, kuŗā šķita nozudušas dienas rūpes, neviļus uzmācās jautājums — vai šis vīrs, kas savas neparastās spējas un talantu tik labprāt ziedo savas tautas labklājībai un laimei, arī pats kādreiz ir bijis laimīgs? Jautāju viņam to, un Kārlis Ulmanis, brītiņu pārsteigts, raudzījās manī un tad atbildēja ar pretjautājumu:

Vai jūs man varat pateikt, kas ir laime?

Šis pretjautājums pārsteidza. Visi esam bijuši, viena vai otra apstākļa ietekmē, tādā dvēseles stāvoklī, ko apzīmē par laimi. Bet kas laime īstenībā ir,

vēl vairāk, kā to ietvert vārdos, jautātājs pats nekad nebija domājis.

Es domāju — laime ir tāds dvēseles stāvoklis, kad cilvēkam ārpus esošā nav vairs nekādas citas vēlēšanās, mēģināja atbildēt jautātājs.

Tādā gadījumā es esmu bijis bieži laimīgs, pat ļoti laimīgs. Katrs labi veikts darbs, kas padarījis vieglāku vai tīkamāku dienas soli kādam latviešu cilvēkam laukos vai pilsētās, vai pavēris tam plašāku ceļu uz zināšanām, dara mani laimīgu un dod spēkus jaunam darbam. Es negaidu par to pateicību. Man pietiek, ja zinu, ka darbs bijis labs, skanēja Kārļa Ulmaņa atbilde.

Bez savas personiskās dzīves esot, viņš dzīvoja katra atsevišķa latvieša un visas latviešu tautas dzīvi.

Kungi, es uzsveru, pār mums šo brīdi nav nekādas citas kontroles kā vienīgi mūsu sirdsapziņa! Tālab vēl jo lielākai jābūt mūsu pienākuma apziņai visas tautas priekšā. Strādāsim tā, lai kuŗu katru dienu mēs uzņemtos pienākumus varam nodot tālāk tai labajā apziņā, ka esam darījuši visu, kas bijis mūsu spēkos un zināšanās. Neaizmirsīsim, ka esam uzņēmušies atbildību tikai uz laiku, līdz jaunas satversmes izstrādāšanai un pieņemšanai.

Ar šādiem vārdiem Ulmanis ievadīja nacionālās valdības locekļus darbā 1934. gada astoņpadsmitajā maijā. Un pēc labākās apziņas varu liecināt, ka tie nebija tikai gadījumam piemēroti un teikti vārdi, bet palika negrozāms likums kā prezidentam Kārlim Ulmanim pašam, tā arī pārējiem valdības locekļiem.

Darbs, Valdemāra ielā 3, Ārlietu ministrijas nama pēdējā stāvā sākās agri, starp sešiem un septiņiem no rīta. Divi sekretāri — Rudums un Briedis — palīdzēja Ulmanim kārtot sarakstīšanos, caurskatīt žurnālus un laikrakstus, atzīmējot svarīgākās ziņas. Uz vairākiem galdiem stāvēja aktis, sakārtotas pēc ministrijām, gar kuŗām pārmaiņus strādāja prezidents pats.

Pulksten deviņos sākās oficiālais darba laiks. Pirmais sarakstu ar uzdevumiem saņēma adjutants Miervaldis Lūkins. Tad ar oficiāliem ziņojumiem, saņemtiem un izsūtāmiem rakstiem no valsts kancelejas ieradās neaizstājamais direktors Dāvids Rudzītis. Ulmani ar direktoru Rudzīti vienoja ilgu gadu kopējs darbs un dziļa cieņa, jo Rudzītis bija spīdošu atmiņu un lielām darba spējām apbalvots. Desmitos sākās valdības locekļu pieņemšana. Katram ministram nedēļā bija paredzēta stunda ziņojumam par sava resora darbību. Tad arī tie saņēma norādījumus un ierosinājumus no prezidenta. Parasti uzdevumus vai ierosinājumus jau pusapstrādātā veidā Ulmanis nodeva tālāk, neatstājot sev nekādus norakstus, nedz atzīmes. Bet reti kad gadījās, ka no viņa atmiņas kas izslidēja. Pat pēc nedēļām, viņš piepeši apvaicājās, kādā stāvoklī atrodas viens vai otrs ierosinājums. Gadījās, ka resora vadītājam tas vairs nebija atmiņā. Veltas bija pūles iztikt ar puspatiesībām. Jau pēc īsa brīža tādos gadījumos Ulmanis pārtrauca to ar piezīmi:

Jums, redzu, tā lieta nav skaidra. Pārbaudiet mājās un ziņojiet man nākošā reizē.

Viņš labprāt piedeva un saprata, ja atzinās, ka ir kaut kas aizmirsts vai par šo jautājumu nav labi informēts, bet necieta atkārtotu izlikšanos.

Pulksten vienos otrdienās un ceturtdienās sākās valdības sēdes, kas, atkarībā no darba kārtas svarīguma, diezgan bieži ievilkās vēl vakarā. Nebija likumu vai priekšlikumu, ar kuŗiem K. Ulmanis pats nebūtu jau iepriekš sīki iepazinies. Nereti gadījās, ka kādam ministram referēšana par likumu sagādāja grūtumus, sevišķi, ja likuma svarīgākās daļas bija prezidenta izstrādātas. Saudzīgiem vārdiem tādos gadījumos viņš pārtrauca referentu un īsos vārdos pateica pārējiem kabineta locekļiem kā pamatdomu, tā pieņemamā likuma saturu, iekāms sāka lasīšanu pa pantam.

Likumu sagatavošana notika tā saucamajā mazajā kabinetā, kuŗā priekšsēdis bija tieslietu ministrs, bet pastāvīgais loceklis un protokolu rakstītājs valsts kancelejas direktors. Mazā kabineta sēdēs

piedalījās resora vadītājs, kas likuma projektu bija iesniedzis, un arī pārstāvji no pārējām ministrijām, ja likumprojekts varētu tos interesēt. Bet visu svarīgāko likumu apspriešanā mazajā kabinetā piedalījās arī Ulmanis pats, pārņemot tādā gadījumā sēdes vadību.

Piektdienas bija paredzētas privāto apmeklētāju pieņemšanai. Parasti diena bija par īsu, lai pieņemtu visus, kam bija vēlēšanās savas bēdas izsūdzēt prezidentam. Dzīve bieži vien arī normālos apstākļos tā sarežģās, ka cilvēks ar savu padomu vien galā netiek. Un visiem taču bija zināms, ka Ulmanis citu bēdas ne tikai pacietīgi uzklausa, bet arī labprāt palīdz, ja vien pie viņa var piekļūt. Bet bez personiskas apmeklēšanas, kas nebūt nebija tik viegli sasniedzama, bija arī pasts. Un te nu vairs ne adjutants, ne sekretārs vai kāds cits Ulmaņa miera sargātājs nekā nevarēja darīt. Šādi adresēto korespondenci skatīja cauri vakarā prezidents pats, vai nu atbildot lūdzējam tieši, vai nosūtot lūgumu pēc piekritības attiecīgai iestādei.

Nereti gadījās, ka lūgumiem bija tīri materiāls raksturs. Kāda māte, piemēram, domāja, ka dēlam ir talants vijoles spēlei, bet nav līdzekļu vijoles nopirkšanai. Ja lūgums kaut cik saskanēja ar patiesību, jaunais talants kāroto vijoli saņēma. Bija pat gadījums, kad kādu skolas zēnu tik ļoti mocījušas ilgas iegūt slēpes ziemas sportam, ka puisis, nezinādams cita ceļa, lūdzis prezidentu Ulmani un — tik ļoti tīkotās slēpes jau pēc dažām dienām bija viņa īpašumā.

Lai gan darbs sākās agrā rīta stundā Valdemāra ielā 3 pēdējā stāva stūrī istabās, apgaismotie logi līdz pusnaktij, un dažreiz pat stipri vēlāk, stāstīja, ka nenogurdināmais darba milzis, noliecies pār aprakstītām papīra lapām, norūpējies domā par tūkstošiem, kas pēc savām dienas gaitām sen jau aizgājuši pie miera.

Ešanas reizes bija īsas. Franču paruna — labi paēsts, labi dzīvots — Ulmanim bija pilnīgi sveša.

Kā zemgaliem, viņam neiztrūkstot vasarā vajadzēja skābas putras. Pieticīgo maltīti vēl papildināja sviesta trauciņš, pāris šķēles rudzu maizes un

bieži vien arī saldējums. Būdams ilgāku laiku par agronomu *Baltijas lauksaimniecības biedrībā* Valmierā, Ulmanis bija iemācījies labprāt ēst arī kaņepes. Klāt nāca vēl zivis, bet pavisam maz gaļas ēdienu. Alkoholiski dzērieni lietoti netika. Pat ne glāze vīna. Prezidents nebija nekāds principiāls atturībnieks, bet pats alkoholiskus dzērienus nelietoja nemaz. Turpretim, ja kādreiz tika rīkotas pieņemšanas, savus viesus viņš pacienāja labprāt. Tādās reizēs mājas tēvam bieži rokās redzēja degvīna vai vīna glāzi. Bet viņš prata tik veikli ar to rīkoties, ka raugoties varēja domāt — glāze ir iztukšota, pie kam ne pilīte nebij to atstājusi.

Pats alkoholu nelietodams, viņš kā ar patiku noraudzījās, kā viens otrs, citādi kluss un mazrunīgs, sāka kļūt dzīvāks, kustīgāks un skaļāks. Bet arī te tika ievērots stingrs mērs. Ar pretīgumu novērsās prezidents no katra, kas aizmirsa robežas. Tādā gadījumā dzirdēja pavisam nicinošus salīdzinājumus.

Vislielāko neapmierinātību Ulmanī radīja tie, kas pēc priecīgi un skaļi pavadītas nakts neieradās laikā darbā. Viņš nekādi negribēja saprast jaunos ļaudis, kas bija ieņēmuši prātā, ka valstij pienākums pēc katra lielāka „plosta” dot viņiem vismaz vienu dienu atpūtas ārpus kārtas. Pukojoties uz dzērājiem, darba kavētājiem, viņš bieži kā piemēru minēja Māteru Juri. Tas strādādams pie gubernatora Jelgavā gaŗas darba stundas, laidis nakti cauri, bet otrā rītā bijis savā darbā. Pēc tam nereti vēl strādājis nākošā vakarā gar savu žurnālu, kamēr tas bijis sakārtots.

Māteru Juris, jā, tas varēja dzert, jo viņa dzeršanas dēļ nebij jācieš nedz darbam, nedz citiem pienākumiem. Bet mūsu „zelta” jaunatne vai nu nodzēz tēva grūti krātos latus, vai uzskata, ka valstij ir svēts pienākums dot avansus un brīvdienas pagīru „lāpīšanai”. Un tas, lūk, nekur neder! — dzirdēdams par kādu lielāku „plostu”, viņš nereti sašutis piezīmēja.

Kārtību mājās un virtuvē, atskaitot prezidenta rakstāmgaldus un bibliotēku, valdnieciski pārzināja viņa ilggadējā virtuvēne Anna, kas prezidentu

pavadīja no Tērbatas ielas 38 uz Valdemāra ielu 3 un vēlāk arī uz pili. Šis, liela auguma, vecīgās sievas krunkainā sejā nekad nebija manāms smails, jo savus pienākumus viņa darīja ar sevišķu nopietnību. Ja pēc paziņojuma, ka ēdiēns jau ir galdā, notika kāda aizkavēšanās, no ēdamistabas atskanēja pavisam pavēlnieciskā tonī, ka ēdienam nevar likt gaidīt. Un te vairs ierunas necēla pat prezidents.

Tikpat vienkāršs Kārlis Ulmanis bija arī apģērba ziņā: ja, ļaudīs ejot, bija jāģērbjas gadījumam piemēroti, tad mājās, pieņemot tuvus cilvēkus, viņš parasti bija tērpies uzvalkos, kuŗos līdzinājās vairāk kādam lauku saimniekam, ne valsts prezidentam. Krāsains vai rūtains kreklis bez kakla saites, kāds vienkārša auduma, pa lielākai daļai pelēks uzvalks, bija parastais Ulmaņa mājas tērps. Bet daudzās vasaras siltās dienās savā dzīvoklī viņš bija sastopams vieglos pelēkos svārkos, salāpītiem ēlkoņiem.

Ja apmeklētājs paraudzījās uz lielajiem ielāpiem, prezidents, kā atvainodamies, paskaidroja, ka ne jau aiz skopuma viņš valkājot salāpītus svārkus, bet tieši tajos viņš jūtoties ļoti ērti un tālab jau kuŗo vasaru nevarot no tiem šķirties.

Tāpat kā oficiālas dinejas, Ulmanis nevarēja paciest oficiālos tērpus, sevišķi fraku, apkrautu dažādiem ordeņiem. Lai piedabūtu viņu uz kādas sūtniecības pieņemšanu, ārlietu ministram Vilhelmam Munteram bija jāizcīna grūta cīņa. Bet arī tad ne vairāk kā pāris gadījumos sezonā viņš guva panākumus.

Cik pacietīgs prezidents bija pie sava darba galda, kur ne pulkstenis, bet padarāmais darbs mēroja laiku, tik nepacietīgs un steidzīgs viņš bija oficiālās pieņemšanās. Cik ātri vien iespējams, nepamanīts viņš atstāja viesības. Bet arī pieņemšanās viņa prāts un interese nesaistījās pie salonu asprātībām vai parastajām tērzēšanām. Viņa sarunu temati skāra kādas politiskas vai saimnieciskas problēmas, vai nu vienam paskaidrojot izdotos likumus, vai interesējoties par notikumiem citās valstīs.

Dažkārt, ceturtdienās, pēc kabineta sēdes, prezidents ministru kabineta locekļus aicināja uz kopē-

jām pusdienām, sevišķi, ja kādam ministram iekrita dzimumdienu. Parasti šinīs pusdienās, kas notika Latvijas armijas virsnieku klubā un ilga no sešpadsmitiem līdz astoņpadsmitiem, turpinājās kabineta sēde vai tika sagatavota nākošā, starpība bija tikai tā, ka to neprotolēja. Dzīvi apmainot uzskatus, pārrunāja jautājumus, ierosinājumus, pārcilāja vienu otru jaunu domu un mēģināja atrast saskaņojumu jautājumos, kur tas resoru vadītājiem nebija izdevies.

Reizi gadā prezidents aicināja pie sevis viesībās valdības locekļus ar kundzēm. Kaut arī viņam nebija atlicis laika domāt par skaisto dzimumu, tas prata ar apskaužamu uzmanību un jūtamam sirsnību visu tā iekārtot, ka vēl ilgi pēc tam vakars tika daudzināts un pieminēts.

Labi zināms, ka bieži viņam tiek pienesta nepareiza vai vienpusīga informācija, prezidents mēģināja tikt tai apkārt ar vairāku neatkarīgu informācijas avotu radīšanu.

Bet arī šis ceļš bija tikai uzlabots līdzeklis pareizas informācijas iegūšanai. Vislabprātāk prezidents mēģināja pats piekļūt pie tautas, dzirdēt un redzēt tās vajadzības, pēc iespējas uzturot ar to tiešus sakarus. Daudz viņam šinī ziņā palīdzēja ilggadējais sabiedriskais darbs, kas bija radījis plašu pazīšanos ar personām, kuŗām varēja uzticēties. Tālab arī bieži prezidents izbrauca gaŗākos braucienos, apciemojot plašus novadus, lai savām acīm pārliecinātos par vajadzībām un raizēm.

Braucot gar Kurzemes un Vidzemes jūrmalu, K. Ulmanis tuvāk saskārās tieši ar zvejniekiem. Tie stāstīja savas bēdas: nav spēcīgu motorlaivu, zvejas kuteŗa, kas varētu pavadīt zvejas laivas dziļāk jūŗā, kur cerami bagātāki lomi, nav piemērotas ostas, kur paglābties vētras laikā. Šī trūkuma dēļ aiziet bojā ne tikai dārgie zvejas piederumi, bet nereti arī zvejnieki paši. Bet ar to nelaime vēl nav galā. Daudzi zvejnieki nelaimes brīdī bijuši spiesti lūgt zivju uzpircējiem aizdevumus. Nonākot uzpircēju atkarībā, vēlāk par lētu naudu tiem jāatdod lomi.

Vienkāršā valodā to stāstīja vienkārši zvejnieki. Katrs vārds bija patiesība, katrs vārds skāra kādu sāpīgu vietu, kas gadiem, varbūt jau paaudzēm

nodarbināja viņu prātus. Bet pašiem nebija spēka, varbūt arī vienprātības tikt galā ar šīm zvejnieku šaurās dzīves sāpīgajām problēmām.

Prezidents tagad zināja, kas nepieciešams, lai dzīve kļūtu laimīgāka jūrmalas ciemos.

Tūliņ pēc atgriešanās seko apspriedes. Klāt ir Zemkopības ministrijas un Finanču ministrijas vīri. Noskaidrojami steidzīgi jautājumi, cik vajadzīgs līdzekļu, kur tos ņemt un kā lietderīgāk izlietot. Un nu nav miera, kamēr izveidota zvejnieku kooperatīvā sabiedrība *Zveja*, lomu izvērtēšanai un kopiepirkšanai. Zvejnieki ir atbrīvoti no nesaudzīgajiem starpniekiem. Nākošais ir zvejas laivas. Arī par tām tiek gādāts. Un jau pēc nepilna gada jūrmalas zvejnieku laivas var droši doties tālāk no krasta.

Vidzemes jūrmalā, kuŗā starp Ainažiem un Salacgrīvu līdz pašai Rīgai nav nevienas aizslēptuves, rodas jauna zvejas osta, bet citur tiek pagarināti un nostiprināti mōli.

Bet reizē ar zivju lielākiem un bagātākiem lomiem rodas jautājums par tirgus paplašināšanu. Šim nolūkam tiek iegādāti speciāli transporta automobiļi, kas jūŗas raŗu zināmās nedēļas dienās nogādā tālu zemes iekŗienē, apgādāŗot regulāri novadus ar svaigām un ŷāvētām jūŗas zivim, kur agrāk tikai gada tirgos bija redzēti nēŗu kubliņi un diegā savērtās, dūmos brūni apkvēpuŗas reņŗes.

Pāris gados zvejnieku ienākumi kāpa vairāk nekā par ceturto daŗu.

Bet īstais un galvenais Latvijas labklāŗības pamats ir zeme. Šis bagātības kopŗšana un vairoŗana ir uzticēta zemniekam. Taŗu zeme visur nav vienāda. Vienādi ķakli un vienlīdz izglītoti nav visur arī zemnieki paŗi. Braucot pa Vidzemes vidienu, prezidentam nepaliek nemanīts, ka vienā un tai pašā pagastā, puslīdz vienādos apstākļos dzīvojot, vienā pagasta galā kā saimniecības ēkas, tā lauki un ganāmpulki ir labāki nekā otrā pagasta galā. Kas ir par iemeslu atpalikŗšanai un kā varētu ierosināt ŷos kūrtrākos, ar vārdu „tālumniķs” apzīmētos?

Kādā citā vietā Vidzemes jūrmalā prezidentu pārsteidz lauki, kas tā akmeņiem apsēsti, ka pa starpām grūti izbraukt ar ecēŗām. Var redzēt, ka zemniekiem pašiem nākas grūti izdomāt, ka daudz

mazāk pūļu prasa akmeņu novākšana no laukiem nekā darba rīku laušana un mocīšanās ik gadus pa akmeņu starpām. Sarunā ar kādu vecu saimnieku, kam jau vairāk nekā 60 gadu, tas arī noskaidrojas. Neuzticīgi raudzīdamies kungos, kas atbraukuši automobilī, lēni vārdus skaitīdams, lauku tēvs atzīst, ka tie akmeņi jau slikti esot, bet nekā nevarot tikt vaļā. Lai izspridzinātu, vajadzīgi līdzekļi, kuŗu nav. Bez tam saspridzinātie akmeņi no lauka jānovāc un zeme jāpielīdzina. Kas to visu darīs?

Bet arī te Kārlim Ulmanim ir padoms: Satiksmes ministrijai ir nepieciešamas granīta šķembas šoseju bruģēšanai. Akmeņi ir zemnieku laukos. Kāpēc nesaspridzināt un nenopirkt? Un atkal, kur paaudzēm ilgi pelēkie laukakmeņi, spītīgās muguras uzmetuši, traucēja zemniekam darbu, ieradās vīri ar urbjiem, kaltiem un spridzekļiem. Zemniekam pašam vajadzēja saspridzinātos akmeņus tikai novākt no lauka.

No laukiem cilvēki centās nokļūt pilsētās, vienalga kādā darbā. Vietām vecas, turīgas ģimenes izmira. Šī parādība izpaudās sevišķi bīstamos apmēros turīgajā Bauskas apriņķī. Vai katrā pagastā bija sastopamas pat vairākas saimniecības, kur lauki pamazām aizauga krūmiem un ēku jumti draudēja iebrukt, jo — saimnieks un saimniece ir veci, bet bērni aizbraukuši uz pilsētu vieglāku dzīvi meklēt. Vai viņi to tur atraduši? Vai atspoles un stundas skaitīt kādā fabrikā, kaut kur kantorī skaitļus rindās likt ir vieglāk, veselīgāk un cildenāk, nekā neļaut svešās rokās nonākt senču koptai saimniecībai? Bet cilvēki bieži padodas pūļa instinktiem. Ja kāds no pagasta cara laikā atgriezās spīdīgā virsnieku uniformā, visu jaunekļu sapnis bija kļūt par virsnieku. Tā arī ar bēgšanu no laukiem. Kādam laime bija smaidījusi pilsētā, kālab nemēģināt arī citiem? Varbūt!

Rezultātā: pilsētās darba roku pārpalikums, nelaimīgi, neapmierināti cilvēki, bet laukos aiz arkla tūrumā un laidarā ar katru gadu dzirdama vairāk un vairāk sveša valoda.

Nē, zeme, vismaz latviešu zeme, augļus prot dot tikai tam, kas to kopj ar mīlestību. Un tas nevar būt

cits, kā tikai latvietis, savu senču sētas un tikumu mantotājs.

Kā cīnīties pret bīstami kļuvušo urbanizāciju? Vai ar asiem likumiem? Bet ar to taču būs maz līdzēts, jo liegtais kļūs vēl vairāk iekārojams. Atliek jaunatnes pāraudzināšanas darbs — mazpulku organizācija, kuŗas labās īpašības Ulmanis pirms daudz gadiem bija vērojis Amerikā. Bet blākus pāraudzināšanai jāseko arī dzīves ērtību izlīdzināšanai starp pilsētām un laukiem un ne jau tikai zemes īpašniekiem. Arī gājējiem ir jāgādā tādi dzīves apstākļi, ka pēc darba viņi var justies labi. Ja viņi nodibina ģimenes dzīvi, tiem nav jāmitinās kādā saimes istabas kaktā. Zemkopības ministrija un Lauksaimniecības kamera zemniekus mudina izbūvēt pēc ieteikta plāna ģimenes mājiņas. Tiek izsniegts arī pabalsts. Tā skaidrojot visu šo grūti risināmo problēmu, prezidents uzdūrās uz faktu, ka ir ievērojams procents saimniecību, kur nav nemaz vēl akas, par ūdens piegādāšanu ar mehāniskiem līdzekļiem jau nemaz nerunājot. Šinīs saimniecībās sievietes ar kāšiem kā mājai, tā laidaram ziemu un vasaru nes ūdeni no upes, ezera vai diķa.

Sīka lieta? Ne! Ūdens piegādes jautājums, sevišķi saimniecībās ar prāvāku ganāmo pulku, ir vienmēr bijis grūta problēma. Tad klāt nāk ceļi. Tie ir kā asins vadi cilvēka ķermenī, kas pievada vajadzīgās vielas no visiem centriem pēc vajadzības. Ceļu labošana tālab nav tikai zemnieku pienākums, tur jāiet palīgā valstij. Ir jau daudz, ja zemnieki saviem spēkiem var uzturēt kārtībā pieved- un pašu tiešām vajadzībām lietojamus ceļus.

Arī par kultūrālās dzīves aktivitātes rosināšanu jādomā. Šeit labus pakalpojumus var dot aizsargi ar savu krietno disciplīnu un labo organizāciju. Ar Ulmaņa ierosinājumiem aizsargi pārņēma pagastos sabiedriskās celtnes savā gādībā. Tās pārbūvē, sakārto un dara pieejamas visām pagasta organizācijām. Arī tautskolotājs, agrākais lauku sabiedriskās dzīves veidotājs, tiek no jauna aktīvi iesaistīts pagasta sabiedriskajā dzīvē.

Un tā visās vietās, vai tā ir Vidzeme, Latgale, Kurzeme vai Zemgale, savos braucienos prezidents

vēro kā atsevišķa cilvēka, tā zemes un valsts vajadzības. Cilvēki viņu saprot, zeme saprot savus kopējus, kas nu atkal atgriežas ar jaunu dedzību. Un tāpat kā ar prezidenta padomu un palīdzību vairojas zvejnieku turība, vairojas turība un labklājība arī lauku sētās. Bet šinī virzienā tika likti vienīgi paši pamati, jo tik lielam uzdevumam kā lauksaimniecības racionālizēšanai, ražas celšanai, dzīves apstākļu uzlabošanai un ideoloģiskai pāraudzināšanai daži gadi bija pārāk īss laiks.

Dzīve pilsētās ritēja citādi. Pēc darba stundām iestādēs, fabrikās, darbnīcās vai veikalos bija pieejami teātri, koncerti, kino un citas izklaidēšanās vietas. Vai no katra nama pilsētu centros spožas reklāmas piedāvāja pakalpojumus ar ērtībām, daiļumu un pat greznību. Bet daudzi, iedami vai braukdami tramvajos uz saviem mazajiem priekšpilsētu dzīvokļiem, varēja vai nu ar skaudību, vai vienaldzību noraudzīties reklāmu mirdzumā. Izpeļņa bija samērā maza. Labi, ja pietiek ikdienas izdevumu segšanai, kur nu vēl domāt par operu, teātri vai kaut ko līdzīgu. Reiz pirms gadiem, braucot no laukiem pēc laimes uz Rīgu, par to sapņoja. Bet īstenība uz pilsētas akmeņiem bija citāda. Tā bija cieta un skarba. Brīžiem pat ļoti skarba. Cilvēks te starp nemierīgi plūstošo ļaužu straumi jūtas vientuļš un pamests. Daudz vientuļāks nekā klusā lauku sētā, kur visi dzīvoja puslīdz vienu dzīvi, ar kopējām bēdām un priekiem.

Bija arī pilsētās darba devēji, kuŗiem strādnieks nebija tikai ražošanas līdzeklis, līdzīgi kādai viegli aizstājamai mašīnas daļai. Bet bija vesela rinda tādu, kas nespēja iemācīties sociāli domāt.

Kad Kārlis Ulmanis nodibināja nacionālo valdību, daudzi cerēja, ka viņi būs atbrīvoti no visiem sociāliem pienākumiem. To centās iegālvot dažas aprindas arī strādniekiem fabrikās.

Ar Darba kameru un arodorganizācijām, kas balstījās uz valsts varas autoritāti, strādnieki ieguva efektīvu spēku savu interešu aizstāvēšanai. Ar kolektīviem darba līgumiem tika nodrošinātas minimālās algas, kas deva katram strādātājam dzīves iztikas minimu. Slimo kasu, atpūtas, veselības aizsardzības un citi likumi rūpējās par strādnieku

darbā un ārpus darba. No šķiras piederīgā strādnieks kļuva par vienotas latviešu tautas locekli, pilnā pārliecībā, ka viņa intereses un vajadzības ir valsts apstākļos piemēroti pasargātas.

Bez likumiem, kas nosprauž galvenās līnijas, mazā cilvēka dzīvē katrs sīkums padara rūpes lielākas. Kā palīdzēt sīkās rūpēs?

Bieži vienā vai otrā priekšpilsētas strādnieku rajona veikalā iegriežas iepirkties kāds liela auguma vīrs, pelēkā mētelī, ritenbraucēju cepuri galvā. Pērk no visa kā pa druskai. Bodniece vēro — izskatās pēc valsts prezidenta, bet kur nu viņš šādā nomales vietā iepirks tādus sīkumus! Daudziem tiešām tas sīkums, vai kilograms kartupeļu maksā 6 vai 8 santimu, vai kilograms zirņu vai putraimu pāris santimu ir lētāki vai dārgāki. Tas pats sakāms arī par kvalitāti. Bet vienaldzīgs par šiem dažiem santīmiem nevar būt fabrikas strādnieks. Ja viņš grib pats būt paēdis un apgādāt ģimeni, viņam santīmi ir jārēķina. Un Ulmanis arī te viņam palīdz. Nāk rīkojums pārtikas produktu cenas līdz ar kvalitātes apzīmējumu izlikt logos. Ar iepirkumiem viņš pārbauda ne tikai cenas, bet arī kvalitāti. Un ne reti, ja kāds tirgotājs mēģina iedzīvoties ar netaisniem cenu paaugstinājumiem vai zemākas kvalitātes preču pārdošanu par augstāku cenu, tas piedzīvo nepatīkamu pārsteigumu no uzraudzības iestādēm.

Tā saucamais „apalītis” nav liels maizes gabals, bet 50 gramu tam jāsver. Viens otrs maiznieks mēģina apalīša svaru nedaudz pamazināt. Tikai par kādiem 5 gramiem. Kas to pamanīs? Taču arī šisniecīgais maizes gabaliņš tiek svērts un „par vieglu atrasts”. Un atkal nekur citur kā Kārļa Ulmaņa darba istabā. Laimīgs nav maiznieks, kad vieglais apalītis, atgriezies atpakaļ, atnes līdzīgu paziņojumu, ka svara pazemināšana pirmo reizi samaksājama ar naudas sodu.

Strādnieku darba vietu tuvumā parasti atrodama kāda tējnīca vai ēdienu veikals. Alkoholisko dzērienu pārdošana tur stingri noliegta. Un tomēr, dzeļot zelteri, valodas viesu starpā kļūst skaļas, sejas sakarsušas, bet grūti pelnīto latu kabatā ievērojami mazāk.

Vienā šādā uzņēmumā Ķemerejas ielā, Daugavmalā 1936. gada vasarā iegriežas prezidents. Pie pāris galdiņiem sēž daži ostas strādnieki. Uz šķīvjiem katram priekšā divas tīriņdesiņas ar kāpostiem un pāris kartupeļiem. Aiz bufetes plecīgs jauneklis. Viņa varas simbols — pamatīga pātava — gul labi pa ķērienam. Kālab šāds sitamais? Jā, te sarodoties visādi cilvēki, sadzeŗoties denaturātu¹, taisot skandalus un kautiņus. Lai tiktu no tiem vaļā, daŗu reizi jāuzstāŗoties stingrāk, jo vai nu katru reizi varot skriet pēc policijas.

Bet cik maksā porcija tīriņdesu? Seŗdesmit santimu.

Tā jau pirmās šķiras restorāna cena, brīnās prezidents. Lētāk nevarot. Algas, telpas, nodokļi. Dienā izsniedzot 40 - 60 porciju. Ar tām viss jāsamaksā.

Ši apmeklējuma rezultātā rodas Darba kameras strādnieku virtuves. Par 35 santimiem apmeklētājs saņem trīs ēdienus: zupu, gaļas ēdienu un saldo. Maizi, cik vēlas. Ēdiens ir labs, baŗojošs, tīri sagatavots un pietiekami lielās porcijās. Cetrpadsmit līdzīgi iekārtotas strādnieku virtuves gadā izsniedza vairāk nekā trīs miljoni porciju, kas ir liecība, cik plašos apmēros strādnieki šo ierīkojumu apmeklējuši. Arī Ķemerejas ielā tiek ierīkota viena šāda virtuve. Tur, kur agrāk valdīja vīrs ar pātavu, smaidīdama saimniekoja viena jaunkundze — virtuves pārzine, izsniedzot dienā 600 - 700 porciju. Nekārtības! Nē! Kādu reizi gadoties, ka kāds mēģinot lietot līdzatnesto „šņabīti”, bet pietiekot aizrādīt, ka tas ir noliegts, lai pudele nozustu kabatā. Apmeklētāji esot pa lielākai daļai ostas strādnieki, vienkārši, bet mīļi cilvēki.

Ekskursijas, lētas operas un teāŗtu izrādes, priekšlasījumi un kursi ar speciālu vai vispār izglītotāju raksturu un valdības locekļu plašie ziņojumi strādnieku sanāksmēs palīdz maziņāt garīgās un sabiedriskās dzīves slāpes.

Strādnieki prezidenta pūles saprata un ar pateicību novērtēja.

Lielajos strādnieku svētkos 1938. gada jūlijā Juglas ezera krastā, K. Ulmanim soļojot caur strādnieku rindām, kāds pacēlis uz rokām savu dēlu,

četrus, piecus gadus vecu puisēnu, uz prezidentu rādīdams, sacīja:

Redzi, dēliņ, tas vidū ar sirmo galvu ir mūsu valsts prezidents. Ievēro viņu labi! Viņš ir arī tavš un mans draugs, jo viņam vienlīdz rūp katra cilvēka liktenis. Un kad tu reiz liels būsi, nebeidz mīlēt viņu un mūsu tēvzemi Latviju.

Jau 1939./40. gada kara pirmajā grūtajā ziemā, kad, pēc Padomju Krievijas atbalsta punktu ierīkošanas, aktīvi sāka kļūt šejienes un ievestie komunisti, latviešu strādnieki ar savu noraidīgo nostāju pret vairākkārtīgiem mēģinājumiem sarīkot streikus, apliecināja savu valstisko un nacionālo stāju. Tāpat stūrgalvīgi, spītējot abām okupācijas varām, latviešu strādnieki apliecināja, ka viņi tiešām palikuši uzticīgi tēvzemei Latvijai un reizē ar to arī Kārļa Ulmaņa tautas vienības idejai.

Daudz rūpju un pūļu prezidents veltīja jaunatnes audzināšanai un latviskās kultūras padziļināšanai. Viņš apzinājās labi, ka saimnieciskās labklājības celšana, sociālās taisnības un stingras likumības nodibināšana valstī ir svarīgs un veicams uzdevums valdībai, bet vēl svarīgāks ir — izveidot nekādām varām nepārraujamās saites starp latviešu zemi un latvju tautu. Patriotismam un tēvzemes mīlestībai ir tālab jāiegūst cits saturs, cita jēga. Oficiālā patriotisma vietā, kas kādreiz iečaukstas grāmatu lapas pusēs vai skanīgos vārdos, kā zirņi uz skārda nograb svinību brīžos, ir jānāk citam — īstam patriotismam.

Kā labs pagātnes pazinējs un gudrs tālas nākotnes skatītājs, viņš labi apzinājās, ka tautu un valšķu likteņi gadu gaitās padoti mainām un dažādiem apdraudējumiem. Tālab jaunā maiņa dzīvei jāsapagatavo tā, ka viņa tēvu izcīnīto un atstāto mantojumu prot ne tikai saņemt, bet arī paturēt.

Latvija, tēvzeme Kārlim Ulmanim nebija tikai kāds ģeogrāfisks vai vēsturisks jēdziens. Tā bija neatņemama daļa no viņa paša. Pat svešumā, tālā Amerikā kā trimdinieks, viņš joprojām dzīvoja savas tautas dzīvi. Viņa uzskatos tēvzeme var dzīvot bez viņa, viņš turpretim bez tēvzemes var būt tikai

dzīvs. Un tādu tēvzemes mīlestības jēdziena izpratni Ulmanis visiem spēkiem centās ieaudzināt jaunatnei.

Prezidentam nepatika kādreiz populārie mūžīgie studenti. Skolas, augstskolas ieskaitot, bija lai mācītos, nevis lai aizņemtu vietu studenta goda dēļ. Tālab pie Kreditbankas nodibināja *Studiju fondu*, no kuŗa katrs centīgs jaunietis varēja saņemt atmaksājamu aizņēmumu, ar vienīgo noteikumu, ka viņam jānoliek katrs semestrī paredzētais minimis. Ar to ikvienam centīgam, pat visnabadzīgākam jauniešim bija pavērti ceļi uz augstāku izglītību, bet savukārt ar minīma nokārtošanas nepieciešamību tika izbeigta mūžīgā „studēšana”. Nezinu otru valsti, kur izglītības iegūšanas iespēja, sākot no pamat- līdz augstskolai, būtu tik pilnīgi nokārtota, kā tas bija Latvijā Ulmaņa laikā.

1935. gada 28. janvārī Kārlis Ulmanis nāca pie tautas ar draudzīgu aicinājumu neaizmirst dzimto skolu, pagastu un novadu. *Draudzīgais aicinājums* darīja brīnumus: tukšie skolu grāmatu plaukti pildījās vērtīgām grāmatām, mācības līdzekļiem un pat mūzikas instrumentiem. Piecu gadu laikā vairāk nekā miljons grāmatu nonāca skolu un sabiedriskās bibliotēkās, ievērojami papildinot un atvieglot skolotājiem audzināšanas darbu.

Nodibināja *Tēvzemes balvu*. Tās uzdevums savukārt bija sekmīgākiem mākslas, zinātnes un sabiedriskiem darbiniekiem apliecināt sevišķu tautas pateicību un, reizē ar mūsu apstākļos ievērojamu naudas balvu, atvieglot iespējas tālākam darbam, mazinot rūpes vismaz uz laiku par ikdienas vajadzībām.

Kur vējš ceļā uz Āgenskalnu pār plašo *Uzvaras laukumu* dzenāja smiltis, prezidents projektēja uzcelt modernu stadionu mūsu sporta jaunatnei. Bija jau izstrādāts un pieņemts izbūves projekts. Arī līdzekļi plašajam darba sākumam bija savākti — pāri par septiņiem miljoniem latu. Bet boļševiku okupācija šim nodomam pārvilka svītru. Cerēsim, ka pēc gadiem pateicīgā sporta jaunatne, pieminot un godinot savu draugu un labvēli, uzcels *Uzvaras laukumā* Kārļa Ulmaņa stadionu.

Tas notika priekš desmit gadiem — 1937. gadā.

Tuvojās Kārļa Ulmaņa sešdesmitā dzimundiena. Viņa cienītāji gribēja pasniegt kādu piemiņu. Bet ko? Bija zināms, ka prezidents ļoti mīlēja laukus un nereti izbrauca uz Tomes zivju audzētavu, lai pavadītu lauku klusumā kādas brīvākas dienas. Dōmāja par kāda lauku īpašuma pirkšanu Rīgas tuvumā. Kad jautāja prezidentam, viņš to katēgoriski noraidīja. Vispār bija neapmierināts, ka šai dienai gatavojās veltīt kādu vēribu. Jubilejas rīkotāji piespiedīšot vēl viņu tanī dienā aizbraukt no Rīgas.

Motīvēdams savu nevēlēšanos saņemt kādu vērtīgu dāvanu, viņš uzsvēra:

Ir taisnība, ka es mīlu laukus. Redzot skaisti iekoptus laukus, glītas ēkas vai labu ganāmpulku, es no sirds priecājos. Bet man ne mirkli nenāk prātā, kaut tas piederētu man. Man pilnīgi pietiek ar to, ka zinu, ka tur dzīvo un saimnieko krietns latviešu zemnieks. Manas personiskās vajadzības ir mazas, apmēram 200 latu mēnesī. Es ceru, ka liktenis man tos līdz mūža galam vēlēs. Ķimenes vai kādu cilvēku, kam man par kaut ko būtu jāpateicas, man nav. Bet tā kā cilvēks nekad nevar zināt, kad un kādos apstākļos pienāk pēdējā stunda, es esmu savu dzīvību apdrošinājis, lai nevienam gadījumā nevajadzētu rasties manis dēļ kādiem zaudējumiem. Ja vēlaties tomēr šo dienu kaut kā atzīmēt, tad dāviniet kaut ko tādu, kas būtu noderīgs valstij vai sabiedrībai.

Tā radās Tēvzemes balvas, Līvībēzres paraugpamatskolas un jaunatnes fonds.

Sakarā ar savu sešdesmito dzimundiedienu prezidents apciemoja savu pagasta baznīcu un vecāku atdusas vietu. Turienes un plašāka novada zemniekiem viņš teica uzrunu, likdams pie sirds, ka viņa noteiktā vēlēšanās ir: tikt izvadītam pēdējā gaitā no dzimtenes dievnama un atdusēties blakus tēvam un mātei klusā lauku kapsētā. Ja Kārlis Ulmanis tiešām miris svešumā, vai šo viņa vēlēšanos latviešu tauta kādreiz īstenos?

Starp Kārli Ulmani un pat viņa vistuvākajiem līdzgaitniekiem pastāvēja zināma distance, ko neviens nekad nemēģināja pārkāpt. Bet šī distance nebija mākslīgi radīta varas vai stāvokļa pasvītrosānai. Šinī ziņā viņš bija pati vienkāršība. Bet dis-

tancei neļāva izzust bijīgā cieņa, ko katrs, kuŗu darbs saveda kopā, izjuta pret Kārli Ulmani.

Maz, pavisam maz bija cilvēku, kuŗus prezidents uzrunāja ar vārdu Tu. Ārpus vistuvākajiem ģimenes locekļiem zinu tikai vienu cilvēku, neapstrīdēdams viņa tiesības — Miķeli Valteru. To pašu, kas no Kārļa Ulmaņa rokām labprāt saņēma augstus sūtņa amatus, bet nu jau gadiem ilgi, kopš svešas varas iznīcinājušas Latviju, aizvedot Ulmani trimdā, varbūt arī nāvē, ar daudz arrogances un maz morāles cenšas nonicināt prezidenta personu un viņa darbu.

Ja valsts svētkos prezidents saņēma kādu pārāk saldus vārdos ieturētu apsveikuma telegrammu, viņš ilgi to grozīja rokās, mēģinādams atminēt, ko telegrammas sūtītājs no viņa lūgs, vai ko viņi grib aiz šiem vārdiem slēpt. Kādreiz smaidīdams viņš teica:

Tur jāsūta drīzi vien revīzija, jo suns pazīst bļodu, kuŗu izēdis un tālab tāda smilkstēšana.

Milēdams cilvēkus, viņš tomēr tiem neuzticējās. Viņa uzskatos visnedrošākais pamats politiskam darbam ir puļa simpatijas. Šodien uzgavilē, rīt jau nolād. Ar puļa simpatijām var daudz ko sasniegt sabiedriskā darbā, bet darbs ir tas, kas nodrošina uzticību. Tālab visam pamatā ir darbs.

Kalendārs rāda 1939. gada pirmo septembri. Lielās pasaules traģēdijas pirmais cēliens sācies. Uz Hitlera pavēli vācu gaisa eskadras, tanku un kājnieku divīzijas pārgājušas pār Polijas robežu. Pasaules miera glābšanas mēģinājums „par katru cenu” Minchenē ir vairs tikai bēdīga parādija. Bet arī mācība, par rūgtu cenu pirкта mācība, ka brutālu varu var ierobežot un savaldīt tikai vara.

Pagaidām uz skatuves ir tikai divi — Vācija un Polija. Dāvids un Goliats, ja vietā šeit būtu bībeles leģenda. Bet Polijai ir Anglijas un Francijas garantijas par tūlītēju palīdzību Vācijas uzbrukšanas gadījumā. Vai pieminētās garantijas būs tas brīnuma akmentiņš lingā, kas glābs Poliju?

Ir jautājums, cik solītā palīdzība pirmā brīdī varētu būt efektīva? Francija, aizslēpusies aiz Mažino (Maginot) līnijas, visu savu armiju uzbūvējusi aizsardzībai, ne uzbrukumam, un līdzinās vīram, kas dzīvo pārliecībā, ka pietiek, ja viņš ir aizslēdzis durvis, piedevām uzliekot plakātu, ka ieeja aizliegta, un viņš ir pasargāts kā no zādzībām tā ielaušanās.

Bet Anglija? Ir jācienī Anglijas toreizējā ministru prezidenta Čemberlena izmisuma cīņa par miera saglabāšanu. Apbrīnošanas vērts ir ideālisms, ar ko bruņojies, šis sirmā valstsvīrs mēroja Anglijas prestižam nepierastus ceļus pie Hitlera, lai glābtu šķietami neglābjamo. Bet toreiz pasaule nerunāja tikai par ideālismu. Runāja arī par nepareizu apstākļu novērtēšanu vai pat nespēku.

Hitlers cienīja un respektēja tikai varu. 1939. gadā, Otrā pasaules kara priekšvakarā, bez Vācijas smagi apbružota vēl bija tikai Krievija. Un tomēr šīs abas varas pirms kara sākuma „atrada saprašanas”.

Bet par kādu cenu un ar kā kontu bija panāktas vienošanās? Abas līdzēju puses — Maskava un Berlīne — klusēja. Pieprasot pat noliedza, ka pie oficiālā līguma būtu kāds slepens papildinājums.

Vācu armija virzījās strauji uz priekšu. Dažās dienās jau bija izveidoti ielenkumi. Tanku smailes aizskrējušas tālu Polijas līdzenumos, bet aviācija grāva pilsētas, satiksmi, visu aizmuguri. Polijas armija cīnījās varonīgi. Bet sen bija pagātnē laiki, kad tikai ar varonību bija gūstamas uzvaras.

Bet ko darīja Latvijas valdība šinīs kritiskajās dienās? Jau 1938. gadā prezidents, pārliecināts par kara nenovēršamību, centās darīt visu, mūsu apstākļos iespējamo, lai kāpinātu valsts aizsardzības spējas un lai, kaņam ieilgstot, mums būtu uzkrātas tādas preces, kas tika ievestas no aizjūras zemēm.

Vienā no pirmajām kabineta sēdēm, pēc kara izcelšanās, kāds jauns valdības loceklis (Alfrēds Valdmanis — *red.*) jūsmoja, ka tagad Latvija, tāpat kā Pirmajā pasaules karā Zviedrija un Dānija, palikšot bagāta, pārdodot savus ražojumus par augstām cenām kaņotājām valstīm.

Brīdi noraudzījies runātājā, Ulmanis piebilda:

Ja mēs no šī kara izklūtu laukā bez bīksēm kājās, varētu būt pateicīgi Dievam, bet es baidos no daudzkārt ļaunāka.

Radās ārkārtēji taupības likumi, pastiprināja uzraudzību par dzīvei nepieciešamo preču saglabāšanu un taisnīgu sadali. Īsi pēc kara sākuma ievada arī kartītes cukuram un ziepēm.

Bažas radīja arī tas apstāklis, ka viena daļa sakautās poļu armijas var meklēt patvērumu Latvijā. Cik liels var būt militāro un civilo bēgļu skaits, kur tos novietot, kā apgādāt? Bažas radīja vairāk varbūtējie politiskie nekā saimnieciskie sarežģījumi, ko varētu radīt Vācija. Jau no kara pirmā brīža nepagāja gandrīz neviena diena, kad Vācijas sūtniecība nebūtu izteikusi neapmierinātību par mūsu preses it kā neobjektīvo nostāju pret Vāciju un nepārprotamām simpatijām pretējai pusei. Stāvoklis kļuva vēl grūtāks, kad Polijas kara pēdējā posmā arī Padomju Krievijas armija ielauzās Polijā.

Bet pārnācēju skaits no Polijas nebija liels. Karavīru vairumu izvietoja Latgalē, bet civilistus dažādos atpūtas namos, dodot iespēju tiem izvietoties arī privāti.

Kara pirmās trīs nedēļas bija aizvadītas, un tās nebija jūtami skārušas mūsu zemi. Bet tad nāca pirmās tuvo briesmu pazīmes — Vācija no Latvijas un Igaunijas izvāca ne tikai savus pavalstniekus, bet visus vācu tautības iedzīvotājus, pie kam Hitlera vīri nemaz neslēpa, ka vistuvākā laikā varētu paredzēt Padomju Krievijas karaspēka ienākšanu Igaunijā un Latvijā.

No vienas puses bija patīkami beidzot atbrīvoties no vienas minoritātes, kas nevarēja un negribēja aizmirst savu kādreiz privilēģēto kungu stāvokli mūsu zemē. Bet steīga, ar kādu vācieši tika izvākti, lika saprast, kā izplatītām valodām par varbūtējo krievu ienākšanu nav tikai aģitācijas un iebaidīšanas raksturs tiem vāciešiem, kas ļoti neļabprāt sekoja Hitlera aicinājumam.

Septembra pēdējā nedēļā savas kundzes pavadībā uz Maskavu izbrauca Igaunijas valdības loceklis Selters. Bet jau pēc pāris dienām ar satiksmes lidmašīnu viņš atgriezās viens Spilves aerodromā,

Rīgā. Šeit viņu sagaidīja no Tallinas jau pretim izsūtītā igauņu armijas lidmašīna. Izvairīdamies satīties ar mūsu ārlietu vadītāju Vilhelmu Munteru, Selters tādā pašā ceļā un steigā dienu vēlāk atgriezās Maskavā, lai parakstītu Molotova priekšā celto draudzības un palīdzības līgumu. Ar šo Padomju Krievija ieguva tiesības novietot savu kara spēku Igaunijas teritorijā. Dabiski, ka Igaunija bija tikai sākums. Dažas dienas pēc minētā līguma parakstīšanas mūsu sūtnis Maskavā Fricis Kociņš tika izsaukts pie Molotova. Pēdējais izteicis izbrīnu, ka Latvijas valdība izliekoties, it kā tā nekā nebūtu manījusi, kas noticis pēdējā mēnesī. Bet noticis esot daudz. Neesot, starp citu, vairs Polijas. Igaunija jauno politisko situāciju apsvērusi un parakstījusi ar Krieviju līgumu. Viņš cerot, ka Latvijas valdība darīšot to pašu un tālab gaidot vistuvākā laikā Maskavā Latvijas valdības pārstāvi, kas būtu pilnvarots līgumu parakstīt.

Par delegācijas vadītāju šī ļaunā līguma parakstīšanai valdība vienprātīgi izraudzīja ārlietu ministru Vilhelmu Munteru, Līgumu departamenta direktoru Andreju Kampi un sūtni Frici Kociņu Maskavā. Divas dienas vēlāk uz Maskavu izlidoja vēl viens delegācijas loceklis, starptautisko tiesību speciālists Ozoliņš. Bet valdībai bija skaidrs: kāds delegācijas sastāvs arī tiktu uz Maskavu sūtīts, rezultāti būs vieni un tie paši, jo līguma teksts visām Baltijas valstīm bija jau Maskavā izstrādāts. Mums atlika to pieņemt vai noraidīt. Bet pēdējā gadījumā tālākas sekas neizbēgami būtu krievu iebrukums mūsu zemē ar karu, kā to vēlāk redzējām ar Somijas piemēru.

Stāvoklis bija ļauns. Neviens no valdības locekļiem un vismazāk jau prezidents pats domāja un ticēja, ka pēc kara izbeigšanās Krievija savus karavīrus no atbalsta punktiem izvāks sāskaņā ar līgumu. Bet bija jātēlo ar laipnu seju, lai ļaunumu nepadarītu vēl smagāku.

Nekad prezidents nav bijis tik lielu rūpju nomākts kā tais dienās, kas sākās pēc Padomju Krievijas kara spēka novietošanas atbalsta punktos. Bet, lai nevarētu jau tā nenovēršamo pesimismu Lat-

vijas iedzīvotājos, viņš centās rādīt, ka ar līgumu un tā „pildīšanu” ir apmierināts.

Pavisam uzpūtīgi rādījās Padomju Krievijas sūtniecības vīri. Sūtnis Zotovs vēl centās ieturēt formu, bet sekretārs Vetrovs nemaz neslēpa savu arroganci. Latviešu sabiedrības izturēšanās Rīgā arī bija pieņēmusi citu krāsu. Ja agrāk bija grūti sadabūt tik daudz biedru tuvināšanās biedrībai ar PSRS tautām, lai varētu valdi „sastādīt”, tagad daudzi centās būt klāt katrā izdevīgā brīdī.

Latviešus, turpretim, bija pārņēmusi skumja rezignācija. Zemnieks vēl ar lielāku sirsnību bija pieķēries savai senču zemei un ar latvietim piemītošo pienākuma apziņu gāja savās dienas gaitās. Šais grūtajās dienās ar savu stāju zemnieks no jauna apliecināja, kur meklējams latviešu tautas spēks un nacionālā apziņa. Arī strādnieki pilsētās lielā vairākumā palika uzticami Ulmanim un Latvijai. Vēli komunisti mēģināja organizēt streikus fabrikās. Strādnieks saprata kūdītāju īstos nolūkus un, turpinot pasāktās darba gaitas, noraidīja un izjauca viņu ļaunos nolūkus.

Savas bažas par gaidāmiem notikumiem prezidents centās noslēpt pat vistuvākajiem darba biedriem. Bet uzmanība, ar ko Ulmanis sekoja Padomju Krievijas politikas attīstībai, sevišķi Baltijas jūras reģionā, liecināja, ka viņš no Maskavas gaida ļaunāko.

Pēc ļoti bargas ziemas pienāca pavasaris. Neparasts pavasaris, jo nosalušo ķiršu un ābeļu dārzos neraisījās ne lapu zaļums, ne ziedu kupenas, kas citos pavasaros solīja bagātu ražu. Melns pavasaris. Vai tas bija skumjš ievadījums Latvijas tumšākajam posmam?

Apžūstot ceļiem, varēja nomanīt dzīvu krievu kaņavīru kustību pie mūsu austrumu robežām. Oficiāli krievi bija korrekti, pat mazāk aktīvi nekā ziemas mēnešos. Maija sākumā uzaicināja mūsu kaŗa ministru ģenerāli Krišjāni Berķi viesos uz Maskavu, bet Krievijas kaŗa komisāra Vorošilova palīgs apmeklēja atbalsta punktus novietotos kaŗavīrus, konstatējot, ka Latvijas valdība korrekti pildīja līgumu un ka viņam neesot nekāda pamata būt

par kaut ko neapmierinātam. To pašu apliecināja arī jaunais Krievijas sūtnis Derevjanskis.

Un tomēr prezidents juta briesmas nenovēršami tuvu. Vēl ar lielāku neatlaidību viņš plānoja un strādāja, lai tiešo briesmu brīdī mēs būtu vismaz morālistiski stipri. Nevarēdams ap Latviju apjost ienaidniekam neieņemamu valni, viņš centās tādu apjost ap katra atsevišķa latvieša sirdi.

Lai boļševiku uzbrukuma gadījumā Latvijā netiktu pilnīgi pārtraukti visi valsts varas pārstāvētāji un vadītāji organi, ministru kabinets 1940. gada septiņpadsmitā maija slepenajā sēdē pieņēma likumu par ārkārtējām pilnvarām sūtnim Kārlim Zariņam Londonā ar šādu saturu:

- 1) *Gadījumā, ja kara apstākļu dēļ vairs nebūtu iespējams sazināties ar Latvijas diplomātiskām un konsulārām pārstāvībām Vakareirokā, piešķirt ārkārtējās pilnvaras Latvijas sūtnim Kārlim Zariņam Londonā.*
- 2) *Pilnvaru spēkā stāšanās momentu nosaka ārlietu ministrs, dodot attiecīgos rīkojumus sūtnim Londonā, kurš norāda, kādas pārstāvības pakļautas ārkārtējām pilnvarām.*
- 3) *Ja tehnisku apstākļu dēļ ārlietu ministram nav iespējams savu rīkojumu paziņot sūtnim Londonā, tad pēdējam piešķirtās ārkārtējās pilnvaras stājas spēkā automātiski. Sūtnis Londonā par to pārliecinās ar attiecīgu telegrafisku pieprasījumu ārlietu ministram un, nesaņemot atbildi divdesmit četru stundu laikā, rīkojas uz ārkārtējo pilnvaru pamata līdz tam brīdim, kad atkal nodibinās sakari ar Ārlietu ministriju.*
- 4) *Sūtnim Kārlim Zariņam Londonā piešķirtās ārkārtējās pilnvaras attiecas uz visām Latvijas diplomātiskām un konsulārām pārstāvībām, izņemot šādās valstīs: Igaunijā, Lietuvā, Somijā, Zviedrijā, Vācijā un Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā.*
- 5) *Ja sūtnis Kārlis Zariņš, ārkārtējām pilnvarām spēkā esot, nomirtu vai zaudētu rīcības brīvību, tad ar šo lēmumu piešķirtās ārkārtējās pilnvaras pāriet uz Latvijas sūtni Alfrēdu Bilmani Amerikas Savienotās Valstīs.*

Ārkārtējās pilnvaras dod tiesības:

- a) aizstāvēt pēc labākās apziņas Latvijas intereses visās valstīs, izņemot Igauniju, Lietuvu, Somiju, Zviedriju, Vāciju un Padomju Sociālistisko Republiku Savienību;*
- b) dot rīkojumus visām Latvijas pārstāvībām, izņemot minētajās valstīs esošām;*
- c) rīkoties ar visiem valsts līdzekļiem, kustamo un nekustamo mantu, kas minēto pārstāvību rīcībā;*
- d) pagaidām atstādināt no amata sūtņus, kā atcelt un pārceļt visus pārējos pārstāvību darbiniekus;*
- e) likvidēt pārstāvības, izņemot sūtniecību Amerikas Savienotās Valstīs;*
- f) noteikt delegātus apspriedēm un konferencēm;*
- g) ārkārtējos apstākļos, kas kavētu šo pilnvaru izlietošanu, nodot tās sūtņim Alfrēdam Bīlmanim.*

Cik liela nozīme un svars būs piešķirtām pilnvarām sūtņiem, ārpus tīri administratīvām pārvaldīšanas un vadīšanas iespējām viņu pārstāvībās rietumu puslodē, tas pilnvaru pieņemšanas brīdī bija grūti paredzams.

Ap desmito jūniju uz Maskavu izbrauca Lietuvas ministru prezidents Merķis, lai skaidrotu pārpratumus, kādi bija radušies Lietuvas un Krievijas starpā sakarā ar bažu līgumu. Maskava pārmeta Lietuvas valdībai līguma rupju pārkāpšanu un pat krievu kaŗavīru dzīvības apdraudēšanu.

Trīspadsmitajā jūnijā ar lidmašīnu caur Rīgu Merķis atgriezās no Maskavas atpakaļ. Īsajā uzturēšanās laikā līdz vilciena atiešanai uz Kaunu, Merķis paspēja Latvijas valdību informēt par Krievijas ultimātu, kuŗa nolūks: tūlītēja Lietuvas pilnīga okupācija. Šķita, okupējot Lietuvu, pirmo no trim Baltijas valstīm, ka Padomju Krievijas nolūks bija iesprostot Latviju un Igauniju starp Baltija jūru un Krieviju bez iespējām sazināties ar ārpusauli. Četrpadsmitajā jūnijā pienāca ziņa, ka Lietuvas valsts prezidents Antans Smetona ar ģimeni atstājis Lie-

tuvu, noteicot par savu vietnieku ministru prezidentu Merķi. Pēc šīs ziņas saņemšanas valdības locekļi brīdināja Kārli Ulmani un lūdza viņu atstāt Latviju, kamēr vēl laiks, lai ar savu autoritāti, zināšanām un pazīšanos ārzemēs turpinātu cīņu par Latvijas neatkarību.

Mierīgi noklausījies visos argumentos, kas runātu par to, ka viņam vajadzētu, vēl vairāk — ka viņa pienākums būtu Latviju atstāt, prezidents pateicās, ka šinī grūtā brīdī esot domāts arī par viņu, bet viņš palikšot uz vietas līdz pēdējai iespējai:

Velti jūs pūlaties sameklēt argumentus manis pamudināšanai atstāt Latviju. Es to nedarišu! Nevienam es nedošu iespēju teikt, ka Ulmanis ir bijis ar latviešiem tautas labajās dienās, bet pametis to visgrūtākajā likteņa stundā. Vai es rīkojos pareizi vai ne, spriedīs kādreiz vēsture. Bet es rīkojos tā, kā to pavēl mana sirdsapziņa. Domāju, ka palikšana ir pēdējais pakalpojums, ko es savai tautai varu izdarīt, skanēja prezidenta mierīgā, bet noteiktā atbilde.

Piecpadsmītajā jūnijā vajadzēja prezidentam izbraukt uz Latgales dziesmusvētkiem un Latgales kultūras skati Daugavpilī. Taču notikumi Lietuvā, bet sevišķi Padomju Krievijas kaŗaspēka iebrukums Latvijas teritorijā piecpadsmītā jūnija agrā rītā², spieda viņu savus nodomus grozīt, jo katru mirkli varēja gaidīt traģisko notikumu tālāku norisi. Tādu iespēju pastiprināja ziņas par Padomju Krievijas ļoti liela kaŗaspēka novietošanu tieši pie Latvijas austrumu robežām.

Piecpadsmītais jūnijs pagāja tomēr bez sevišķiem tālākiem starpgadījumiem. Pēc ārlietu ministra pieprasījuma Padomju Krievijas sūtnis pat pievienojās tūlītējai jauktas komisijas dibināšanai robežincidenta noskaidrošanai. Arī svētdienas, sešpadsmitā jūnija rīta cēliens nenesa nekā jauna.

Prezidents domāja, ja līdz pusdienai nebūs vēl nekādas uztraucošākas jaunas ziņas vai piezīmes, viņš tomēr brauks uz Daugavpili, lai kaut īsu brīdi piedalītos dziesmusvētku atklāšanas svinībās. Bet sešpadsmitajā jūnijā ap pusdienas laiku Ārlietu ministriju aizsniedza Latvijas sūtņa Friča Kociņa

telegramma no Maskavas ar paziņojumu, ka dažu stundu laikā sekos ārkārtīgi svarīga šifrēta telegramma.

Pulksten četrpadsmitos minētā telegramma pienāca. Tas bija Padomju Krievijas ultimāts. Tas bija jāpieņem vai jānoraida līdz pulksten divdesmit diviem. Negatīvas atbildes vai atbildes nesauņemšanas gadījumā draudēja pāriet pār robežām ar varu.

Kamēr valsts kanceleja saziņoja Rīgā esošos valdības locekļus un ģenerālstāba vadītājus uz ārkārtēju sēdi, prezidents pa telefonu sazinājās ar savu aizstājēju (Alfrēdu Bērziņu — *red.*) Daugavpils dziesmusvētkos, vienojoties, ka atklāšanas uzrunu viņš teiks pa radio no Rīgas pils.

Notikumus Lietuvā jūs zināt. Tas pats liktenis rīt arī mūsu zemei. Steidzieties tūlī pēc svētkiem atpakaļ. Ceru, ka jums būs spēka šo jauno ziņu vismaz ārēji mierīgi panest. Apzīmējums — ļauns — ir par maz. Bet ja mēs gribam pasargāt zemi no pilnīgas pānikas, kas stāvokli tikai pasliktinātu, mums vajag pašiem saglabāt mieru, drošināja prezidents Daugavpili esošos valdības locekļus.

Pulksten septiņpadsmitos radio skaļruņos atskanēja prezidenta atklāšanas uzrunas vārdi. Balss bija mierīga, tikai runājot par nākotni, par uzticību tēvzemei un Latvijai, ja arī pār zemi nāktu ļaunas dienas, likās, viņa balsī kas aizlūza. Bet tikai mirkli. Vīrs, kas prata valdīt par citiem, valdīja arī par sevi.

Pulksten astoņpadsmitos Rīgas pilī sanāca valdība uz liktenīgu sēdi. Ko darīt? Pieņemt ultimātu nozīmē labprātīgi padoties brutālai varai. Bet, ko dotu pretošanās? Izpostītu zemi! Taču ļaunākais: būtu jāupurē visi spēka gados esošie vīrieši. Kas nepalīktu kaujas laukā, aizietu par gūstekņiem tālajā Sibīrijā. Leģenda būtu atstāta, bet maz būtu to, kas šo leģendu stāstītu tālāk nākamām paaudzēm. Mobilizējot, lai upurētu varoņu leģendas radīšanai, apmēram 200.000 vīru, nozīmēja riskēt ar vairāk nekā 200.000 ģimeņu iznīcināšanu. Cik grūti tas arī bija, valdība bija spiesta liekties ne sveša pārspēka un arrogances, bet latviešu tautas nākošo paaudžu,

Latvijas nākotnes priekšā. Latvijas telegrafa aģentūra paziņoja pasaulei, ka Latvijas valdība pieņem Padomju Krievijas ultimātu labā ticībā, ka Krievija turpinās respektēt visus līgumus un vienošanās abu valšķu starpā, kas garantē Latvijas suverēnitāti.

Septiņpadsmitais jūnijs iekrita pirmdienā. Priekšpusdienā Rīgā izplatījās ziņa, ka valsts prezidents Kārlis Ulmanis kādas ārvalsts lidmašīnā esot aizbēdzis. Ziņa, kā pilnīgi ticama, izplatījās ļoti strauji, radot lielu savilņojumu galvaspilsētas iedzīvotājos. Lai satraukumu nomierinātu, prezidents vaļējā automobilī izbraukāja dzīvākās Rīgas ielas. Vēl ātrāk nekā tenkas par prezidenta bēgšanu Rīgu apskrēja ziņa, ka Ulmanis ir vēl vienmēr mūsu vidū un pat nebaidās bez pavadoņības braukt pa Rīgas ielām, kas jau bija kļuvušas nemierīgas.

Tanī pašā braucienā Kārlis Ulmanis apmeklēja pēdējo reizi Brāļu kapus, lai liektu galvu to varoņu priekšā, kas dzīvības upurējuši Latvijas brīvībai.

Ko pārdzīvoja tas vīrs, kas visu mūžu zināja tikai cīņu par latviešu tautas tiesībām un brīvību, veļu valstī nokāpušo vidū? Ka viegli ir sevi upurēt cildenām idejām un lieliem mērķiem, to viņš zināja sen. Sevis upurēšana citu labklājībai bija visa viņa raženā mūža jēga. Vai pirmais un pēdējais Latvijas prezidents, šinī Latvijas svētākajā vietā atcerējās varoņgaitas un cīņu grūtumus kauju un valšķu uzvaru gaitās, nāca ardievaš teikt tiem, kas uzticībā Latvijai atdus latviešu zemē? Bet, varbūt, pēc īsas pusstundas, atstādams Brāļu kapus, viņš bija jau tuvāks kļuvis mirušajiem nekā dzīvajiem?

Neminēsim un nevaicāsim, dziļā dievbijībā neļausim ne mutei, ne spalvai, bet mūsu sirdīm meklēt atbildi, jo mirklis, kad dzīvais sniedz roku mirušiem, ir svēts.

Septiņpadsmitajā jūnijā, starp piecpadsmitiem un piecpadsmitiem trīsdesmit, pirmie Padomju Krievijas tanki aizsniedza mūsu galvaspilsētu Rīgu, nekavējoties ieņēmot pastu, telegrafu un radiofōnu, pārtraucot pat parastās programmas raidīšanu. Stacijas laukumā un prefektūras priekšā sapulcējās apmēram pāris tūkstošu liels ļaužu pūlis un sāka celt nekārtības, uzbrūkot atsevišķiem cilvēkiem un

polīcijas ierēdņiem. Ar stāba rotas ierašanos izdevās atkal nodibināt kārtību.

Kamēr Rīgas stacijas priekšā risinājās sadursmes starp polīciju un komūnistu pūli, valdība Kārļa Ulmaņa vadībā pārsprieda stāvokli un, kas būtu darāms, lai okupantiem nebūtu pietiekamu iemeslu varas atņemšanai latviešu valdībai. Pulksten divdesmit divos prezidents pēdējo reizi uzrunāja tautu, aicinot šinī brīdī visus vairāk kā jebkad būt savaldīgiem. Ar vārdiem:

Palieciēt visi savās vietās, kā es palieku savā! izskanēja radiofōnā pēdējais Kārļa Ulmaņa mudinājums latviešu tautai.

Palieciēt savās vietās, kā es palieku savā! Tas ir mazāk mudinājums par kādu ieņemamo amatu, bet vairāk dedzīgs aicinājums palikt uzticīgiem pienākumā pret savu valsti Latviju. Tai pašā vakarā ap divdesmit diviem trīsdesmit pie prezidenta Rīgas pilī, ar priekšā stādīšanās vizīti, ieradās Andrejs Višinskis, Padomju Krievijas speciālais pārstāvis un galvenais režisors Latvijas iekļaušanas traģikomēdijā. Otrdien, astoņpadsmitajā jūnijā Višinskis nebija nekur manāms. Neatkārtojās vairs arī nekādi incidenti Rīgas ielās, kuŗās, kārtības uzturēšanas nolūkos, patrolēja polīcijas ierēdņi kopā ar aizsargiem, kas bija izsaukti no laukiem.

Tikai trešdien, deviņpadsmitajā jūnijā pulksten sešpadsmitos, Višinskis no jauna pieteicās pie prezidenta, lai celtu priekšā valdības sastāvu, kuŗai Padomju Krievijas valdība „varētu dāvat uzticību”.

Neieskatoties pasniegtajā lapā, prezidents vaicāja Višinskim, vai viņam būs tiesības runāt līdzī par jaunā ministru kabineta sastāvu. Uz to Višinskis atbildēja, ka tas nebūšot iespējams, jo viņš jau esot ar Maskavu vienojies par jauno sastāvu. Prezidenta ierunas varētu radīt tikai sarežģījumus, viņš necerot, ka viņa valdība, pēc otrreizējās sazināšanās, kaut ko grozīšot.

Tātad no šī brīža varu uzskatīt sevi par Maskavas rīkojumu pildītāju, teica prezidents un apgriezta aprakstīto lapas pusi uz augšu.

Kas viņu pārsteidza, bija fakts, ka sarakstā, atskaitot jauno „iekšlietu ministru” Vili Lāci, nebija sastopams neviens cits komūnists. Višinskim, lai kā pūlējies, nebija izdevies dabūt desmit cilvēkus no latviešu vidus, kas būtu ar mieru uzņemties „ministru” amatus „no Maskavas žēlastības”. Zemkopības un finanču ministru amati šī iemesla dēļ bija atstāti vakanti.

Trešdien, deviņpadsmitajā jūnijā pulksten četrpadsmitos, prezidenta vadībā Rīgas pilī notika pēdējā nacionālās valdības sēde. Kad to īsi pirms piecpadsmitiem prezidents ar īsiem pateicības vārdiem beidza, dziļas bēdas bija lasāmas visu sejās. Bez liekiem vārdiem vīri, kas gadiem ilgi uzticīgi bija kalpojuši Kārlim Ulmanim un Latvijai, apzinājās, ka daudziem tā ir pēdējā tikšanās un pēdējais rokas spiediens. Lai pārvarētu drūmo mirkli, prezidents mēģināja teikt kādus mierinājuma vārdus. Tad piecēlās viens no kabineta locekļiem (Alfrēds Bērziņš — *red.*), lai pateiktos prezidentam un apliecinātu visu viņa darba biedru patieso apbrīnošanu un uzticību. Kad runātājs uzsvēra, ka mūsu aiziešana vieglāka nekā prezidenta palikšana, arī viņa pašsavaldīšanās bija galā. Pirmo un vienīgo reizi. Strauji aizlicis roku priekš acīm, prezidents piecēlās:

Es zinu, ko jūs gribat teikt. Es jūs visus saprotu, tāpat kā jūs saprotat mani. Nepaliksim mīksti. Mums jau tuvākā laikā būs vajadzīgs ļoti daudz spēka, lai varētu vīrišķīgi tikt galā ar visu, kas mūs sagaida.

Nepaskatījies ne uz vienu, viņš stingriem soļiem atstāja ministru kabineta sēžu telpas.

Ceturdien, divdesmitajā jūnijā pulksten desmitos no rīta nacionālā valdība nodeva savus amatus Višinska „ministriem”. Pēc šīs „ceremonijas” visi vēl reizi ieradās pie sava prezidenta, lai atvadītos. Prezidents bija atkal mierīgs, nosvērts, sevi atguvis. Interesējies, ko katrs darīs, kur paliks, kā ir ar līdzekļiem iztikai. Vienam valdības loceklim, kam tuvākās dienās bija kārtojami kādi maksājumi, viņš

savā parastajā laipnā uzmanībā izlīdzēja ar dažiem simts latiem no savas algas.

Ceturtdienas pēcpusdienā, divdesmitajā jūnijā vajadzēja būt pirmajai lielai „atbrīvoto Rīgas strādnieku pateicības demonstrācijai”, bet tā nevarēja notikt, jo strādnieki lielā vairumā palika darba vietās.

Piektdien, divdesmit pirmajā jūnijā bija jau pavēlēts ar draudien darba devējiem, visiem strādniekiem un ierēdņiem obligāti piedalīties demonstrācijās. Kā sevišķs punkts vēl bija nācis klāt: Ulmaņa „zvērīgā režīma” upuru atbrīvošana. Izrādījās, ka ir pavisam 130 notiesātie un izmeklēšanā esošie politiskie ieslodzītie. No centrālcietuma „pateicīgie” drūmām sejām, krievu tanku pavadībā maršēja uz Padomju Krievijas sūtniecību, kur tos visžēlīgi sveica Višinskis. No turienes gājiens devās uz Ārlietu ministriju, lai suminātu Augustu Kirchenšteinu un visbeidzot uz pili, lai draudētu un nolamātu valsts prezidentu. Viss notika pēc plāna un grafikas. Ļaužu pūlis tika noturēts pie pils, Daugavas pusē no pulksten septiņpadsmitiem līdz deviņpadsmitiem trīsdesmit.

Viens no bijušajiem valdības locekļiem (Alfrēds Bērziņš — *red.*), iedams no Čakstes laukuma pa mazajiem vārtiņiem, nokļuva pie prezidenta. Kamēr draudi ar saucieniem — *pie karātavām Ulmani* — un līdzīgi, laiku pa laikam pārtrauca klusumu, kas valdīja kādreiz darba rosmes pilnajā Rīga pilī, Kārlis Ulmanis mierīgi lasīja kādu iemīlotu filozofu. Ieraugot necerēto apmeklētāju, viņa sejā atmirdzēja prieks un pateicība, kas mēdz būt cilvēkam, kuŗš pēc gaŗa, vientuļa ceļojuma piepeši ierauga kāda drauga seju. Lai gan ārā skanēja draudi, kas varēja kuŗu katru mirkli pārvērsties darbos, sarunas ritēja dzīvi, kā parastos apstākļos. To saturs vairāk skāra pagātņi nekā tagadni un nākotņi. Runas uz nākotņi novirzījās tikai tad, kad pieminēja vienu otru aizsāktu darbu vai jaunu ieceri, kam nu, par ļaunu visiem, jāpaliek nezināmu laiku nereālīzētai.

Uz apciemotāja jautājumu, vai prezidents nejutās sarūgtināts vai sagrauzts, sevišķi klausoties jau

stundām ilgi pret viņu vērstos draudus un nelietības, viņš atbildēja:

Sagrauzts, jā! Nav viegli redzēt, ka viss, kas ar tādu mīlestību, čaklību un upuriem celts, sabruk. Bet ir viens mierinājums — ne mūsu vainas dēļ. Mēs esam upurus nesuši, kalpojot savai tēvzemei. Tāds ir visu tautu liktenis, bet sevišķi to, kas dzīvo Baltijas jūras austrumkrastā. Mēs esam gatavi arī jauniem upuriem. Par Latvijas brīvību neatkarības cīņās krita 2500 kaņavīru. Lai Dievs dotu, ka mēs tagad tiktu cauri ar 250 dzīvībām. Ar sevi esmu pilnīgā skaidrībā. Es esmu galā, bet kas būs ar latviešu tautu? Kāds liktenis gaida aizsargus, kaņavīrus, visus, kas mums ir uzticējušies un kas ticējuši Latvijas brīvībai? Ja ir kāda taisnība zem saules, tad mūsu tautai jāatgūst tas, kas top ar varu tai laupīts. Citām domām manā prātā nav vietas.

Jūnija novakara saule bija pie tam aizslidējusi krietni uz Bolderājas pusi, bagātīgi dodama savu dzīvību zemei un zeltītās gaismas putekļos tīdama Rīgas torņu smailes.

Cilvēciskais un mūžīgais:

Es izsaucu pie sevis Kirchenšteinu, dabūdams zināt, ka pastāv nodoms no pils torņa noraut valsts prezidenta standartu, un pateicu viņam, ka katrai līdzīgai vardarbībai es pretošos, ja vajadzīgs, dodot rīkojumu pils sardzei lietot ieročus, nedodot ne mazāko šaubu, ka arī šo manu rīkojumu sardze izdarīs. Lai Kirchenšteins pasaka to tur, kur tas jāzina.

Igaunijas valsts prezidenta standartu norāva kāds Tallinas tirgotāja dēls, Gutmanis vārdā. Latvijas valsts prezidenta standarts vēstīja rīdziniekiem līdz tai dienai, kamēr prezidentu aizveda ar varu, ka vientuļš vīrs viens pats ar izmisuma spēku cīnās par tautu un valsti, kuņā viņš ir ielicis savas zināšanas, milzu enerģiju, savu sirdi un ir gatavs labprāt atdot arī savu dzīvību.

Ir pirmā jūlija novakars 1940. gadā. Šo rindiņu rakstītājs ir atkal, pa mazajiem sētas vārtiņiem ejot,

nokļuvis pili pie prezidenta. Ir pagājušas tikai divas īsas nedēļas, kopš sveša vara valda pār latviešu zemi. Vēl neviens nav nonāvēts, pat ne apcietināts. Bet ir sajūta, ka jau gar katru namu iet bēru procesija, ka aizved nesaulē kaut ko tuvu, mīļu.

Prezidents ir savā darba istabā. Bet citkārt papīriem, aktīm un grāmatām piekrautais darba galds ir tukšs. Šķiet, aiz ārējā miera paslēptas dziļas dvēseles mokas. Runājot pat par sīkām, maz nozīmīgām lietām, viņa acu skati kopā ar domām aizklīst kaut kur tālu. Pagātnē vai nākotnē? Vienaldzīgi viņš stāsta, ka Rotas apgāda vadītājam Fricim Ansonam esot bijusi saruna ar Andreju Jablonski, *Cīmas* redaktoru. Jablonskis esot apgalvojis, ka nevienam nedraudot nekādas briesmas. Arī īpašumi palikšot, izņemot pašus lielākos. Prezidenta stāstījumā skan cauri vēlēšanās, kaut tas tā būtu, bet reizē arī dziļas šaubas un neticība.

Pārejot uz citu tematu, viņš piepeši saka:

Jūs jāmēģina nokļūt pāri robežai. Un pie tam vēl šo pašu nakti jāatstāj Rīga. Rīt jau var būt par vēlu. Rīt no Maskavas atgriezīsies Višinskis un varbūt jau vedīs līdzī apcietināšanas pavēles. Jūs vadījāt aizsargus, pārzinājāt Darba kameru un presi. Saprotiet, ko tas nozīmē. To jau jums nepārprotami pateicis Vetrovs.

Biju ar mieru to darīt. Tikai pa kādu ceļu un kā, tas palika brīvai improvizācijai, atkarībā no apstākļiem.

Pulkstenis rādīja deviņpadsmit. Divas stundas bija aizgājušas, kamēr ienācu telpā, ar kuŗas saimnieku daudzus gadus, turpat pusi mūža, biju kopējā darbā pavadījis. Prieki un bēdas, veiksmes un neveiksmes šais gados bija mainījušās, bet ne mirkli mani neatstāja dziļa cieņa un liels kalpošanās prieks tam vīram, kuŗam otru līdzīgu ideālismā, zināšanās un patriotismā nezinu.

Un nu vajadzēja roku sniegt ardievām. Varbūt pēdējo reizi pieskarties rokai, kas tik daudz laba darījusi neskaitāmiem latviešiem, to starpā arī man. Varbūt pēdējo reizi raudzīties acīs, kuŗās mirdzēja enerģija, darba prieks un ideālisms. Vai tiešām pienācis vienam ceļam gals, aiz kuŗa sākas nezināšana, nelaime, posts, sajukums?

Pasniegto roku paturēdams savējā, kā manas domas minēdams, klusā mierinātāja balsī runāja prezidents:

Ir jau grūti, pat ļoti grūti ar visu to aprast, kas mūsu zemē tagad notiek. Bet tam jātiek pāri. Jums stāv šovakar priekšā vēl viena atvadišanās. Varbūt grūtākā. Bet arī tai jātiek pāri. Jo grūtāki laiki, jo smagāki upuri jāprot un jāspēj nest. Bet šķīroties, varbūt uz mūžu, es gribu jums ko mierinošu līdzi dot: nav virs zemes tādas varas, kas spētu no latviešu vīru, sievu un jauniešu sirdīm izraut neatkarīgā, brīvā valstī nodzīvotos divdesmit gadus. It sevišķi pēdējos sešus. Mūs var apspiest, daļēji iznīcināt, bet kamēr vien kāds latvietis dzīvos, dzīva būs dzīva pēc tiesībām brīvam dzīvot savā brīvajā valstī. Un tas lai ir gandarījums mums visiem, kam liktenis devis lielo laimi pielikt roku Latvijas valsts celšanas darbā.

Rokas atraisījās, bet mutes palika mēmas. Vārdiem vairs nebija nekādas nozīmes.

Nu jau ir aizgājuši septiņi gaŗi gadi kopš šī brīža. Mainīgā liktenī ir nācies sastapt daudz ļauna un maz laba. Neskaitāmas cerības kā māni ir nākušas un gājušas, atstājot aiz sevis vēl dziļāku tumsu. Bet tad šinī tumsā, kā Lieldienu zvani, kas vēstī par augšamcelšanos, lai skan ausīs no jauna Kārļa Ulmaņa vārdi, kas domāti ne vienam cilvēkam, bet visiem, kam Latvija ir mīļa. Arī tev, bez tēvzemes palikušais trimdiniek, lai tava ticība nenogurusi un neiedragājama, pāri visiem šķēršļiem, novestu tevi atpakaļ mūsu laimes zemē, mūsu Latvijā.

Beidzot maska ir kritusi, Maskavai paklausīgā viltus saeima ievēlēta. Sarkanajam zirneklim šķiet, ka nu ir tīkls ap Latvijas brīvību tik stipri noausts, ka droši var iecirst zobus latviešu tautas dzīvajā miesā. Viens pēc otra pazūd valdības locekļi. Beidzot divdesmit pirmajā jūlijā, pēc dažādiem viltus manevriem, piebrauc Padomju Krievijas sūtnis Derevjanskis pie pils, lai personiski, dažu izmeklētu čekistu pavadībā, nogādātu Latvijas republikas prezidentu Kārli Ulmani kā gūstekni un cietumnieku kaut kur kādā nometināšanas vietā plašajā Krievijā.

Lepni ir gājis, kā to stāsta acu liecinieki, Kārlis Ulmanis pretim savam nezināmam liktenim. Tikai, kāpjot divus pēdējos kāpienus pa pils kāpnēm, licies uz brīdi, ka viņa augums pārmērīgā ciešanu smagumā sabruks. Bet tikai mirkli. Tad, izstiepiet visā augumā, viņš sniedzis atvadām roku sardzes kaŗavīriem teikdams:

Dievs līdzēs, gan reiz viss būs labi.

Atpakaļ neatskatījies, iekāpis automobilī, kas viņu aizveda prom no tautas, kuŗai viņš bija ziedojis savu mūžu, sevi pašu.

Dažas vēstules pirmā boļševiku okupācijas gadā, ko Kārlis Ulmanis rakstījis saviem piederīgiem, ļauj domāt, ka viņš bijis noņemts uz dzīvi Ziemeļkaukāzā, Vorošilovskā, Molotova ielā 273. Nepārbaudītas ziņas, kas it kā nākušas no kādiem vācu armijas kaŗavīriem, bijušiem Latvijas vāciešiem, vēstī, ka Pjatigorskas cietuma cellē esot atrasta Kārlim Ulmanim Lauksaimniecības kameras dāvātā pildāmspalva un dažas grāmatas ar viņa pašrocīgo ierakstu. No šīs vietas pazūd katras tālākās pēdas, atskaitot no nezināmiem avotiem nākušu ziņu, it kā mūsu prezidents būtu miris Ufas gubernā.

Mums, latviešiem, Kārlis Ulmanis ir fiziski atrauts, bet kur nākotnē arī vestu mūsu ceļi, līdzīgi mums nāk viņa dzīves apliecinājums, kas izpaudās dziļā tēvzemes mīlestībā, nenogurdināmā darba rosmē un ne ar ko viņa personas neapēnotā ideālismā.

Atrauts savai tautai, Kārlis Ulmanis ir kļuvis par simbolu tautas vienībai un brīvībai!

1 - denaturāts - spirts, kas padarīts nederīgs dzeršanai, pielejot indīgu ķīmikāliju, bet tas lietojams amatniecībā un rūpniecībā - *Red.*

2 - 1940. g. 15. jūn. Latvijas robezsargu mājā Mašlenkos iebruka krievu kareivji un noslepkavoja robezsarga ģimeni. Tur sasteigušos apkārtējos latviešus šagūstīja un aizveda uz Krieviju. Aizvestie nekad neatgriezās. Iebrukums bija tišs iegansts Latvijas okupācijai - *Red.*

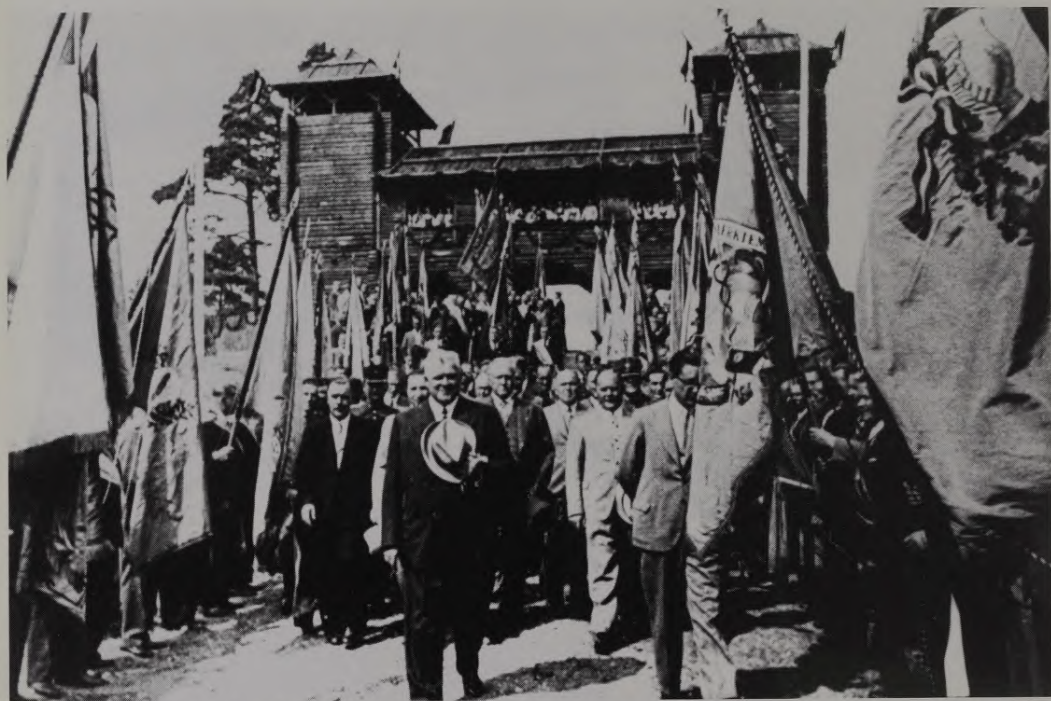
*Kārlis
Ulmanis
Linkolna
universitāti
Nebraskā, ASV
beidzot.*

*Kārlis Ulmanis un dzejnieks Edvarts Virza (1. r.
otrs no labās) Mēŗa pag. Karnītēs 1929. g. 18. aug. Zemnieku dienās.*

Foto: VAGA arhīvs

Prezidents ierodas strādnieku svētkos 1937. gadā.

*J. Munča inscenējuma nobeiguma aina strādnieku svētkos
1937. g. jūl. Juglas ezera krastā.*

Viesu sveicējas . . .

Dziesmusvētku apmeklētāji Uzvaras laukumā, Rīgā 1938. gadā.

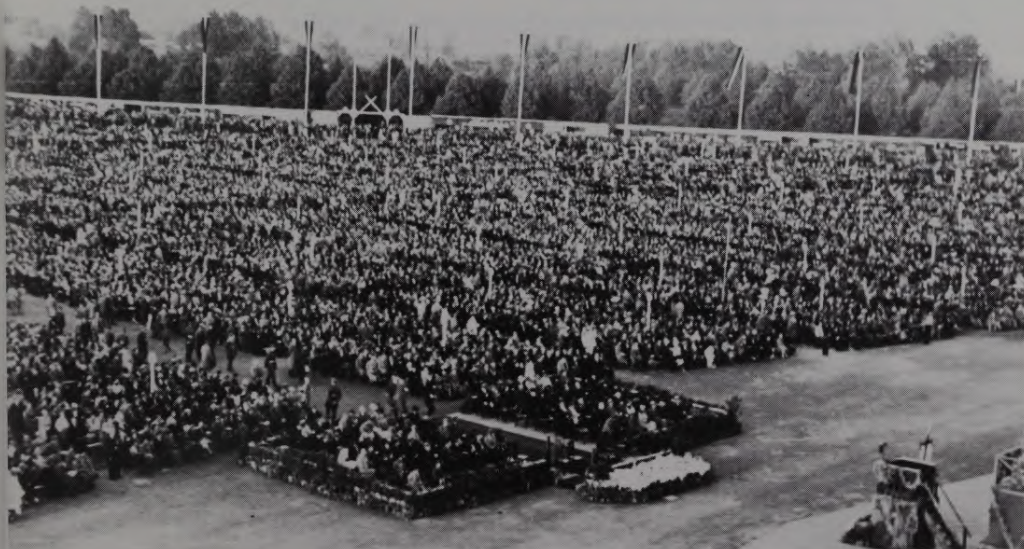

Foto: Vilis Motmillers

PREZIDENTA PIRMAIS UN PĒDĒJAIS GADS *

U. Lasmanis

Tātad — pēdējā laika publikācijās melni baltais, politiski ieskicētais buržuāziskās Latvijas sabiedriski politiskais darbinieks Kārlis Ulmanis.

Tā viņu godā O. Niedra un M. Virsis *Cīņā*, tā arī H. Kreicbergs *Zvaigznē*.

Nezinu, varbūt maldos, bet man šķiet, ka, bagātīgi citējot E. Dunsdorfa un citu vēsturnieku negācijas par Ulmaņa politikajām un ekonomiskajām mahinācijām, par viņa saimnieciskajām neveiksmēm un neprašānu, šie autori kā karstai dzelzij baidās pieskarties Latvijas trīsdesmito gadu ekonomiskajam stāvoklim.

Necitēšu oficiālos statistikas datus, tie izolēti, pa atsevišķām tautsaimniecības nozarēm šad tad parādās, protams, bez politiskiem un personāliju pamatojumiem.

Ko saka mans tēvs, līdz saviem 40 gadiem zemkopis, tad — sibīrietis un vēlāk — kvalificēts elektrometinātājs Rīgā:

— Pēc Ulmaņa apvērsuma ekonomikas augšupeja turpinājās. Lauksaimniecības ražojumu cenas kļuva stabilas, jau pavasaros kontraktētas, par gaļas, piena un cukurbiešu ražošanu nemaz nerunājot. Kārlis Ulmanis ar likumu aizliedza radīt

* Šis U. Lasmaņa raksts *Prezidenta pirmais un pēdējais gads* pārspiests bez kādiem grozījumiem no laikraksta *Latvija Amerikā* 1989. gada 13. maija (19.) numura, kas savukārt to pārņēmusi no Rīgas laikraksta *Padomju Jaunatne* — Red.

lielsaimniecības. — pirkt klāt zemi bez mēra un ģimeneskas apsaimniekošanas iespējām. Ne vārdos, bet darbos stimulēja laukstrādnieku deputātu — aizdeva naudu ģimenes māju celtniecībai, lai rastos pārtikušu laukstrādnieku slānis. Nu, gandrīz kā kolhoznieka statuss — zemīte, lopi, tikai alga garantēta gan vīrietim, gan sezonas darbu laikā arī citiem ģimenes locekļiem.

Tad tie kooperatīvi un biedrības: krājkases, mājturības, saviesīgās un citas — nu, tā pati leņiniskā civilizēto kooperatoru programma vien bija.

Tēvam ticu. Viņš nāk no tās paaudzes un tām aprindām, kas ar vārdiem nemētājas.

Man pašam tās vadoņa slavināšanas grāmatas *Uzvaras ceļš, Tēvzemei un brīvībai* un citas ir pieejamas jau sen. Jau absolūtā aizlieguma gados man radās pārlicība, ka politiskās un patriotiskās Ulmaņa runas ir saldi nacionālas, patriotiski sentimentālas. No mūsdienu viedokļa tās liekas panaivas. Varbūt tajos gados tā vajadzēja.

Bēt tur, kur viņš runā par tautsaimniecību, vienalga, vai par lauksaimniecību, rūpniecību, tirdzniecību, visur ir jūtams ekonomiku zinoša speciālista gars, domu skaidrība un jautājuma dziļa izpratne.

Un, tā kā esmu pats lasījis 1932. gada K. Ulmaņa Vācijas komandējuma gaitas un pārskatu stenogrammas sakarā ar „sviesta eksporta kontingenta saglabāšanu, varu apgalvot: pārmet viņam saimniecisku nekompetenci ir vismaz nepatiesi. (Vai ne pavisam aplami? — *Red.*)

(Te un tālāk Latvijas PSR Valsts arhīvs. Fonds Nr. 1307 ds. 1. apraksts, lietas 1396, 1397.)

Kļuvis par diktatoru, viņš, protams, tāds arī bija. Jānis Bergs (Arveda Berga dēls) vienā no savām vēstulēm man rakstā:

Nezinu, kā tagad tiek novērtēta Ulmaņa loma viņa valdīšanas periodā. Katra vadoņa darbībā sastopams pozitīvs un negatīvs. Par nožēlošanu, Ulmanis bija piesavinājies arī dažas sava varenā kaimiņu valdnieka metodes. Necieta domstarpības, savas darbības kritizēšanu.

Savā apkārtnē salika glaimotājus un slavinātājus. Tos, kuriem bija savas domas, ieskati, necieta, vajāja, nepielaida pie sabiedriskas darbības...

Te nav ko strīdēties. To pašu Ulmanim pārmet Dunsdorfs, Bruno Kalniņš, Miķelis Valters un daudzi citi. Tātad — taisnība.

Bet cik pretinieku viņš represējis? Tagad uz Staļina un Hitlera iznīcināto miljonu fona uzzinām, ka *no 1934. līdz 1940. gadam Latvijā uz nāvi notiesāts nav neviens*. Vēl vairāk — no Jāņa Kalnbērziņa ātmiņām izriet: ja Ulmanis viņu un vēl gandrīz 200 politisko pretinieku nebūtu iesēdinājis, bet izsūtījis uz Padomju Savienību, tie tur būtu nošauti. Kalnbērziņa ģimene taču visa aizgāja bojā: savus pēcnācējus pa bērnu namiem knapi salasīja.

Tātad diktators, bet — humāns? Nu, gandrīz kā Šarls de Golls, kas arī uzņēmās nācijas līdera lomu Francijai grūtā brīdī, kas arī Alžīrijas puča cēlājus bez viena šāviena nomierināja, notiesāja un pēc tam amnestēja: mēs te de Gollu sākumā kā asiņainu gaili *Krokodilā* zīmējām, pēc tam ciemos aicinājām.

Ulmanis bija arī gudrs, domājošs tautsaimniecības vadītājs un organizētājs. Tas pats Jānis Bergs par Staļina represijām un Ulmaņa kadru politiku pret latviešu revolucionāriem raksta:

Pēc Staļina represijām palika gandrīz tikai nenozīmīgi „ģenerāllīnijas” līdzskrējēji un starp tiem arī tādi „pārskrējēji” kā, piemēram, Egle — Ulmaņa radītās Darba kameras vadītājs, kurš agrāk bija ievērojama autoritāte komunistu pagrīdē.

Ja padomā — kas te slikts? Vai tas galu galā nav tālredzīgi, ja strādnieku kameru pat nacionāli autoritārā valdībā vada bijušais komunist?

Kā lai izskaidro to pārmetumu lavīnu, ko prezidents saņēmis no Dunsdorfa, Kalniņa un citiem viņa sāncensiem un aprakstītājiem gan te, gan aiz robežas?

Man liekas — vismaz plašās emigrantu saimes viena daļa ir aizmirsusi, ka Kārlis Ulmanis ir lat-

viešu emigrantu pionieris. Bez valodas, bez protekcijām, par līdzekļiem nemaz nerunājot, tikai ar rokām un prātu, darba tikumu izlauzties līdz Nebraskai un ar diplomu atgriezties Latvijā. Vai šo pašu ceļu tagad neiet tūkstoši un tūkstoši latviešu Rietumos! Vai uz šā vēsturekonomiskā fona nav smieklīgi runāt par kādu pienotavas bankrotu? Ne jau bankrota dēļ Nebraskas universitātē K. Ulmanim velūta piemiņas istaba. Apvienojot Miķeļa Valtera (Ulmaņa draugs), Muntera, Bruno Kalniņa un citu atmiņas, kas nākušas manā rīcībā, man diezin kāpēc šķiet, ka šiem vīriem skaudusi Kārļa Ulmaņa politiskā un saimnieciskā veiksmē, viņa drosme un uzņēmība.

Var viņam pārmetest apvērsumu. Tas ir varasdarbs. Daudzi raksta, ka ne jau bez iemesla tas noticis. Bet neviens nav salīdzinājis valsts kases stāvokli 1933. gada beigās un, teiksim, 1938. gadā.

Par šīs diktatūras raksturu varam spriest kaut vai pēc tā, ka Armijas ekonomiskā veikala — šīs buržuāziski militārās tirdzniecības citadeles — priekšnieks pulkvedis Lejassaus ik pārgadus sūtījis uz tālaika politpārvaldi neuzticamo darbinieku sarakstus, kur ailē *uzticības pakāpe* figurēja ieraksti: *bijis komisārs 1918. gadā Arhangeļskā, bijis bolševiku aktivists 1920. gadā*. Nezinu, kas ar šiem cilvēkiem noticis beigās, bet saraksti ar tām pašām personām — AEV strādājošiem „neuzticamajiem” — atkārtojas 1929., 1933., 1935., 1938. gadā. Tātad — strādā tālāk un ne jau tikai par pārdevējiem. Par sekciju vadītājiem, nodaļu pārziniem.

Un tagad par to, kas virsrakstā. Man Kārļa Ulmaņa vēsturiskā skice sākas ar Rīgas Latviešu biedrības 1903. gada darba pārskatu:

Students-agronoms K. Ulmanis tiek pieņemts savā brīvlaikā par piensaimniecības un lopkopības kursu instruktoru Ķēčmuižā un Valmierā. Ļoti daudz kursistu — trūkst vietas.

1904. gada RLB pārskatā jau lasām, ka K. Ulmanis ir *piensaimniecības kursu instruktors-vadītājs Al-lažos un Evelē*.

(Fonds Nr. 0798, apraksts Nr. 2.)

Zinu, ka K. Ulmanis uzstājies jau agrāk — 1899. gadā. Nobeidzas man prezidenta dzīves gaitas ar atmiņām no armijas — 1952. gadā. Kad sarunās ar saviem Turkmēnijas smilšu bridējiem — lietuviešu seržantiem — ieminējos, ka mūsu prezidents gan nav paspējis aizbēgt kā Smetona, bet strādājis kara gados par agronomu Kazahijas kolhozā, mans draugs seržants no Utenas iesmējās un papurināja galvu: nav tiesa, mūsu pagasta Šauļu priekšnieka sieva zinājusi stāstīt, ka jūsu *Ulmanis* četrdesmitajos gados dzīvojis pie Kaukāza — Vorošilovskā. No Rīgas līdz karam saņēmis daudzas grāmatas, dienām un naktīm rakstījis kaut ko par Latvijas vēsturi, par saimniecību.

Toreiz un arī vēlāk tas man likās kā viena no prezidenta dzīves beigu versijām. Tagad, kad vēsturnieki tiešām apstiprina Vorošilovskas variātu, es ļoti nožēloju, ka esmu aizmirsis ielas nosaukumu.

Lai būtu kā būdams, ja saskan versijas pirmā daļa, kāpēc nepieņemt arī otro — rakstoša trimdnieka hipotēzi? Un tas liecina, ka Kārlis Ulmanis ir bijis censonis līdz mūža beigām.

Par spīti visām negācijām, nosodījumiem, tauta viņa vārdā taču nosaukusi veselu laikmetu. Mēs nesakām: Čakstes, Kvieša gadi. Saka: *ulmanovskoje vremeja*. Pat profesors, pat neatkarīgais doktors Kirhenšteins, stādamies Latvijas valdības galvas amatā 1940. gada 21. jūnijā, sacījis:

Pateicos par labiem novēlējumiem. Mums sen ir pazīstamas jūsu rūpes par tautas labklājību, izglītību un veselību. Sevišķi Draudzīgajam aicinājumam ir liela nozīme tautas izglītības celšanā. Jūs esat ierosinājis un aicinājis uz darbu jaunatni, mācījis to strādāt, sevišķi lauku darbos. Mazpulka tīkls pārklāj visu zemi ar darbīgu jaunatni. Šai grūtajā brīdī jūs esat veicinājis labas attiecības ar ārvalstīm, sevišķi ar lielo kaimiņu — Padomju Savienību. Mēs solāmies strādāt par Latviju, turpināt varbūt citādām metodēm to darbu, ko Jūs, Valsts Prezidenta kungs, un agrākā valdība ir sākusī.

(Fonds Nr. 1307, apraksts Nr. 1, lieta Nr. 37.)

Pie šāda tautasvārda un sirmā Kirhenšteina raksturojuma neiederas Niedres un Virša, Kreicberga un citu vēstures profesionāļu Ulmaņa dēvēšana tikai par intrigantu, nemākuli, par godkāri un patmīli.

Es no sava vēstures pētnieka viedokļa gribu izvirzīt citu versiju.

Jā, Kārlis Ulmanis bija godkāriģis.

Jā, viņš kombinēja un laipoja, lai noturētos valdības krēslos. Bet kurš demokrātiskas valdības loceklis vai līderis šodien izturas citādi? Tā taču ir parlamentārisma aksioma.

Viņš bija varaskārs, varēja būt nežēlīgs un nepielūdzams. Varas pēdējos gados sāka mainīties uz slikto — galu galā vienvaldība un lišķība visiem griež galvu. Bet viņš ņēma vērā reālo situāciju mazajā valstiņā. Visos periodos viņš bija un palika latviešu tautas censonis, kura lozungu — atpakaļ pie zemes! — mēs tagad savā sociālistiskā izmisumā atkārtojam. Mazliet pārfrāzējot padomju ekonomista Šmeļova teikto, mēs tagad apliecinām, ka savos Latvijas un Sibīrijas zārkos uz otriem sāniem jāapgriežas Ulmaņa lolotiem un atbalsstītiem zemes kopējiem par viņiem nodarīto netaisnību: mēs taču šodien, un pēdējais CK plēnums to vairāk nekā apliecinājis, ar lūgšanām un maksāšanām saucam ļaudis uz vecajām un jaunajām mājām. Citas izejas nav — zeme jāciena.

Vajag taču beidzot atzīt, ka tas nosodītais un nicinātais Kārlis Ulmanis to saprata pirms 50 gadiem — pie pilnām klētīm un slaucenēm.

Un, kamēr Šveices vai kādā citā bankā neatklās latviešu tautai nozagtus un uz Ulmaņa vārda noguldītus miljonus, šis vīrs nav pelnījis, ka viņu liek uz vienas kārts ar Staļinu un Hitleru, Rašidovu un Čurbanovu.

Vēsturnieks D. Volkogonovs savā darbā *Triumsfs un traģēdija* citē Marksu un Engelsu, ka *jaunā ērā, kurā valda ģēnijs, atšķiras no vecās ēras galvenokārt ar to, ka pātaga iedomājas sevi esam ģeniālu*. (Žurnāls *Oktjabr*, 1988. gads, Nr. 12, 151. lpp.)

Mazās Latvijas mērogos ne Ulmanis bija ģēnijs, ne viņa ēra tik jauna mūsu tagadējā izpratnē. Bet pātagas — kā Staļinam un Hitleram — viņam tomēr nebija. Ne pret latvieti, ne krievu, ne pret ebreju, ne čigānu.

Kāpēc mūsu vēsturnieki baidās arī no šīs analoģijas?

P. S. Varbūt mūsdienu Valodas likuma trako diskusiju dalībniekus var interesēt šāda uz izplēsta kalendāra lapas ar zīmuli uzrakstīta rezolūcija (Fonds 1307, aprakst 1, lieta 1413 c):

Dr. Rudzīša kgs! Redziet, kā kādreiz iet. Igaunijā vakar atkal izdots jauns valodu likums. Ātri acis uzmetot, man radās iespāids, ka viņiem izdevies vienu otru vietu skaidrāki izteikt kā mums. Vai Jūs nebūtu tik laipns pielikto — klāt salīdzināt ar mūsējo un nolemt, vai mūsējais nebūtu papildināms. 5.1.35. K. Ulmanis.

Prezidents Jāņatēva lomā.

Tautas spēku vienojot.

*Prezidents Valmierā ar pils. vec. Jāni Ruģēnu 1938. g. 1. dec.
Prezidentu gaidot, 1938. g. Rīgā.*

Foto: Vilis Motmillers

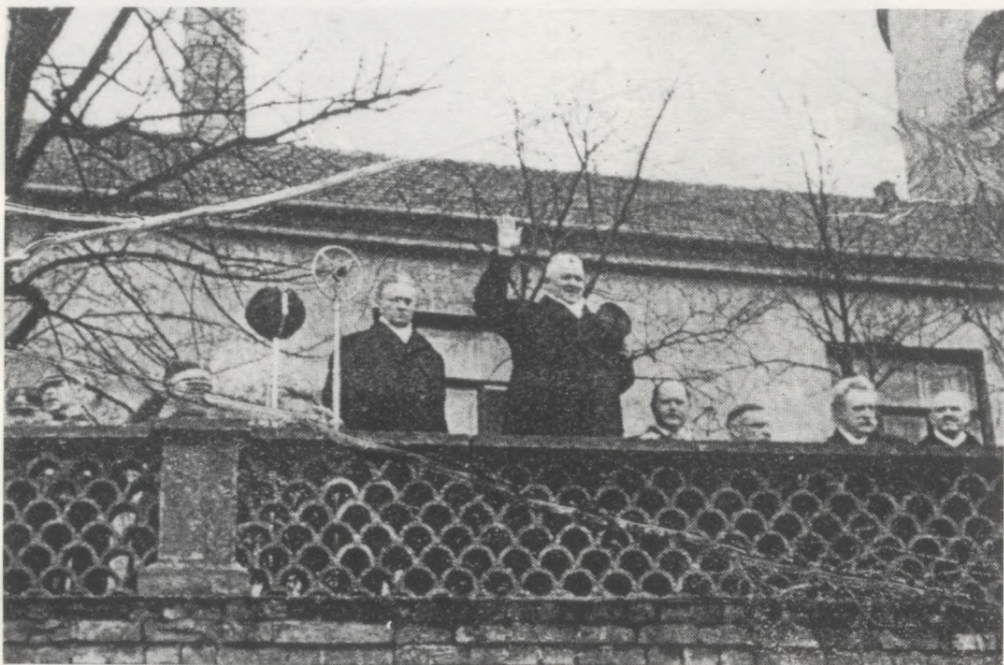
*Audz
liels
Latvijai!*

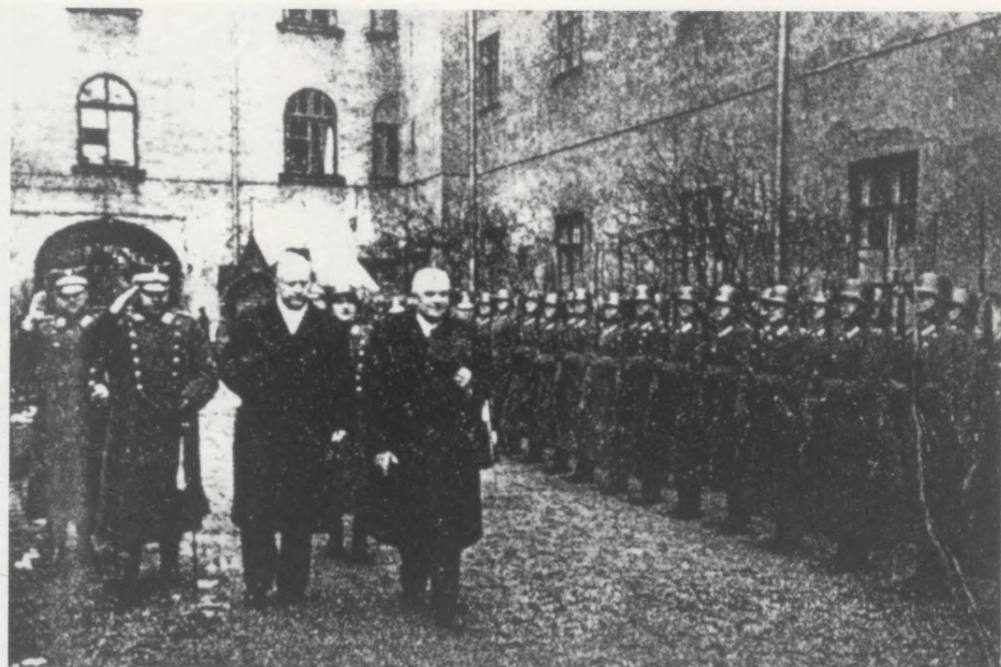
Velte prezidentam.

Foto: Vilis Motmillers

Uzrunājot tautu, no Rīgas pils vaļņa.

Prezidents parādē pils pagalmā.

*Prezidents
un valdības locekļi
pie Ārlietu
ministrijas nama.*

Prezidents mazpulku svētkos.

Valsts prezidents Alberts Kviesis un ministru prezidents Kārlis Ulmanis Brīvdabas mūzejā.

Prezidents iepērkas Saldus pilsētas tirgū.

TAVA ZEME DEG...

Visvaldis Lāms

*Bēgļi ceļā
uz Kurzemi
1944. g. vasarā.*

* Šo Visvalža Lāma rakstu *Tava zeme deg...*, bez grozījumiem un teksta labojumiem, pārspiežam no Latvijas LKJS Centrālās komitejas un Latvijas PSR Rakstnieku savienības literāri mākslinieciskā un sabiedriski politiskā žurnāla jaunatnei *Avots* 1989. gada februāra 2. (26.) numura. Šeit izteiktām domām par dažu labu faktu un notikumiem redakcija nevar pievienoties autoram.

— Red.

Reti skaistu vasaru daba bija dāvājusi Latvijai 1944. gadā.

Rīti bija košu ziedu un pērlainas rāsas rotāti, saule spulgoja, lakstīgalas pogoja tik skanīgi kā nekad, druvas kuploja, koppienotavu separatori gluži vai aizrijās piena straumē, reizē ar vasaras plaukumu Dieviņa svētība staigāja pāri šai zemei, dienas bija siltas, un lietus lija ar mēru, maigs vējiņš kaltēja sienu pļāvās, pildījās šķūņi un arī rudens solīja bagātīgu birumu.

1944. gada vasara kļuva par vienu no baigākajām latviešu tautas vēsturē.

Druvas nomīdīja kaujas rati, tūrumus uzara granātas, mēsloja cilvēku miesas, mājas aprija kāvu ugunis, jaunību sabradāja kara dieva zābaki, tauta izklīda pasaules lielceļos.

Apmēram simttūkstoš latvju jaunekļu un vīru bija mobilizēti Hitlera armijā. Uz savu kungu pavēli šo noziegumu izdarīja bijušie Latvijas ģenerāļi Bangerskis un Dankers — pārkāpjot Hāgas konvenciju, cilvēka tiesības, elementārākās kauna un goda sajūtas; no mobilizētajiem saformēja divas SS leģiona divīzijas, taču vairums latviešu tika izšķīdināti pa dažādām vācu vienībām, sākot ar policijas bataljoniem un beidzot ar krastu aizsardzību, arī vērmahta, luftvafe, darba bataljonos utt. Hitlerieši neuzticējās latviešiem, zināja, ka izpelnījušies aizdomas un naidu, apzinājās, *ko izēduši* kopš 1941. gada vasaras.

Jūnijā sākās sabiedroto invāzija kontinentā. *Tas brīdis ir klāt!* Padomju spēki deva masīvu triecienu Baltkrievijā, sagrāba feldmaršala Buša grupējumu, ieņēma Lietuvu un no divām pusēm — ielauzās Latvijā.

Dunēja kaujas, un Rīgas Jaunās Ģertrūdes baznīcā dunēja ērģeles: *Dievs, tava zeme deg!*

Ko citu iesākt neapbruņotai tautai, kā lūgt dieva aizsardzību, dieva brīnumu? Lai cik maz mēs bijām šajā asiņainajā milžu cīņā, kur karotāju skaitu vērtēja miljonos, dižgabalus desmittūkstošos, kaujas ratus un lidmašīnas tūkstošos...lai cik maz, bet, ja būtu vienkopus, bruņoti, tomēr cīnītos, latvietis nekad nav bijis glēvulis. Vācieši kopš rūgtās pieredzes 1919. gadā ļoti, ļoti uzmanījās. Tauta cerēja uz šīm divām divīzijām...maldīgi, jo leģiona dzīvības nervus žņaudza dzelžainas rokas, un vispār šīs abas divīzijas jau arī varēja saformēt tālab vien, ka bija bijis staļiniskais 1940./41. gads. Un tomēr — lai arī šiem bruņotajiem latvju kareivjiem nebija vēlēšanās uzticēties padomju *tautu tēvam*, Lielvācijas fīreru un tā satrapus viņi ienīda. Tā bija

traģēdija, kurā dega ne vien zeme, bet arī tauta.

Par ko cīnīties, pret ko cīnīties? Kāda visam jēga?

Jēgas nebija. Vienīgi dziļa sāpe, izmisums un vēlēšanās noturēties šajā zemē — sirdij bezgala mīļajā sentēvu dzimtenē. Kā tikpat traģiskā stāvoklī pirmajā pasaules karā bija rakstījis dzejnieks: *Tikai ar tevi mums celties, bez tevis mums grimt*. Šie vārdi nebija aizmirsti, ikviens latvietis vēlējās palikt uz vietas.

Taču ar palikšanu nepavisam nebija vienkārši. Pirms vēl vācu divīzijas atkāpjoties parādījās Latvijā, zemnieki dabūja iepazīties ar Krievzemes bēgļiem. Vārdu *bēgļi* gan jāliek pēdiņās — neviens šiem krievu kolhozniekiem nebija apvaicājies, vai viņi vēlas pamest dzimto sādžu vai ne. Atbrauca žandarmi, uzdzina visus uz ceļa — *Los weg!*, bet sādžai pielika uguni. Tais dienās varēja redzēt diezgan daudz govslōpu, jo brīžiem tie pārbļvēja atejošās armijas ceļu. Gan ne tik lielus barus kā Latvijā. Latvju zemnieki no padzītajiem kolhozniekiem uzzināja, ka vienīgais viņu lopiņš, kas nav ticis aplikts ar nodevām, bijusi kaza, tālab klusībā dēvēta par *Staļina govi*, uzzināja arī anekdoti par skolnieku, kas anatomijas stundā uz skolotāja vaicājumu, vai izstādītais skelets bijis vīrietis vai sieviete, atbildējis: *To nemāku pateikt, bet kolhoznieks gan. Jo nodeva valstij ādu, nodeva vilnu, olas, gaļu...pāri palika pliki kauli*. Vēl tie paši bijušie kolhoznieki sacīja, ka vācieši izturējušies nežēlīgi, tāpēc visi jaunākie vīrieši aizgājuši partizānos — un cik stipra ir partizānu kustība Krievijā, to labi zināja gan latviešu dzelzceļnieki, gan leģionāri, taču allaž sekoja piebilde: *Bet paēduši gan bijām labāk nekā pie savējiem*. Ēdienreizēs viņi varējuši celt galdā pat gaļu, kamēr *laimīgajā kolhozu iekārtā* pārtikuši galvenokārt no kartupeļiem, meža ogām un sēnēm. Daži padzītie apgalvoja, ka pēc kara arī Krievzemē došot katram savu zemi, izbeigšot to bezprātu ar kolhoziem — tā esot solījis pats maršals Žukovs. Izcilā padomju karavadoņa vārds tai laikā skanēja frontes abās pusēs,

tautas apziņā aizēnojot pat *tēvu, draugu, skolotāju*.

Drīzi jo drīzi *bēgļu* gaitās bija jādodas arī visu to Latvijas pagastu ļaudīm, kuriem pāri gruva atėjošā vācu armija. Visiem bez izņēmuma. Par to rūpējās tā pati karalauka žandarmērija. Karā gan allaž rodas neparedzēti izņēmumi: dažreiz Hitlera karavīri pārmuka pāri tādā ātrumā, ka nepaguva nevienu zemnieku iztramdīt, citur ļaudis pamanījās noslēpties mežos, vēl citur...vispār — kā nu kurā vietā patrāpījās. Marss ir kaprīzāks par jebkuru vecavu.

Padomju karaspēks ieņēma Jelgavu, hitlerieši paguva to nosvīlināt, dažas latviešu leģiona nelielas vienības, kas šeit atradās, nededzināja, bet cīnījās. *Nevienu krievu sādžu bez šāviena neatdevām, par Jelgavu sitīsimies līdz pēdējam!* Viņu kaujas spars neko nenozīmēja — Staļina armijas tanki pārvēlās pāri un izlauzās līdz jūrai; otrs tanku ķīlis iedzinās no Lubānas puses līdz Ērgļiem, kur to nolauza štukasu prettrieciens no gaisa. Zeme dega.

Pirms vēl bija uzliesmojušas šo kauju ugunis, no slēptām mežmalām jau sāka pacelties sīvi, tumši dūmi — tos kūpināja arī Rīgas tuvumā. Tur, jūtot savas kundzības gala tuvošanos un lūkodami noslēpt visus galus ne ūdenī, bet ugunī, vēlreiz tika ziedots necilvēcībai: atraka kopš 1941. gada noslepkavoto masu kapus, lai ietrunējušos vai pavisam svaigos liķus sakrautu grēdās un sadedzinātu. Klusas valodas, kas klīda tautā, minēja, ka šajā darbā piespiesti padomju karagūstekņi — novārdzināti tuvu pie miršanas, vispirmāk labi iebaroti, arī ar vājo vācu degvīnu (miroņūdeni) iedzirdīti, saņēmuši solījumu, ka pēc padarītā dabūs vēl vairāk... gala iznākumā nostādīti turpat pie liķiem un *apmaksāti* ar mašīnpistoļu kārtām, aplaistīti ar degvielu un sadedzināti visi kopā.

Kas tagad pateiks, kā īsti bijis, bet rakstnieks Ēvalds Vilks šī raksta autoram stāstīja, ka viņš redzējis vienu tādu vietu — zeme bijusi piesūkusies ar nesadegušiem cilvēku taukiem.

Preses izdevumi trokšņaini aicināja latvjus uz cīņu, bet par šiem notikumiem klusēja; tiesa, kas tiesa, joprojām apcerēja necilvēcīgās deportācijas, Centrālcietuma pagalmā un Baltezera krastā izraktos...tikai dīvainā kārtā par 1941. gada vasaras notikumiem Litenes nometnē gan nē vai tikpat kā nē. Patiesībā nekā dīvainā, jo tad turpinājumā vajadzētu pastāstīt, ko vācieši paši darīja ar daudziem no tiem, kas, izbēguši no Litenes, savā izmīsumā meklēja glābiņu pie viņiem, Vieni sāka, otri turpināja...Un divas necilvēcības bez jebkādas savstarpējas norunas solidāri klusēja.

1944. gada Dieviņa svētītajā vasarā visa Latvija atgādināja milzīgu, liesmu apņemtū zemnieka sētu: izmīsušie ļaudis metas laukā pa durvīm, lec cauri logiem un iekrīt jaunās ugunīs — deg dārzs, deg druva, deg zāle, deg pati zeme, nāves šausmās nezina, kur tverties, un kaulainā pļauj — pāri izpuvušajiem vaigu dobumiem sviedriem plūstot.

Bija zināms skaits ļaužu (cik daudz, to neviens Gellapa institūts nav pētījis), kas ar ilgām un uzticību raudzījās austrumu virzienā, klausījās Maskavas radio, un ne vien klausījās un gaidīja, bet arī cīnījās. Kā nu prata un kādi bija ieroči — sākot ar sabotāžu rūpnīcās (īpaši dzelzceļa darbnīcās), ar lapiņu izplatīšanu un pat ar ieročiem. Šo karotāju skaits nebija liels. Atsevišķo sarkano mežabrāļu pulciņi vienā vai otrā novadā jau parādījās ātri, taču jūtāmāk *krist uz nerviem* okupantiem viņi sāka kopš 1943. gada mobilizācijas, kad daudzi jauniesaucamie (tie, kam bija uztura apgādātāji) pamuka mežā, un no šiem *pamucējiem* atkal zināms skaits saistījās ar organizētajiem cīnītājiem, kas bija iesūtīti pāri fronti. Taču jāatzīmē, ka atšķirībā no Krievijas un Baltkrievijas, kur kājās cēlusies vai visa tauta, sarkano partizānu kustība Latvijā ne tuvu nesasniedza tādu vērienu. Tautas vairākums nebija ar tiem. Pēckara gados man gadījies runāties ar bijušajiem partizāniem. Pašapzinīgi viņi bija, vai tikpat drosmīgi arī ugunīs, nemāku sacīt. Viņi svēti ticēja Sta-

ļinam un visam darītajam (arī necilvēcīgajām meto-
dēm latviešu zemniecības sagrāvē) un par literatū-
ru un mākslu sprieda, ka tos *īstos, staļiniskā laikmeta*
ciņīgos darbus radišot tie, kas dzimšot un uzaugšot
brīvajā sociālistiskajā sabiedrībā, tūri no vecās pa-
saules trumiem (kāds, piemēram, neesmu es).

Tas nu tā, bet latviešu lauku iedzīvotājos 1944.
gadā viņu ietekmē bija jūtama samērā maz un
inteliģencē praktiski nemaz.

Kāpēc latviešu tauta bija tik atturīga? Šī raksta
autors nebija vienīgais, kas nācis saskarsmē ar
Krievijas latviešiem, ar šeit atdzītajiem krieviem un
baltkrieviem. Daži piemēri. Kāda krieviete (1938.
gadā *novākta* latvieša atraitne): *Ko jūs raudat par*
vienas nakts izsūtīšanas reizi! Mums gadiem ilgi katru
nakti brauca, neviens nebija drošs. Paņēma vai visus
latviešu vīriešus, sievietes, veči un bērni vien palika. Un
latviešu puisis, kas dzimis un dzīvojis Ļeņingradā,
kara sākumā mobilizēts nocietinājumu būvdarbos,
kritis vācu gūstā, atbrīvots sava tēva dzimtenē,
1943. gadā iesaukts leģionā: *Nabaga Hitlers, viņam*
savi ienaidnieki jāšauj, nav Sibīrijas kā Staļinam. 1938.
gadā *mums Ļeņingradā visus latviešus aizsūtīja uz*
turieni, no kurienes neviens neatgriežas. Mani ar dažiem
puikām pēc latviešu skolas likvidēšanas, kā par brīnumu,
laimīgi ieģrūda krievu skolā, citādi nekas...

Un vēl tamlīdzīgi...

Ar leģionu saistījās ne vien iesaukto karavīru,
bet arī viņu piederīgo likteņi — simtiem tūkstošu
latviešu. Un bija jau pieredzēts, cik ciets ir Staļina
režims pret tiem, kurus uzskata par ienaidniekiem.
Un tomēr — par Hitlera trešo valsti cīnīties gribēja
tikai retais. Tā saucamā grencsuce, t.i., mobilizētie
vecākie gadagājumi, padomju uzbrukumā paklīda
uz visām pusēm un no karstajiem cīnītājiem ieman-
toja mazpagodinošu nosaukumu *grencšmuce*. Nikni
kāvās 19. divīzija, jo tās kodolu sastādīja īstie brīv-
prātīgie, bet viņu skaits saplaka dienu no dienas;
15. divīzija lauzās uz Latviju, lai Latgalē izirtu —
daļu no viņiem vācieši savāca un nosūtīja uz Vāciju
pārformēšanai, nezināmu skaitu apšāva uz vietas

pie notveršanas. Kāds 15. divīzijas grupējums, Latvijas robežu nesasniedzis, nokļuva padomju aplenkumā un sitās līdz pēdējai patronai. Viņus vadīja pulkvedis Aperāts, kas kaujā gāja un krita kopā ar saviem zēniem; vai Aperāts tiešām bija zvērināts padomju ienaidnieks, vai tikai gribēja izvest sev padotos līdz Latvijai, to nemāku sacīt, man gan bija pazīstami divi puīši, kas pirms visiem šiem notikumiem nokļuvuši karalauka tiesas priekšā un ar Aperāta gādību glābušies no nošaušanas. Abu šo puīšu noziegums bija gaužām līdzīgs: izdauzīts uzpūtīga vācu virsnieka purns. Citi tamlīdzīgi gadījumi beidzās bēdīgāk.

Latviešu inteliģence, kas, zemei aizdegoties, bija spiesta noteikti izšķirties (piedevām ātri izšķirties), pa kādu ceļu meklēt glābiņu, nepavisam nebija plaši informēta...viena vienīga negriba doties svešumā, viena vienīga vēlēšanās palikt dzimtenē, Jānis Jaunsudrabiņš turējās uz vietas gandrīz līdz pēdējam, tomēr galu galā pievienojās izmisušo bēgļu straumei; Kārlis Skalbe arī negribēja bēgt, negribēja...bet viņš taču bija uzrakstījis vēltījumu *Aizvestajiem*, gan ne ar vārdiņu netiesādams aizvedējus, taču darīdams tādu nāves grēku kā žēlodams tos briesmoņus *tautas ienaidniekus*; Jāzeps Vītols bija periodikā publicētā rakstā ironizējis par sociālistiskā reālisma apoloģētiem, kas šo sociālistisko reālismu piesaukuši vai katrā vārda galā, tikai nekādi nemācējuši pateikt, kā tas mūzikā īsti izpaužas. Un citi, citi...Divas pilnīgi precīzas un baismīgas informācijas par 1940./41. g. bija iesēdusās visu smadzenēs. Pirmā mazliet kurioza (gan tikai ārēji kurioza) saistījās ar Staļina emisāra Višinska uzrunu pūlim, kas manifestēja pie PSRS sūtniecības Antonijas ielā. Vai nu pārlicēģas sajūsmības, vai nedisciplinētības dēļ sapulcējušies vairākkārt pārblāva augstā biedra runu, un tas kļuva nepacietīgs — zaudējis labi pasākto, iedvesmojošo vārdu pavedienu, pikti nodudināja: *Čort vas paberī!* * Atstājot vēstures zinātniekiem prieku pastrīdēties par demonstrantu skaitu — vai nu

vairāki tūkstoši, pāris desmittūkstošs ziņkārīgo apriņķoti, kā rēķina daudzi aculiecinieki (to starpā arī šī raksta autors), vai 80 000, vai pat 100 000, kā svēti apgalvo akadēmiķis, kas tanī laikā atradās tālu no Rīgas...lai viņi pastrīdas, taču Višinska runa bija pieslēgta radiofonam (pats augstais biedrs dusmās laikam to aizmirsis), un šajā gadījumā tiešām desmitiem tūkstošu, kas sēdēja pie VEF uztvērējiem, dzirdēja to, ko nesaklausīja aizrautīgie Višinska suminātāji — pasūtīšanu pie velna. Vismaz man to apliecinājuši simtiem cilvēku (jau tās pašas dienas vakarā kā pati pirmā — tuva radniece) — pats dzirdējis neesmu. Bet negadījās arī redzēt, kā šī pasūtīšana pēc gada izskatījās: lopu vagonos saslodzītās sievietes kļiedza cauri spraugām, lūdza atnest ūdeņi, lai padzirdītu slāpstošos, izmisumā raudošos bērnus; bija tādi, kam cilvēka želums pārspēja bailes, kas tuvojās ar dzeramā ūdens traukiem, bet ceļu noslēdza kareivju durkļotās šautenes: *Nazad! Streļatj budu!* * *

Šim notikumam nebija pārāk daudz liecinieku, taču par to drīz uzzināja visa tauta. Un neaizmirsā.

Necilvēcības baismais rēgs biedēja domājošos, dzina tos svešumā.

Pretēji inteliģencei, vienkāršie cilvēki vieglāk apvārdojami, vieglāk aizmirst bijušo. Īpaši, ja starplaiks piepildīts ar tādiem notikumiem kā hitleriešu asinsdzīres. Nuja, bija starp latviešiem tādi, kas uzskatīja, ka ikviens žīds ir manīgs šeftmanis, pa pusei blēdis, gatavs uz katru nekautrīgu pašlabnieciskuma gājienu... nolikt šos pie kārtīga, godīga darba, lai izbeidz dzīvot pa vieglam utt. Taču tādā veidā apzīmogot, mocīt, visbeidzot noslepkavot!! Tauta novērsās no slepkavām, skaļi to neteica neviens, apzinājās, sajuta visi — arī paši slepkavas. Un padomju gada aktīvistu apšaušanas... ja patiesi viņiem piekritusi nožēlojamā savu tautiešu denuncētāju, izsūtāmo sarakstu sastādītāju loma, tad šos cilvēkus vajadzētu apsūdzēt, tiesāt atklātā tiesā, kas

spējīga vainu pierādīt un katram nodarījumam atbilstošu sodu nosacīt. Bet rībēja tikai šāvieni, šāvieni... līdz turpinājumā SD komandas pasāka trakot Baltkrievijā. Ir dzirdētas liecības, kā šie izdzīlumi dzērumā plātījušies: komunistu bērneļiem neesot vērts lodi tērēt, pakampt aiz kājām un galvu *plaukt* pret mājas paksi! Necilvēcība aizbildināja savus noziegumus ar citu noziegumiem. Un ļaudis drebēja drausmās... bet zeme dega.

Var jau būt, ka šāda veida viesuļvētra — karš, atklāj arī cilvēka varonību, taču visvairāk gan atraisā zemus instinktus, tie izlien no apziņas dziļēm kā alu laikmeta mežonis kanibāls. Akmens cirvis rokā, un apņēmība ikvienam pie savas dzimts, pie sava klana nepiederošiem iedragāt pakausi.

Ja komunistiskās pagrīdes, sarkano mežabrāļu balstītāju balss neskanēja necik spēcīgi, jo enerģiski runāja Maskava latviešu valodā, un to klausījās daudzi, par spīti barga soda draudiem. Maskava un tās piekritēji Latvijā uzstāja, ka vācu apgalvojumi par komunistu mērķiem iznīcināt latviešu tautu ir meli, ka neviena kolhozā ar varu nedzīs, gluži otrādi — Latvijai kolhozu iekārta it nemaz neesot piemērota, bet Latvijas PSR esot suverēna republika citu brālīgo tautu saimē, un ka Latvijas zeme, ūdeņi, ostas, meži, rūpnīcas utt. piederot tikai un vienīgi pašai latviešu tautai, ka Staļina vīri — brīvības vīri, cīnoties, lai Staļina konstitūcijas saulīte atkal reiz varot apspīdēt un aplaimot latviešu tautu. Un raidījuma noslēgumā *Dievs, svētī Latviju!* Tulkotāja un rakstniece Džesija Dzērve — ilgdabīgā Rakstnieku savienības tehniskā sekretāre — noteikti apgalvoja, ka vēl Vācijas kapitulācijas dienā dzirdējusi skaļruņus (toreiz tie bija uzstādīti daudzu ielu stūros) Rīgā atskaņojam latvju himnu. Pēc tam ilgus gadus par šīs dziesmas dziedāšanu visšaurākajā sabiedrībā, ja vien tajā bija uzradies kāds ziņotājs (t.i., godīgs patriots, kas turēja svētu savu pienākumu, tāpat kā to darīja Pavļiks Morozovs attiecībā pret tēvu), ja šis ziņotājs paziņoja, kur

pienākas, dziedātāji un arī klausītāji neziņotāji dabūja aizbraukt pie *baltajiem lāčiem*.

Tā tad staļiniskais propagandas aparāts bija bezgala norūpējies par izmisumā iedzīto latviešu tautu. Tādas pašas rūpes pauda arī hitlerieši, gan attiecībā uz tautas prasīto valsti viņi izlikās tādi pakurli, pašpārvaldei tikvien bija tās varas, kā dzīt karotspējīgos latviešus vācu armijā. Latvijas ģenerālkomisārs Drechslers atturīgi izsacījās, ka Latvijas neatkarības jautājumu var izšķirt vienīgi pats Lielvācijas vadonis, bet vadonim patlaban ir tik daudz atbildīga darba, ka ar šādiem (jādomā — nenožīmīgiem sīkumiem) jautājumiem viņam nav vaļas noņemties. Vai tad trijas Baltijas tautas būtu tik nenožīmīgas?

Dzīvot grib katra tauta un pat ikviens cilvēks, kas it kā būtu vien nenožīmīga skrūvīte apjomīgā valstiskā mašīnērijā. Latviešu inteliģence neuzticējās nevienai propagandai, neticēja, ka zem Staļina atkal nenotiks masveida deportācijas un ka latviešu tauta nu būs tā izredzātā, kuras zemniecību atstās pie zemes, nedzīs kolhozos, neticēja arī goldfazānu galvojumiem, ka pēc izcīnītās uzvaras izvērtēs katras tautas *ieguldījumu* šajā vairāk nekā apšaubamajā uzvarā un algos pēc nopelniem.

Ja Staļina administrācija padomju gadā būtu apvaldījusi savus zvēra nagus, nevajadzētu nekādus aicinājumus, nekādu propagandu: mobilizētie latvieši visi kā viens pavērstu stobrus pret hitleriešiem, zeme degtu nevis tautai, bet pasaules kundzības tīkotājiem. Ja būtu... nebūtu... Tie, kas frontē atsevišķi vai grupās reizi pa reizei pārbēga pie Padomju Armijas, to nedarīja pārliecības dēļ, bet gan lai būtu taisni uzvarētāju priekšā. Daudzi no šiem pārbēdzējiem, vācu uztverē dezertieriem, drīzumā nokļuva Padomju Armijā, un Kurzemē gadījās, ka dažs pret savu gribu krita atpakaļ vācu gūstā. Ja vācieši tādus atšifrēja — bez gariem pātariem nošāva. Vienu šādu *dubultgūstekni* pēc kara man gadījās sastapt — no nāves viņu glābis kāds

latviešu leģiona pulka komandieris... taču *dubultgūsteknis* (nu jau treškārt gūsteknis) šoreiz vairs necerēja uz žēlastību.

1945. gada pavasarī visus latviešu leģionārus Kurzemes frontē dziļi satricināja notikums, kad SS formā tērptais latviešu jauneklis bija kaujā sastapis un saņēmis gūstā savu Padomju Armijā dienējošo tēvu.

Atgriežoties pie 1944. gada vasaras, var sacīt, ka tautas vairākums izšķīrās par vienīgo iespējamību — palikt degošajā zemē.

Zeme un dziesma... noturēties pie tās. Tad būs arī darbaprieks un ticība nākotnei. Latvju zemnieki 1944. gada vasarā sakoda zobus un izlikās ticam uzvarētāju solījumiem. Un sakautie pa īstam parādīja savu nekrietnību: visur skanēja *Los weg!*, visur spridzināja baznīcas, tiltus, dedzināja mājas, ar īpašu arklu uzara sliežu ceļus... protams, līdz galam neko nespēja izdarīt — *plānveidīgā atkāpšanās* pārvērtās īstā bēgšanā, tomēr prāva laucinieku daļa tika attrenkta līdz pat Rīgai, diezgan liels skaits nokļuva arī Kurzemē... tomēr joprojām vēl latvju zeme.

Daļa latviešu sēdās vācu kuģos. Tomēr daudz, daudz mazāk nekā tas patiktu evakuācijas organizētāju pavēlniekiem; Rīgas apkārtnes pļāvās septembra beigās un oktobra sākumā uz ātru roku saslietās mītnēs vai teltenēs apmeties ne mazums attrenkto vidzemnieku. Uz kuģiem? Nē, nē... Bet ko tad? Nu varbūt... varbūt. Viņi pat vairs nezināja, uz ko īsti cerēt, taču cerēja.

Bet kuģi stāvēja pustukši. Un tad hitlerieši izšķīrās par radikālu rīcību.

Kādas oktobra dienas pievakari pieskandēja suņu rejas, izbiedēto sieviešu brēcieni: žandarmi aplenca centra kvartālus, aizturēja cilvēkus un *Los weg!* prom uz kuģiem. Suņi dzinās bēgošo pēdās, atklāja daudzus apslēpušos dezertierus... Kāda augstsirdība! — tos nenošāva, bet uz kuģi, uz kuģi! Lūgums ļaut iegriezties dzīvoklī, paņemt drēbes

(sludinājumos taču solīts, ka līdzī varēšot ņemt visu kustamo mantu), šos lūgumus neuzklausīja, lai arī lielākoties tos izsacīja korektā vācu valodā. *Los weg!* Žandarmi jau bija piedzīvojuši, ka šādi atlaistie vairs nekur nerādās, gluži kā zemē ielien. Tāpēc: *Los weg!*

Cilvēkus medīja ar suņiem un — kā nekā — piedabūja pilņus kuģus.

Zīmīgi, ka žandarmērija trakoja tikai pilsētas centrā, apmēram līdz Tallinas ielas lokam. Tālāk ne. Vācu kara komandantūra labi zināja, cik lielas cilvēku masas apmetušās Ķīšezera un Juglas kras-tos, tikai žandarmus turp nesūtīja, kaut loms būtu pamatīgs. Jo tieši tai laikā cauri Rīgai atkāpās 19. latviešu divīzija, kas arī bija izvietojusies priekšpilsētā, un bruņoto leģionāru acu priekšā izstrādāt tādus *jokus*... Šī raksta autoram n o t e i k t i zināmi vairāki gadījumi Vidzemē, kad leģionāri bija laiduši ieročus darbā pret vācu karavīriem — lauku sētu dedzinātājiem; un šie gadījumi droši vien nebija palikuši apslēpti arī militārajai pavēlniecībai. Baltijā komandējošie Hitlera ģenerāļi patlabanējā situācijā baidījās, ka šādas cilvēku (iespējams, leģionāriem ļoti tuvu cilvēku) medības bruņoto, kaujās rūdīto karavīru acu priekšā izraisītu sprādzienu. Žandarmi plosījās centrā, kamēr priekšpilsētās ļaudis pat īsti nezināja, kas notiek dažu kilometru attālumā. Pāris dienu laikā. Kādas nenoteiktas baumas varbūt... bet ko šajā laikā nebaumoja!

Ko gan 1944. gada oktobra dienās savā sirdī varēja pārdzīvot kāds no aizbraucējiem, kas jaunībā bija piedalījies Latvijas valsts izcīnīšanā, bet vīra gadus atdevis tās celtniecībai — ko viņš domāja un sajuta brīdī, kad kuģi sašūpoja jūras viļņi, bet Daugavas mute sakļāvās aiz viņa, lai ātri vien izdzistu tālumā?

Neremdināma sāpe par zaudēto miesas un gara spēku, kas ieguldīts tai ēkā, ko nu aprija kara ugunis. Latvietis to nebija aizkūris, bet maksāja visdārgāk.

Kādos apstākļos tika sākts pēc miera noslēgšanas? Zeme, kuras iedzīvotāju skaits 1913. gadā bijis 2,5 miljoni, 1920. gadā apdzīvota no nepilniem 1,6 miljoniem, izpostīta, izlaupīta no robežas līdz robežai, itin visas rūpnieciskās iekārtas izvestas uz neatdabūšanu, lauksaimniecībā līdz pamatiem nopostīts 1/3 saimniecību, atlikušās palikušas gandrīz bez mājlopiem, pat bez sēklas labības, satiksme dezorganizēta, jo kara gados saspridzināti tikpat kā visi tilti, dangās izbraukti ceļi, saposītas vai evakuētas ostas ierīces un dzelzceļa iekārtējumi. Tautas veselība, izglītība... ak, ko! Vārdu sakot — drupas, bads, posts, slimības. Rietumu valstis bija gatavas sniegt palīdzību tikai par bargiem procentiem. Kā šādos apstākļos pacelt zemi jaunai dzīvei, iedvest tautai ticību?

Pacēla! Iedvesa! Atdeva zemniekam pirms gadsimtiem nolaupīto zemi, sagādāja strādīgajiem pilsetu cilvēkiem peļņas iespējas. Vai nu pirmoreiz latvietis uzsāka no jauna uz krāsmatām? Desmitiem, simtiem reižu laikmetu griežos tas atkārtojies. Tauta atrotīja piedurknes darbam un atlieca muguru tikai brīžos, kad nācās sviedrus no pieres noraust. Nedaudz gados paveica brīnumus. Vispirms jau paēdināja un pabaroja tos skrandainos un badainos (skaitā 400 000), kas atgriezās mājup no bēgļu gaitām; viņu skaitā bija tādi, kas pratuši pāri robežai ievest pat cara impērijas zelta desmitniekus, vairums gan tikai tīfa utis. Bet jau 1938. gadā lauksaimniecībā Latvija vairs neko neatpalika no Dānijas un Zviedrijas — no valstīm, kas paaudzū paaudzēm nebija piedzīvojušas kara postu. Latvija meklēja pasaulē tirgu savam sviestam, sieram, bekonam un sekmīgi konkurēja ar to pašu Dāniju. Atjaunoti un no jauna uzbūvēti tilti, šosejas, dzelzceļa līnijas, ostas iekārtas, zvejnieku ostas. Vēl elektroniskās preces tikpat konkurētspējīgas pasaules tirgū kā lauksaimniecības ražojumi, jā, *lēca pat acīs* vecvecajām rūpniecības lielvalstīm; sāka attīstīties automobiļu rūpniecība, jā, pat lidmašīnu rūpniecība.

Latvija grāmatu izdošanā — rēķinot uz 10 000 iedzīvotājiem, sasniedza otro vietu Eiropā tūdaļ aiz Dānijas; izdeva pusotra simta žurnālu, Benjamiņš savu avīzi un nedēļas žurnālu drukāja uz vienas no trim vismodernākajām Eiropas dobspiedēm, lielīgās Lielvācijas oficiozam *Völkischer Beobachter* nebija ne tuvu tik moderna iespiediekārta, un Rīgas krievu avīze iznāca pat divreiz dienā: *Sevodņa* un *Sevodņa večerom*. Malu malās, kādreizējos vistumšākajos Latvijas kaktos izauga jaunas skolu ēkas, bet daļa Rīgas vidusskolu darbojās vakaros, lai strādnieku jaunatnei būtu pieejama izglītība. Iznākumā — skaitot studentus uz 10.000 iedzīvotājiem (bet studentos neierēķinot tehnikuma audzēkņus) Latvija ieņēma Pirmo Vietu Pasaulē.

Bet Staļina kalpi, kā ņirgājoties par Latvijas tautām, organizēja analfabētisma likvidēšanas kursus — tai slavenajā 1940./41. gadā.

Rūpēts tika arī par tautas veselību. Laukos gan parasti tikai viens ārsts pagastā (tagadējais ciems), bet lielākajos centros jau pacēlās jaunas slimnīcas. Strādniecībai organizēja slimokases, un jebkurš slimokasē apdrošināts strādnieks par lētu talonu varēja gūt tiesības bez pazemojošas nīkšanas ārstēties pie visslavenākā ārsta. Apdrošināšana bija noteikta ar valsts likumu, protams, kā visur un vienmēr, atradās arī likuma pārkāpēji. Slimnīcas atbilda, tā teikt *pasaulē standartam*, dārgas gan, bet *par to nekas, par to maksā slimokas'* — kā rīmēja zobgaļi. Pensijas bija tikai valsts darbiniekiem: dzelzceļniekiem, tramvajniekiem, vefiešiem, skolotājiem... vārdu sakot, tikai tiem, kam darbu deva valsts. Pirms kara nodibināja *Vecuma dienu nodrošināšanas fondu*... ja nesāktos karš... nu viss sadega. Sadega arī Latvijas pāri par simt kuģu lielā tirdzniecības flote, kas pasaules jūrās lika plīvot sarkanbaltsarkanajam karogam, sadega plāni par latvisku tautisko akadēmiju, jo K. Valdemāra jūrskola vairs neapmierināja augošās izglītības prasības. Kur pakliduši latvju jūrnieku tūkstoši? Kur palikušas

tās zelta tonnas, kas Londonas bankā nodrošināja Latvijas valūtu? Valsts parādi bija mazāki par noguldījumiem ārzemju bankās, mūs atzina visa pasaule, mēs nebijām nekādi diedelnieki pie citu sliekšņiem, bet gan līdzvērtīgi partneri, kam vajadzības gadījumā labprāt aizdeva (piemēram, Ķeguma ūdensstacijas būvei), jo zināja, ka esam maksātspējīgi. Mazās Latvijas latu ņēma pretī visas lepnās Rietumu bankas.

Nu daudzas koka ēkas aprija uguns, kamēr mūra ēkas kā aizsargu izmantoja vācu sedzējgrupas; uzbrūkošie padomju tanki vēra savu lielgabalu stobrus pret šīm sedzējgrupām, ilgi pikējošā lidojumā trieca bumbas.

Dievs, tava zeme deg!

Ne jau viss bijis tik ideāli. Ulmaņa diktatūra sakaitināja daudzus, tautas darba augļu sadalījumu ne tuvu nevarēja dēvēt par taisnīguma pāraugu. Tie, kam piederēja ražošanas iekārtas, kuģi, lielie nami, lielsaimniecības, — tie bez īpašām pūlēm tika pie lauvas tiesas; tālab 1940. gada vasarā tik daudzi tūkstoši izgāja ielās ne vien Rīgā, bet arī citās Latvijas vietās, tālab tie, kam piederēja tikai viņu divas darba rokas, ar lielāku vai mazāku sajūsmību atsaucās saukļiem par strādājošās tautas tiesībām, par jaunu taisnības valsti. Cik daudz šie saukļi pauda nopietnu pārliecību, cik tie bija demagoģisks aizsegs Staļina lielvalstnieciskumam, gan bija zināms Višinskim, Derevjanskim, Vetrovam, varbūt (??) pa daļai arī Vilim Lācim, Jānim Kalnbērziņam, Alfonam Novikam taču ne jau šī raksta autoram.

Bet vai tad jebkur pasaulē tai laikā bija sasniegts sociālā taisnīguma ideāls? Tālākam Latvijas uzplaukumam un visas tautas labklājībai vēl tikai vajadzēja nākt, šajos jautājumos mums nebija nepieciešami tādi konsultanti kā Hitlers vai Staļins, un vismazāk jau viņa slepkavīgie ierēdņi un vietējie kalpi. Ulmaņa diktatūra vismaz aiz sevis nebija atstājusi asiņainas pēdas (itīn neviens nebija sodīts

ar nāvi), cietumos gan — pamatojoties uz likumu, kas aizliedz graut pastāvošo iekārtu un kurināt naidu starp atsevišķām iedzīvotāju grupām, tajos bija sēdināti komunisti (to skaitā pāri robežai iesūtītie), pērkonkrustieši, antisemīti . . . par politisko pārliecību tur nenokļuva, tikai par aktīvu darbību. Aizliegtas bija itin visas politiskās partijas — arī paša Ulmaņa radītā Zemnieku Savienība. Bet rakstniekam Andrejam Upītim — niknākajam buržuāziskās iekārtas apkarotājam literatūrā, pēc sešdesmit gadu sasniegšanas Ulmaņa valdība piešķīra augstāko kultūras darbinieka pensiju Ls 300 mēnesī (apmēram nekvalificēta strādnieka triju mēnešu alga). Tas nebija domāts, lai ietekmētu un uzpirktu — visi kultūras, mākslas un zinātnes darbinieki saņēma pensijas neatkarīgi no viņu pasaules uzskata; dažs dedzīgs nacionālists guva tikai pēc trešās šķiras Ls 150 — pietiekami savai un dzīvesbiedres pieklājīgai iztikai. Bērni lai pelna paši — papiņu un mammiņu blatu neatzina.

Nu šī Latvija izgaisa pie apvāršņa, iegrīma liesmu un dūmu mutuļos. Kaut lai paliktu tikvien kā izpostīta zeme un nabadzībā iedzīta tauta — atkal sāktu, atkal uzceltu. Kaut būtu tikai brīvība, brīvība . . . brīvība strādāt savu darbu, dziedāt savu dziesmu.

Dievs, tava zeme deg!

* (krievu) Velns lai jūs parauj!

* * (krievu) Atpakaļ! Šaušu!

KĀRLIS ULMANIS UN 1934. GADA 15. MAIJS *

Visvaldis Lācis

1934. gada 15. maijā Latvijas demokrātiskās Republikas ministru prezidents Kārlis Ulmanis izdarīja valsts apvērsumu un, atlaida Saeimu, nodibināja autokrātisku režīmu. Atklātības laiks mums vairāk vai mazāk patiesi ir atspoguļojis tā laikā vēsturiskos notikumus. Rietumu pasaulē trimdas latviešu vēsturnieki ir devuši pilnīgāku, bet diemžēl Latvijā vēl līdz šim npublicētu 1934. gada 15. maija un Kārļa Ulmaņa vienpersonīgās valdības sešu gadu novērtējumu. Tomēr darbu un rakstu vairākumā par Kārli Ulmani to autori parasti viņu apskata un vērtē tikai kā politiķi un maz vērības velta viņam kā cilvēkam ārpus politiskās darbības. Bet tieši politiskā darbība ne tikai viņam, bet daudziem politiķiem vispār ir klupšanas akmens, pār kuru klūpot parādās gandrīz it visu politiķu nepievilcīgākās rakstura īpašības. Taču slēptas paliek tās rakstura iezīmes, kuras ir viņos pašos, viņu rakstura dziļumos. Tomēr tieši domas un uzskati raksturo cilvēka iekšējo, garīgo pasauli, un te Kārlis Ulmanis vēl daudziem nav atklāts un parādīts kā personība. Personības pilnīgumu un lielumu raksturo galvenokārt domu, vārdu un darbu sa-

* — Šo Visvalža Lāča rakstu *Kārlis Ulmanis un 1934. gada 15. maijs* pārspiežam no LTF informatīvā biļetena *Atmoda* (1989. gada 15. maijā), nepārgrozot un neizlabojot nepareizo ortografiju okupētajā Latvijā. — Red.

skaņa. Ja mēs meklējam šo saskaņu Kārli Ulmanī, tad to tur daudzkārt varam arī atrast, kaut arī diemžēl ne vienmēr un visur. Bet tagad ļausim, lai šajā rakstā par Kārli Ulmani kā personību izsakās citi un lai runā arī viņš pats.

1) Žurnālā *Agriculture* 1910. gada martā ir ievietota īsa K. Ulmaņa biogrāfija. Tā beidzas ar šādiem vārdiem:

Ulmanis patlaban ir piensaimniecības instruktors (Nebraskas universitātē, ASV) piensaimniecības nodaļā un vada praktiskos darbus. Maz ir jaunekļu viņa vecumā, kam būtu lielāka pieredze un kas būtu labāk sagatavoti piensaimniecības praktiskajā un zinātniskajā nozarē. Kā students Ulmanis ir pamatīgs un progresīvs. Viņa gatavība un centieni nodrošina viņam lielisku nākotni.

Tikai vislabākais darbs lai man ir labs diezgan.

K. Ulmanis

Man patīk tas vīrs, kuŗš, sasniedzis trepju augšējo kāpi, uzsauc apakšā stāvētājiem, lai dod vēl otras trepes augšā.

K. Ulmanis

2) Kādā laikrakstā 1914. gada vasarā lasām šādus vārdus par K. Ulmani, kurš Valmierā sarīkojis lauksaimniecības izstādi:

K. Ulmaņa reformatora darbība nāks par labu ne vien Valmieras novadam, ne tikai Vidzemei, bet visai Latvijai. Tā bija jādomā, dzirdot šo nenogurstošo darbinieku runājam par zemnieku dzīvi un darbu, izstādi atklājot. Tūkstoši dzirdēja šos dedzīgos vārdus par ticību savam darbam, par mīlestību uz dzimto zemi, par lauku jaunatnes audzināšanu šādā ticībā un mīlestībā. Kā degošas dzirksteles šie vārdi bira pār tūkstošām galvām. No šīm dzirkstelēm jāceļas liesmām ...

Ja jūsu dvēsele, mani draugi, ir sajutusi savu aicinājumu, tad sekojiet tam un

neļaujieties vairs apmulsināties, sekojiet tam ar visu savu sirds spēku, sekojiet tam, vienalga, vai jūsu laika ļaudis uzgavilē vai nē, vai viņi jūs ar mīlestību svētī vai naida pilni jūs nolād, vai jūs stipri esat savā kopībā vai sevi bezspēcīgu iedomājaties drūmajā vientulībā, kas bieži vien apņem idejas mocekļus. Jums ceļš norādīts: glēvuļi jūs būsiet un savas nākotnes nodevēji, ja vien jūs, vilšanās un likstu vājināti, šo ceļu nestaigāsiet līdz galam.

K. Ulmanis

3) 1915. gada 13. augustā K. Ulmanis raksta A. Enzeliņam no Rikteres muižas:

Es esmu tagad iestādīts par pavēlnieku kroņa lopu lēģerī. Mums ir kādi 15.000 slimu govju, cūku un aitu. Es nezinu, kāda diena, kāds rīts, kāds vakars.

Taisni šinī laikā arī mums nākas pierādīt, ka mēs par velti neesam gājuši dzīves skolā, taisni šinī laikā mēs pierādīsim, ka arī mēs saprotam to, ka pārbaudījumi un grūtības nes ne tik vien pārejošu postu un nelaimi, bet arī paliekošu labumu un svētību.

4) Viens no Zemnieku savienības dibinātājiem un vadoniem A. Klīve par K. Ulmaņa politisko darbību 1918. gada novembrī izsakās šādi:

Kā jau varēju sagaidīt, Ulmanis palika pie savām domām. Viņa egocentriskā rakstura dēļ jebkāda argumentācija būtu bijusi velta — Ulmani nevarēja pārliecināt, ka viņa viedoklis nebūtu simtprocentīgi pareizs.

Tas vīrs, kas dižos darbus veic, tas neklausās uz baiļu, šaubu un mazdūšības čukstējumiem; tas vīrs zina: apsvērt, izlemt — iet un darīt!

K. Ulmanis

5) Trimdas latviešu vēsturnieks E. Dunsdorfs par K. Ulmaņa drosmi un ticību Latvijas nākotnei, uzņemoties Latvijas Pagaidu valdības vadītāja pienākumus, 1918. gada novembrī raksta:

Kārļa Ulmaņa ārkārtīgi lielajai enerģijai un darba priekam ar to bija pavērtas iespējas, kādas viņam nebija nevienā citā vietā no viņa iepriekšējiem darbiem. Grūti iedomāties, ka kāds cits būtu varējis būt Latvijas pirmais ministru prezidents. Nav šaubu, ka, vadoties tikai no spējām, latviešu jaunajā inteliģencē bija daudzi, kas būtu varējuši ieņemt šo amatu. Tomēr nevienam nebija vaja-dzīgās drosmes, lai (lietojot angļu izteicienu) — sat-vertu nātres. Ulmanim šāda drosmē bija.

Kam drosmē ir un goda prāts, un skaidra
sirds,

Kam tauta tuvāka par draugu stāv,
Tas nāk man līdz, tas nāk man līdz,
Lai mūžam godā, slavā celtu Latviju!

K. Ulmanis

6) Par Latvijas valstij kritisko un dramatisko periodu 1919. gada janvārī, kad Sarkanā armija jau bija ieņēmusi gandrīz visu Latviju un tikai neliela Kurzemes daļa vēl nebija tās rokās, ārsts Jēkabs Alksnis, kura privātklīnikā Liepājā apmetās K. Ulmanis un pārājie Pagaidu valdības ministri, savās atmiņās Ulmani raksturo šādi:

Ar Ulmani pirmo reizi savā dzīvē iepazīnos savā privātklīnikā. Biju par viņu daudz dzirdējis un tādēļ ar zināmu ziņkārību to novēroju. Pirmā dienā daži kabineta locekļi, kuru ģimenes bija palikušas lielnieku varā, bija pilnīgi satriekti un gandrīz nekā nerunāja... Tikai Ulmanis un Goldmanis bija pilnīgi mierīgi. Ulmanis bija ģērbies vienkāršās drēbēs un garos smērziņos, sēdēja klīnikas gultā...ar atvērtu čemodānu klēpī, no kura ņēma rudzu maizes gabalus ar sviestu un laucinieku sieru. Platie zemnieka pleci, mierīgais vaigs un pētošās acis liecināja, ka šis zemnieks spēj celt un nest jaundibināmās valsts smagos likteņus.

Ja kāds darbu sāk un nepabeidz, tad zaudējumi ceļas ne tik vien no tā, ka laiks ir veltī iztērēts, bet arī no tā, ka darba sācējs ir vājinājis savu gribas spēku.

K. Ulmanis

Ja nu tu reiz esi kādu darbu uzņēmieš un gribi šo darbu laimīgi galā vest, tad jau pa gabalu visiem vajaga nojaust tavu pašlīdību un drošo uzvaras cerību. Lai katrs krietns novērotājs redz tevī likteņa veicēju, likteņa locītāju!

K. Ulmanis

7) Vācijas valdības pilnvarotais pārstāvis Latvijā Vinnigs 1918. gada 26. decembrī tiekas ar Latvijas Pagaidu valdības galvu K. Ulmani, ko Tautas padome vienbalsīgi šajā amatā nupat ievēlējusi. Vinnigs atceras:

Pēc mana vērtējuma viņš valdībā bija vienīgais loceklis, kuru interesē lieta pati, tāds, ko sauc par kārtīgu cilvēku. Esmu bieži nožēlojis, ka šo vīru nevarēja iegūt Vācijai. Viņa naidis pret vāciešiem bija spēcīgs un bieži izpaudās atbaidošā veidā ...

Es mīlu savu darbu kā darbu, nevis kā līdzekli tikt pie naudas vai mantas.

K. Ulmanis

8) 1918. gada 19. novembra Tautas padomes sēdes aculiecinieka, vēlākā Latvijas atašeja Berlīnē pulkveža A. Plensnera atmiņu vēstījums:

Visa viņa (K. Ulmaņa) stabilā figūra un būtne atšķīrās no citiem ar kādu redzamu un jauzamu masivitāti, kas ietekmēja un radīja pašlīdību.

Droši vien var teikt, ka pasākumu un dzīves sabrukšanai daudz vairāk gadījumos ir par iemeslu pašlīdības aptrūkšana, nevis mantas vai naudas zaudē-

šana. Ja pašpaļāvība reiz pagalam, tad nav vairs pamata, uz kā būvēt, nav vairs mugurkaula. Bet bez mugurkaula cilvēks nevar vairs kājās nostāvēt. Neļauj nevienam un nekad atņemt tev savu pašpaļāvību.

K. Ulmanis

9) Sers Stīfens Tallentss, kurš 1919.—1920. g. bija Lielbritānijas komisārs Baltijas valstīs, savos memuāros raksturo K. Ulmani ar vārdiem:

Ulmanis bija labsirdīgs vīrs ar ievērojamām spējām.

Divi no pasaules lielākiem dzejniekiem, Homērs un Miltons, bija aklī... Izliekas gandrīz, it kā dažiem spēcīgiem raksturiem dažas spējas laupītas, lai viņi nevarētu savus spēkus uz visām pusēm izšķiest, bet lai varētu visu viņu krājumu izlietot tikai viena darba darīšanai.

K. Ulmanis

10) Dzejnieks Kārlis Skalbe izsakās par K. Ulmani 1919. gada decembrī:

Bez šaubām, Ulmaņa kungs mūsu kabinetā ir liels ieguvums. Šinīs grūtās dienās ar savu lielo enerģiju un neizsīkstošo optimismu viņš ir gājis mums pa priekšu.

Nav nekāda likteņa tādā ziņā, it kā zināmi notikumi jau uz priekšu būtu nolikti un no ārpuses tiktu mūsu ceļā sviesti. Mēs paši nosakām savu likteni ar tām domām, kurām mēs ļaujam mūsu prātā nostiprināties un pār mums valdīt. Ir daudz labāk un arī godīgāk, ja mēs pārliecināmies, ka mēs paši savu likteni

nosakām, un tad šo atziņu ar drošu prātu pārvēršam darbos, nekā' apsūdzēt kaut ko nepazīstamu un nezināmu, ko mēs paši savā nespēkā saucam par likteni.

K. Ulmanis

11) Lielbritānijas sūtnis Viltons 1921. gada 8. jūnijā, ziņojot Lielbritānijas ārlietu ministrijai, rakstīja:

Ministru prezidentam Ulmanim ir smaga roka un viņš bieži ir kundzisks, kad ar iecietību viņš varētu panākt vairāk, bet ar visu to viņš tomēr ir spējīgs vīrs.

Reiz par visām reizēm atmini to, ka tavš uzdevums dzīvē ir panākumus gūt, kaut ko sasniegt, kaut ko paliekošu radīt un nevis tavu laiku un tavus spēkus nodriskāt un pa visiem vējiem izmētāt. Bet ja tu gribi liels tavā darbā tapt, tad atmini arī, ka tev vajag gatavam būt, to cenu samaksāt. Un tas ir visgrūtākais. Tas prasa piespiešanos un pašaieliedzību. Bet taisni tā dēļ. Jo uz priekšu iet un panākumus gūt — vienalga, vai tīrumā vai mājā pie rakstāmā galda, vai citā vietā, to tu esi parādā pats sev, savai mātei, savam tēvam, savai tautai, savai zemei — un tam cilvēkam, kas tevi mīl un ko tu mīli.

K. Ulmanis

12) Profesors E. Dunsdorfs grāmatā *Kārļa Ulmaņa dzīve* dod mums šādu 1934. gada 15. maija notikumu novērtējumu:

Ulmanim bija radies ieskats, ka Saeima ir tautas nevienprātības cēlonis, nevis otrādi, ka Saeima ir tikai tautas saslāņojuma atspoguļojums. Ja nu padzītu Saeimu, tad būs novērsts nevienprātības cēlonis — bija Ulmaņa maldīgās domas. Otrs maldīgais Ulmaņa uzskats bija tas, ka valsts iet pretim sabrukumam. Viņam radās

pārlicēba, ka tikai viņš ir tas, kas var glābt valsti no sabrukuma. Tagad vēsturiskā perspektīvā var labi redzēt, ka doma par valsts tuvošanos sabrukumam bija maldīga... No otras puses, nevar būt nekādu šaubu, ka Ulmanis, izdarot valsts apvērsumu, gribēja Latvijai labu — nevar šaubīties par to, ka viņš Latviju mīlēja.

Nevienprātība, neuzticēšanās un kopdarbības trūkums kā vērdzības nenovēršamās sekas, visas šīs lietas negrozīsies ātrāk uz labo pusi, iekām latvju tautas dvēsele nebūs šķīstīta no vērdzības ļaunajām atliekām.

K. Ulmanis

Ja mēs gribam, lai visos darbos panākumi būtu ne tikai šim brīdim, bet arī nākotnei, tad mums ir darba un centienu pamatā jāliek arvien un visos gadījumos doma par Latviju. Mums jāliek darba un centienu pamatos pati ideja par mūsu patstāvību un valsti, doma un ideja, ka Latvijai būs pastāvēt un ka Latvija pastāvēs.

K. Ulmanis

Manuprāt* , 1934. gada 15. maija apvērsums bija ne tikai Kārļa Ulmaņa personīgās dzīves traģēdija. Apvērsums jāuzlūko arī kā mūsu tautas traģiskā ceļa sākums. Par K. Ulmaņa personīgās dzīves traģēdiju šī diena ir jāuzskata tādēļ, ka viņš sagrāva demokrātiskās Latvijas Republikas pamatus, sagrāva pamatus tai valstij un tai Satversmei, kuras nodibināšanā viņš bija spēlējis tik izcilu un vienreizēju lomu. Viņš bija ticējis šīs valsts esamībai

* — Autors šai rindkopā izteicis pilnīgi bezpamata secinājumus, kam nevaram pievienoties, jo toreiz, kad Staļins ar Hitleru bija vienojušies, nebija varas, kas glābtu Baltijas valstis.

un nākotnei arī tad, kad viņa vadītajai Pagaidu valdībai nepiederēja vairs nevienas pēdas no Latvijas zemes un kad zem viņa kājām, uz tvaikoņa *Saratov* klāja stāvēt, šūpojās tikai Baltijas jūras ūdeņi Liepājas ostā. Šo ticību neviens un nekādas grūtības viņam nespēja atņemt. Bet viņš pārstāja ticēt demokrātiski veidotās valsts nākotnei 1934. gadā. Šis ticības zudums kļuva arī par mūsu tautas kopīgu traģēdiju, jo liktenīgajos 1940. gada notikumos Staļina viltus emisāram Višinskim vajadzēja salauzt tikai Ulmaņa gribu, bet ne simts Latvijas parlamenta deputātu gribu, lai Latvijai ar viltu un varu iekļautu Krievijas impērijā. Salauzt vienu Višinskim bija vieglāk, salauzt simtu — neapšaubāmi neizdotos.

Taču beigt šo rakstu es tomēr vēlos ar profesora E. Dunsdorfa grāmatā *Kārļa Ulmaņa dzīve* dotiem ASV sūtņa Latvijā Džona Vailija vārdiem:

Noslēgumā varu tikai teikt, ka augsti respektēju prezidentu Ulmani abējādi — kā godājamu personu un kā varonīgu valstsvīru.

Vēsturiskajā naktī (1934. g. 15. maijā): Kārlis Ulmanis, ģen. Jānis Balodis un Alfrēds Bērziņš.

HELSINKI - 86

AICINĀJUMS

VISIEM LATVIEŠIEM *

(Red.) Publicējam caur PBLA Informācijas biroju Minsterē saņemto aicinājumu, ko visiem latviešiem dzimtenē un trimdā adresējusi Latvijas cilvēktiesību aizsardzības grupa Helsinki - 86.

Gandrīz pusgadsimtu latviešu tautai ir liegts zināt savu vēsturi, godināt savus izcilākos dēlus. Vienu no tiem, Latvijas republikas pēdējo prezidentu Kārli Ulmani, noziedznieki no PSKP rindām nogalināja Otrajā pasaules kara laikā. Mēs esam griezušies okupācijas režīma Ministru Padomē ar prasību izmeklēt K. Ulmaņa represijas un nāves apstākļus.

Katrs no mums var dažādi vērtēt K. Ulmaņa politisko darbību. Bet nenoliedzams ir K. Ulmaņa nopelns Latvijas brīvvalsts radīšanā, izveidē un nostiprināšanā. Mīlēdams savu tēvzemi un valsti, pašizliedzīgi dalīdamies viņas liktenī, K. Ulmanis visskaidrāk saprata vienības nozīmi savas tautas garīgajā un fiziskajā labklājībā. Latviešu tauta to ir sapratusi un tāpēc atmiņas par K. Ulmani viņā ir neizdzēšamas. Mūsu tautā nav bijušas daudz tādu personību.

* — Raksts pārņemts negrozītā veidā no laikraksta *Brīvā Latvija* Vācijā 13. (122.) numura 1989. gada 10. aprīlī — Red.

Mums jāpanāk, lai Kārļa Ulmaņa mirstīgās atliekas ar godbijības izrādīšanu tiktu guldītas Latvijas zemē — Brāļu kapos. Panākt to apņemas grupa Helsinki - 86.

Taču ar mūsu pūlēm te vien nebūs gana, nepieciešams visas tautas atbalsts gan morāli, gan materiāli.

Tautieši, esiet atsaucīgi visi kā viens mūsu aicinājumam!

Tuvākas ziņas un paskaidrojumus Jūs varat gūt no LCTAG Helsinki - 86 locekļiem.

*LCTAG koordinācijas centrs
1989. gada 12. martā.*

ALFREDS BERZINŠ

219 WEST 81st STREET • APT. 2-A
NEW YORK 24, N. Y.

Nujorkā 26 oktobrī 1964 gadā.

Mīlais direktora kungs,

Milš paldies par Jūsu sirsnīgo vēstuli un mīlo atcerēšanos sakarā ar manu 65 dzimšanas dienu. Ir vienmēr silti ap sirdi, ja kāds no tiem, ar kuriem kopā strādāts Latvijas laimīgos gados reizi pa reizei atraksta kādas draudzīgas rindīnas.

Ar sevišķu patīku atceros Jūs kā vienu no apdāvinātākiem manas ministrijas darbiniekiem uz kuru varēja likt lielas cerības kā kādreizēju mūsu tautas un valsts vadītāju. Liela nelaime kas piemēlēja mūsu tautu, parvilka visar pāri stripu. Un kas zin, vai mūsu mūža gājumā mēs piedzīvosim Latvijas brīvības rītausmu. Bet pesimismam un bezcerībai nedrīkstam lauties. Jādara kas iespējams, lai palīdzētu mūsu tautas brāļiem dzimtenē.

Novēlu arī Jums labākos panākumus Jūsu audzinātāja darbā un sabiedriskos pasākumos, kā arī personīgā dzīvē.

Vecā draudzībā.

Jūsu

Alfrēds Bērziņš
/Alfrēds Bērziņš /

Alfrēda Bērziņa vēstule Jānim Labsvīram.

1989. gada 6. oktobrī
Washington, D.C.

Aug. God. prof. J. Labsvīra kungam
3313 Hovy street
Indianapolis, Indiana 46218

Bruno Albata
3850 Tunlaw Road NW #402
Washington, DC 20007

Loti cienījamais Labsvīra kungs!

Man vēl atmiņā ir Jūsu 1986. gada 22. februārī man adresētā vēstule un mana tā paša gada 23. jūnija atbilde jautājumos, kā būtu veidojama Latvijas nākotnes iekārta, kad Latvija atkal atgūtu pilnīgu neatkarību, brīvību un pašnoteikšanos. Starplaikā ir radušies jauni apstākļi, ka pie šī svarīgā darba strādā latvieši vēl okupētā Latvijā un iestātes un personas brīvajā pasaulē. Tā zinātnieks un kompetenta persona arī Jūs esat šinī akcijā iesaistīts.

Manās rokās ir nonākusi kādreizējā Anglijas diplomāta Herberta Grant-Watson atraitnes Katherine Grant-Watson š.p. 12. septembrī Latvian News Digest redakcijai adresētā vēstule ar pielikumiem. LNU ^{Latvian} publicē informācijai aktuālas ziņas, bet vēstules pielikumi ir vēsturiski materiāli, kas pirms publicēšanas būtu jāredz vēsturniekiem. Latvijas ārpolitikas vēsturi rakstījis prof. nelaiķis E. Andersons. Ar ALA's ģeneralsekretāri Anitu Tēraudu kundzi vienojāmies, ka es vēstuli ar pielikumiem nosūtīšu Jums, jo Jūs Prezidentu Dr. Kārli Ulmani vislabāk pazīstat un būsiat kompetents kā vislabāk vēstules materiālus izmantot.

British charge Herbert Grant-Watson, kā no vēstules materiāliem redzams, ir bijis ļoti draudzīgs prezidentam K. Ulmanim, bet arī pirmajai Latvijas valdībai palīdzējis panākt Latvijas atzīšanu, jo rietumu valstu valdības sākumā kavējas. Šis vērtīgais un izpalīdzīgais britu diplomāts, kas ir miris 1971. gadā, ir pāredzējis visus negēlības un necilvēcības, ko vēl otrā pasaules karā piedzīvoja K. Ulmanis un visi latvieši un baltieši.

Latvju Enciklopēdijai gatavojas ceturtais sējums, ko turpinā turpina A. Blodnieks, prof. E. Andersonam mūžībā aizejot. Vai pie burtā "U" būtu kāds papildinājums? Un vai būtu kāds izdevums angļu valodā, kur izteiktu atzinību un pateicību angļu diplomātam H. Grant-Watson?

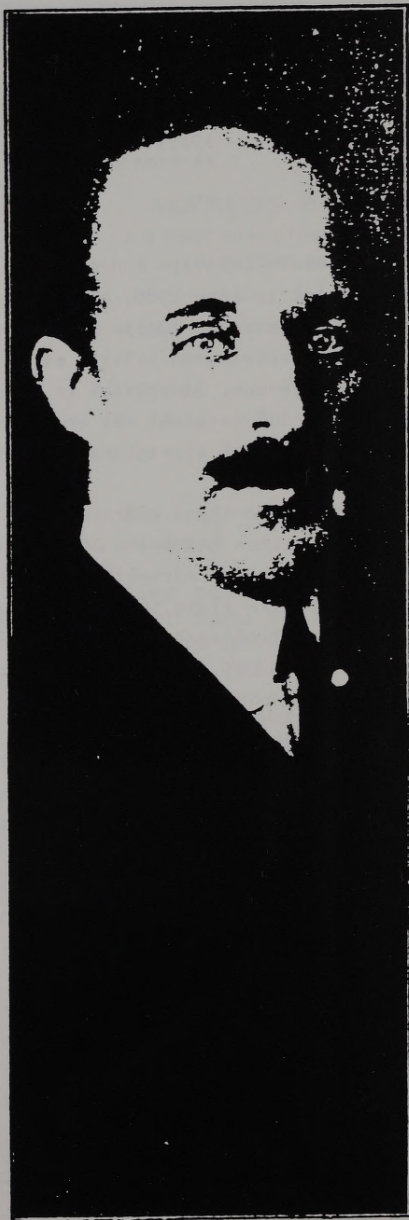
Klāt: minētais.

Ar cieņas apliecinājumu un sveicieniem

Lē 54

Bruno Albata

Bruno Albata vēstule Jānim Labsvīram.

Herbert
GRANT.
WATSON.
C. H. G.

April 1919

aged 38 yrs

Woodberry
West Overcliff Drive
Bournemouth BH4 8AB
Tel. (0202) 767854

The Editor,
LATVIAN NEWS DIGEST.

12th Sept '89.

Sir, I would like to thank you for sending me the CHAUTAUQUA/JURMALA 1986. I have only thumbed through it and it really contains so much of interest.

I will look forward to reading it slowly. I have asked my Bank in London, Messrs. Coutts to forward the necessary dollars for a 2yr. Subscription + postage.

Next year will be very active I am sure because it will be 50yrs since the illegal invasion of Latvia by the Soviets and the deportation of Karlis Ulmanis (Aug. 1940) to the Caucasus.

I managed to have a Service said in the Lutheran church in Lepajja on the 30th June for the repose of

the soul of Ulmanis and a Thanksgiving for his life.

It was on the 30th June 1919 that my husband landed at Libau with Ulmanis - two days after the signing of the Treaty of Versailles and declared the de facto Gov^t. which Ulmanis translate to the wild joys of the population. Riga was still occupied until 12th July.

Ulmanis had sought asylum in the British Legation in Riga when Von Goltz had seized power in a Coup to take over Latvia etc. for the German princings. My husband happened to be there at the time and had Ulmanis hidden in the Summer house in the grounds. At night Ulmanis was smuggled out to the Saratow (one of the ships of Admiral COWAN'S Squadron) blockading the harbour. This was in April. My husband visited Ulmanis every day

Woodberry
West Overcliff Drive
Bournemouth BH4 8AB
Tel. (0202) 767854

to discuss the war with him - The fleet withdrew for a time when the harbour iced over.

My husband found Ulmanis such a pleasant person. Fiercely Latvian and of course very knowledgeable in demerol ways of life having lived and taught (agriculture) in America. He had only returned to visit his mother and was caught up in the war in 1914. He could have escaped in 1940 but preferred to stay with his people. He knew that Latvia would be overrun so he set up the Latvian Govt in London, in exile, in May 1940 (Mr Zvirine).

He is Latvia's Jeanne d'Arc. My husband (who died in 1971) always felt so ~~sad~~^{sad} that Ulmanis was denied

a Christian burial - He thought a lot about Ulmanis. Therefore it is my wish (time is short because I am 74 yrs) to go now to RIGA in 1990 and have a Service "Said" (a Thanksgiving for the life of Ulmanis) in the cathedral of RIGA. The service in Latvian, the girls in national costume, and flowers of deep red & white on the altar. It is my dying wish.

You may think it extraordinary that I am still alive after 70 yrs. My husband was a young diplomat at the time in 1919 and I married (much later) - but was much younger than my husband. He had been sent by Lord Curzon (Foreign Secretary at the time) to ascertain the situation in the 3 countries as the fighting was swinging backwards &

Woodberry
West Overcliff Drive
Bournemouth BH4 8AB
Tel. (0202) 787854

forwards and the Missions (Sic
Stephen Tallents) seemed bogged down.
~~He~~ ^{My husband} was put ashore at RIGA from
the British fleet with just a chauffeur
and one armed guard and he
travelled to Est. Lith. & Latvia
making his headquarters in RIGA.
He was recalled to the fleet when
fighting was fierce - and against his
will he was made by Admiral COWAN
to carry a pistol !!! He decided
- after meeting Ulmanis & sizing up the
situation that the shaky little Latvian
Army could survive if helped with
food, clothing & ammunition. He was

always sure that the Baltic States would in time regain their Sovereignty. They were able to prove it so ably for twenty years.

As Ulmanis said in August 1940 when taken away (he came down the steps from the castle, returned the salute of the sentry and said "God be with you. Better times will come".

He is being proved right. God bless such a brave and patriotic man

Yours sincerely
Katherine Grant-Watson.

Mrs GRANT-WATSON widow of Herbert A.
GRANT-WATSON. C.M.G. H.M. Diplomatic
Service.

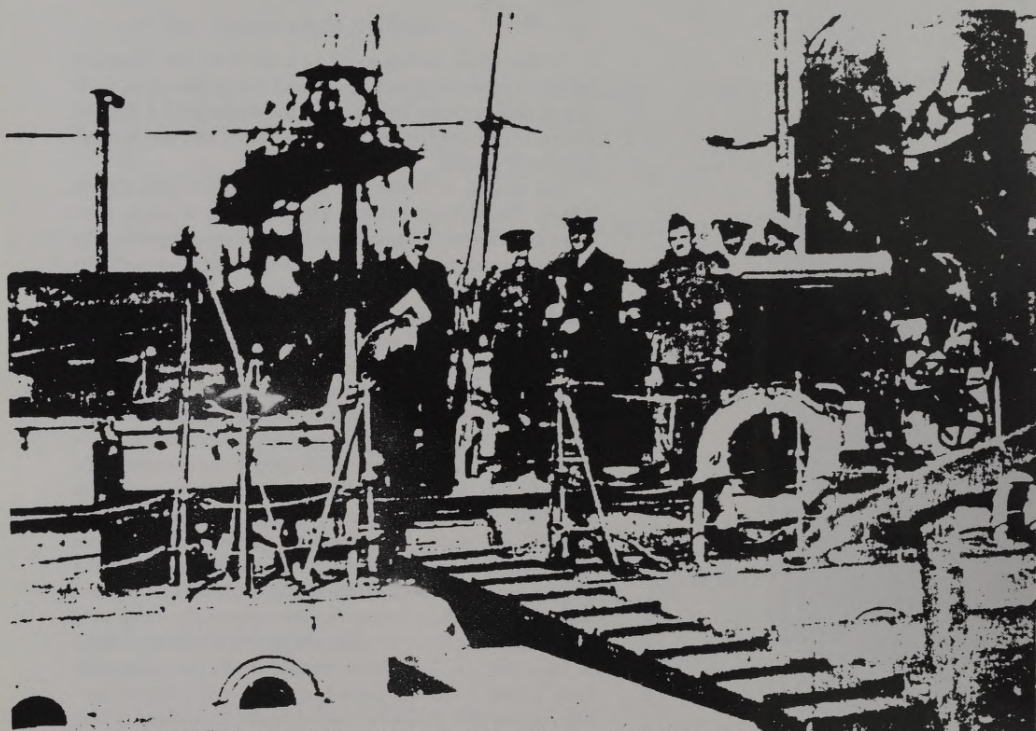
Grade
repeated
The Americas

At the Libau station stood two tall clean-cut American officers. Colonel Warwick Green and Major Devereux, waiting to take us home and offer us the warmest of welcomes. Green I knew at Harvard, and Devereux I had met through Princeton friends.

The turmoil in Berlin was petty compared with that in Libau. The British, French, and American missions there were at their wits' ends to know how to keep the peace. The war might well be over in the north of France, but such was far from the case in this hidden corner of Europe. General von der Goltz-Pasha, who had played such an important role in training the Turkish army, believed himself in control of the city and surrounding territory, while in the harbor, British and French destroyers had their guns trained on his headquarters. The most surprising information of all, however, was that Mr. Ulmanis, the late head of the newly set-up Latvian government, was hiding in the summer house of the British chargé, Grant-Watson. With the entrance into the Baltic provinces of some eighteen thousand German soldiers, the shaky little national government had been tipped out and supplanted by German-Balts headed by the puppet statesman Niedra, who was friendly to the Germans, who were even then attempting the same tricks which they successfully employed in various conquered European states in 1940 and '41. A frightful rumpus would unquestionably have ensued if von der Goltz had discovered Ulmanis' garden retreat, though Grant-Watson would have clung to him tenaciously before letting him go.

Ulmanis had sprung from the soil, a thick-set, bull-necked peasant lad, good-natured, though shrewd and cunning. Deciding to learn all there was to know about farming, he had first studied it at a Danish agricultural school and then put his studies into practice on a Midwestern American farm. With theory and practice behind him, he returned to his own Latvia, joined the Nationalist movement, and with political acumen and worldly experience, emerged as Latvia's first premier, when Russia crumbled and the Baltic states.

↓
Smuggled out at night to
the Saratow (admiral GOWANS) in
RIGA Harbor. April 1919.

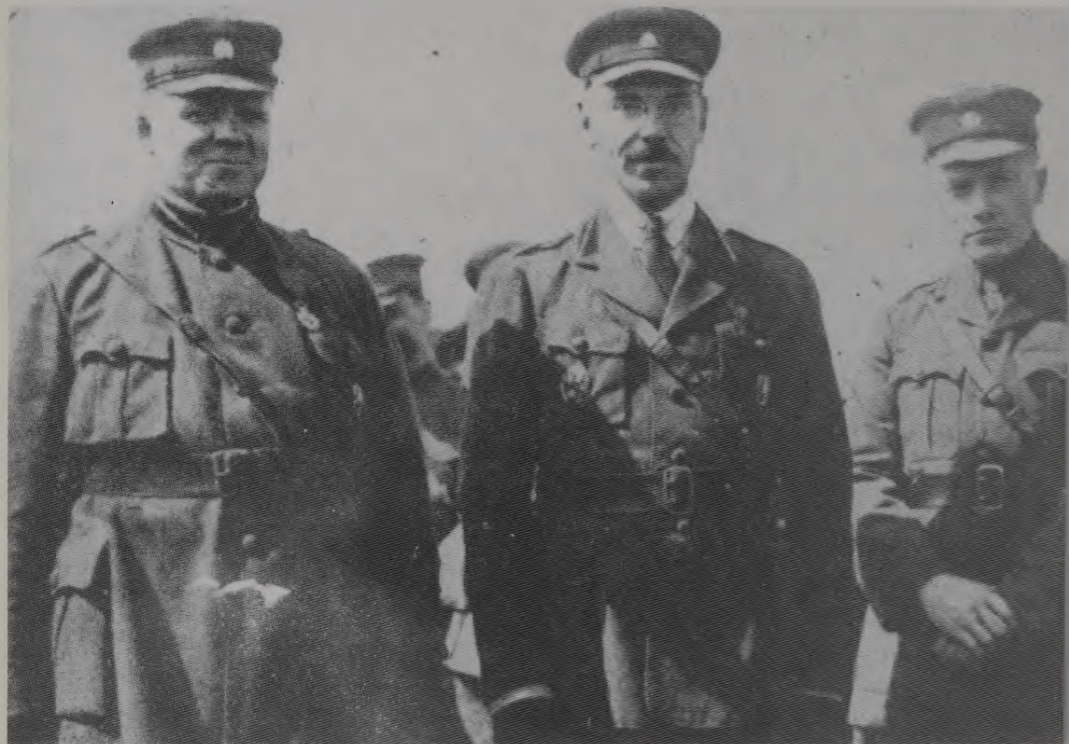
GRANT-WATSON aboard VELOX visiting ULMANIS

30th JUNE 1919. GRANT-WATSON declares de facto Govt at
LIEPAJA (LIBAU)
LATVIA.
Photographer. J. Bokum.
Libau.

HERBERT GRANT-WATSON.

KARLIS ULMANIS.

Latviešu vadoņi atbrīvošanas karā: ministru prezidents Kārlis Ulmanis, ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics un vēlākais kara ministrs ģenerālis Jānis Balodis.

Citizens of Latvia!

The National Council of Latvia considering itself the sole supreme power in the Latvian State, hereby declares that:

1) Latvia—united within the ethnographic boundaries (Courland, Livonia and Latgale)—is a permanent, independent democratic-republican state.

The Constitution and foreign relations will be decreed in the near future by the Constituent Assembly, which will be convoked in accordance with the principles of general, direct, equal, secret and proportional suffrage right of both sexes.

2) The National Council of Latvia has appointed the Provisional Government of Latvia as the supreme executive power.

The National Council of Latvia requests Latvia's citizens to observe peace and order and to assist with all means available the Provisional Government in its difficult and responsible task.

Riga, Nov. 18, 1918.

Latvia's Provisional Government
Prime Minister: **Ulmanis**

Latvia's National Council
Vice-President: **Semgals.**

THE DECLARATION OF INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF LATVIA
THIS ENLARGED REPRINT HAS BEEN MADE FROM THE NEWSPAPER
"AMERIKAS ATBALSS" (AMERICAN ECHO) IN NEW YORK IN 1920.

LATVIAN INFORMATION SERVICE, BOSTON, MASS.

VIENOTI LATVIJAI

Jānis Labsvīrs

No sākuma pabailīgi, bet tagad jau ar zināmu pārlicību kā Latvijā, tā trimdā raksta un runā, ka sākusies Otra tautas atmoda. 14. jūnija masu saietā Rīgā bija redzami ne vien sarkanbaltsarkanie karogi, bet lasāmi arī saukļi:

Prasām Latvijas neatkarību, Vienoti Latvijai, SS — KGB un citi līdzīgi. Ir pareizi, ja saka, ka tas ir kaut kas līdz šim neredzēts, nedzirdēts, neapjausts.

Tieši tādēļ arī trimdas sabiedrībai, centrālām organizācijām un presei jānostājas tā, lai novērstu vienu otru parādību, kas cīņu par latviešu tautu un zemi var traucēt.

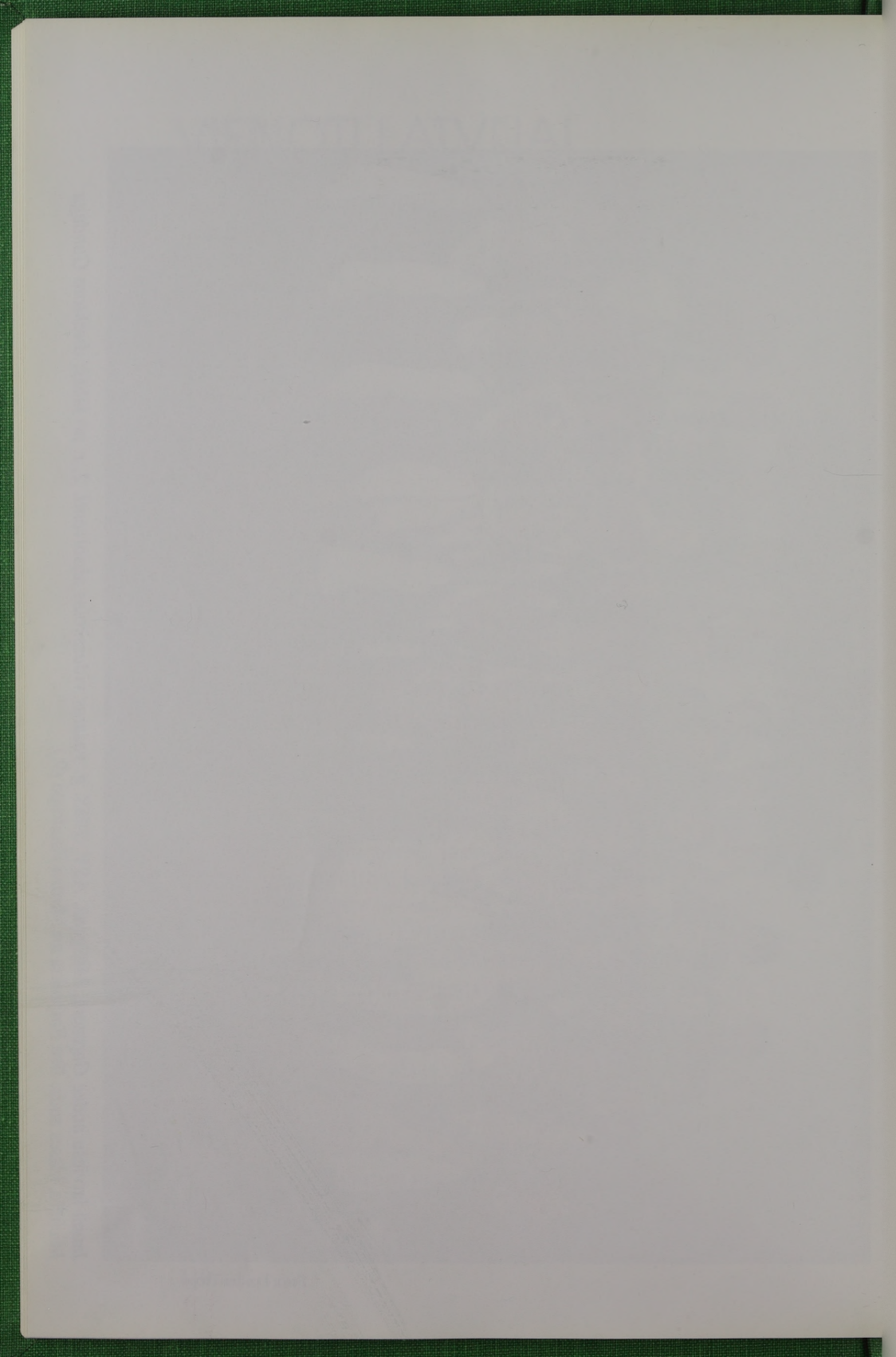
Gribētu uzsvērt, ka tieši šinī laikā kā Latvijā, tā trimdā jāizvairās no tā, ko var saukt par destruktīvu iekšēju cīņu. Šādas destruktīvas cīņas pamatā varētu būt ne vien uzskatu dažādība, bet arī „vecu rēķinu kārtošana”. Par piemēru varam minēt nesaņāgas, kas pastāvējušas un pastāv starp Ulmaņa piekritējiem un to pretiniekiem, īpaši sociāldemokrātiem.

Ja ļausim emocijām ņemt virsroku pār prāta apsvērumiem, varam iedomāties sekojošus par un pret argumentus.

Foto: Dzidra Tropa

Jaunā latviešu audze Gaņzerē, Mišigenā, ASV. 1988. g. vasaras vidusskolas absolventi. 2. r. no labās: direktore Gundega Michele, klases audz. Ilze Embrekta un Mirdza Paudrupe (9).

Ulmanim pārmetīs 1934. g. 15. maija apvērsumu, satversmes apturēšanu un politiskās brīvības ierobežošanu. Ulmaņa piekritēji savukārt pārmetīs parlamentārā laika lielākai politiskai partijai — sociāldemokrātiem to, ka tie nav atzinuši Latvijas karogu, reliģiju, valsts himnu, pat ne neatkarīgo 1918. g. 18. novembrī proklamēto Latviju par gala mērķi, tātad visu to, par ko pašreiz cīnās Latvijā un trimdā.

Protams, pretargumenti ir un būs kā vieniem, tā otriem, bet būs sākusies minētā destruktīvā iekšējā cīņa. Un tā var pļesties plašumā. Latvijā pēdējā saeimā taču bija pārstāvētas 27 grupas un partijas. Arī pašreiz Latvijā pastāv vairākas grupas. Dažas izceļ reliģijas nozīmi, bet ir jau šur tur rakstīts un runāts par „sektantismu”. Kur tad vēl kultūrsakaru problēma.

Dabiski, ka visas eventuālās nesaskaņas izmantos Latvijas brīvības un neatkarības ideju pretinieki. Agnis Balodis raksta (*Brīvā Latvijā*, 1988. gada 11. junijā), ka *šķelšanās un apkaŗošanas Helsinki-86 grupā ir vismaz daļēji VDK (čēkas) radīta. Tas panākts, radot aizdomas citam pret citu disidentu starpā. Zīmīgi ir vārdi, ko Pasaules brīvo latviešu apvienība likusi sava Vēstījuma latviešiem visā pasaulē ievadā:*

*Osi cirtu, kļava lūza,
Kļava lauza ozoliņu.*

Tagadējais laiks un notikumi prasa atstāt šos vecos un jaunos „rēķinus” vēsturei, bet trimdas latviešiem un disidentiem izcelt sasniegumus saimnieciskā un garīgās kultūras dzīvē visā neatkarīgās Latvijas pastāvēšanas laikā, kas attaisnoja neatkarīgās Latvijas dibināšanu un pastāvēšanu politiskā ziņā. Disidentiem jo sevišķi vajadzētu uzsvērt, ko par mūsu neatkarības gadiem teikuši un teic vareņākās demokrātijas Amerikas valstsvīri.

Norādīt varētu kaut ko uz to, kas par Baltijas valstīm teikts ASV kongresa izmeklēšanas komitejā (skat. *Baltic States Investigation, 83rd Congress*,

1954.). Tāpat interesants ir pēdējā ASV sūtņa Latvijā (1938-40) Džona Vailija (John C. Wiley) vērtējums par Latvijas valsts neatkarības pēdējiem gadiem (skat. Edgars Dunsdorfs, *Kārļa Ulmaņa dzīve*, 539. lp.). Atsaukties var arī uz citiem nopietniem avotiem, kaut Britu enciklopēdiju (*The New Encyclopaedia Britannica*, vol. 28, 1986, 1045.-1049. lp.).

Rakstot par Baltijas valšķu neatkarības laiku, tur teikts, ka, nesaņemot nekādu rietumu palīdzību, šo valšķu saimnieciskās dzīves atjaunošanās pēc Pirmā pasaules kara bijis „brīnums” (*was a miracle*), garīgās kultūras laukā tās sasniegušas pārējās Eiropas līmeni (*reached the level of the rest of Europe*, 1049. lp.) Protams, bez neatkarīgās Latvijas laika notikumu novērtēšanas disidentu svarīgākās problēmas saistās ar notikumiem okupētajā Latvijā.

Trimdā jāizceļ to disidentu darbs, ko varam vērtēt pozitīvi. Tas tiem dotu zināmu garīgu stiprinājumu grūtā un atbildīgā cīņā. Gunārs Astra ir lātvišu tautas varonis. Viņa populāritāti tagad var salīdzināt ar pulkveža F. Brieža slavu strēlnieku laikā. Ar prieku jālasa tas, ko par viņu raksta trimdas jaunieši (skat. Valdis Rozentāls, *Vai tu nogalināji Gunāru Astru, Vēja Zvani*, 25. nr., 1988. g.).

Pareizi ir uzskatīt Helsinki 86 disidentus „par visas Baltijas atmodas celmlaužiem”. Viņu vārdi ieies Latvijas vēsturē. Tos pieminēs līdz ar A. Krōnvaldu, K. Valdemāru, Latviešu pagaidu nacionālās padomes un Demokratiskā bloka darbiniekiem. Jāpiemin jo sevišķi jaunieši Rolands Sila-raups un Eva Biteniece, kuŗi kā vieni no pirmajiem nebaidījās atklāti demonstrēt un nolikt ziedus pie Brīvības pieminekļa.

1989. gada 3. sept.
gājiens uz
Līvērzes kapiem,
kur atdusas
K. Ulmaņa tuvinieki.

Foto: Juris Krieviņš

1989. g. 3. sept. prezidenta Kārļa Ulmaņa dzimto māju Pikšu vietā.

Foto: Juris Krieviņš

Foto: Juris Krieviņš

1989. g. 3. sept. prezidenta Kārļa Ulmaņa dzimto māju Pikšu vietā.

Foto. Juris Krieviņš

Vieta 1989. g. 3. sept., kur atradās nopostītās Kārļa Ulmaņa dzimtās mājas Pikšas.

Pikšas 1989. g. 3. septembrī.

Foto: Juris Krieviņš

Foto: Juris Krieviņš

Prezidenta Kārļa Ulmaņa piemiņas akmens Lubānas-Dzelzavas lielceļa malā (11km no Lubānas), starp autobusa pieturām Pelniņi un Liedeskrogs. 1920. g. 15. aprīlī šeit ministru prezidentam Kārlim Ulmanim uzbruka. Uzbrukums neizdevās. Tur uzcelto piemiņas zīmi nopostīja. Attēlā piemiņas akmens atjaunots 1988. gadā. Uz tā lasāms: „Kam tautu vadīt Dievs un Laima vēlējuši, tam ļauna vara nespēj ceļā stāt.”

Piemineklis prezidentam Kārlim Ulmanim Jorkas kapos Torontā, Kanādā. To cēluši trimdas latvieši; piemineklis atklāts 1984. g. 9. sept. Arch. A. Sebŗa mets.

Jānis Norvilis

KAM DROSME IR

Kārļa Ulmaņa vārdi

Kam drosme ir!

Teksts Dr. K. Ulmaņa.

Spēcīgi, himniski. M.M. ♩ = 84

Jānis Norvilis
1937. 26.vii.

Sopr.
Alti
Ten.
Basi *f*

Kam drosme ir un go-da prāts un skaidra sirds, kam tauta tu-vā-

ff *ff_sost...*

ku par draugu stāv, tas nāk man līdz, tas nāk man līdz, lai mūžam slavā,

ff_sost... *a tempo* *pp*

go-dā zel-tu Lat-vi-ja! Vai jūs dzirdat, kā zemi šķir le-mess?

pp *mf* *f*

Vai jūs dzirdat, kā ro-kas akme-ņus veļ? Dzirdiet: tur mūžī-bai pre-tī

p *f*

vai jūs dzir-dat? Dzirdiet: tur lat-vie-ši

nā - ko - nes til - tu ceļ.

sost. *p.* *mf*

latvieši nākotnes til - tu, til - tu ceļ. Šis tilts ir garš, šis ceļš ir tāls,

nā - ko - nes til - tu ceļ.

p. *mf*

sost. **Tempo I**

bet mūsu a - cīm sa - re - dzams. Kam dro - sme ir un goda prāts

sost. tas sa - redzams.

un skaidra sirds, kam tauta tu - vā - ku par draugu stāv, tas nāk man līdz,

ff

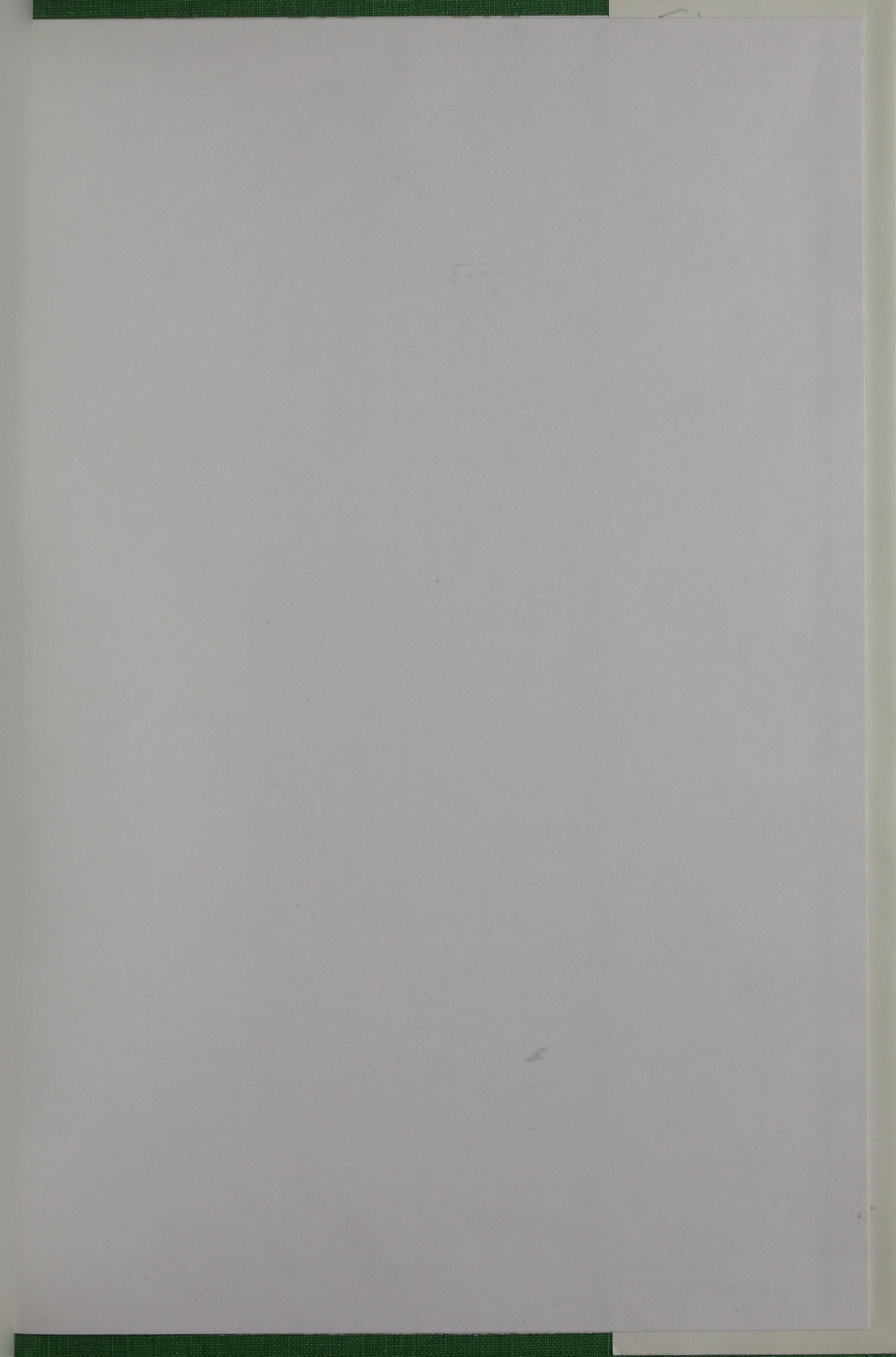
ff sost. *ff* *rit...* *fff*

tas nāk man līdz, lai mūžam sla - vā, go - dā zel - tu Lat - vi - ja!

ff sost. *ff* *rit...* *fff*

SATURS

	lp.
Ceturto iespiedumu klajā laižot - <i>Jānis Labsvīrs</i>	7
Vienmēr augšup - <i>Kārlis Ulmanis</i>	11
Kārli Ulmani pieminot - <i>Jānis Labsvīrs</i>	12
Pēdējais posms - <i>Alfrēds Bērziņš</i>	17
Prezidenta pirmais un pēdējais gads - <i>U. Lasmanis</i>	54
Tava zeme deg - <i>Visvaldis Lāms</i>	68
Kārlis Ulmanis un 1934. gada 15. maijs - <i>Visvaldis Lācis</i>	85
Helsinki - 86 aicinājums	94
Alfrēda Bērziņa vēstule Jānim Labsvīram	96
Brūno Albata vēstule Jānim Labsvīram	97
Britu diplomāta Herberta Granta-Vatsona kundzes Katrīnes vēstule <i>Latvian News Digest</i>	99
Neatkarības deklarācija angļu valodā	109
Vienoti Latvijai - <i>Jānis Labsvīrs</i>	110
Kam drosme ir - <i>Jāņa Norviļa</i> kompozīcija	125

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301009843

56-

13 56

L $\frac{94-5}{5}$

